T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÖNETİŞİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRESEL GELİŞMENİN SİVİL TOPLUM OLGUSUNA ETKİLERİ VE KADIKÖY ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

NİHAN KANBUR

İstanbul, 2020

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÖNETİŞİM VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRESEL GELİŞMENİN SİVİL TOPLUM OLGUSUNA ETKİLERİ VE KADIKÖY ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

NİHAN KANBUR

Danışman: DOÇ. DR. BURAK HAMZA ERYİĞİT

İstanbul, 2020

ÖNSÖZ

Sürdürülebilir Çevresel Gelişmenin Sivil Toplum Olgusuna Etkileri ve Kadıköy Örneği isimli tez çalışmamda bana yol gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Burak Hamza Eryiğit'e katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Değerli önerileri için Doç. Dr. Ramazan Tiyek'e ve Dr. Öğr. Üyesi Osman Savaşkan'a teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olduğunu bildiğim, sevgi ve desteklerini esirgemeyen aileme; babam Ali Kanbur'a, annem Aysel Kanbur'a ve ablam Elif Kanbur'a sonsuz teşekkür ederim. Bu süreçte bana iyi bir arkadaş olan kedim Büdü'ye ve beni sabırla dinleyerek teşvik eden İsmail Ayten'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmamın saha araştırması kısmı için görüşmeyi kabul eden ve yanıtlarıyla çalışmama katkı sağlayan kuruluşların temsilcilerine de ayrıca çok teşekkür ederim.

Nihan Kanbur

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Nihan Kanbur

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı : Yönetişim ve Sivil Toplum Kuruluşları

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Burak Hamza Eryiğit

Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Eylül 2020

Anahtar Kelimeler : Sivil Toplum Kuruluşları, Çevresel Sürdürülebilirlik, Yönetişim

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRESEL GELİŞMENİN SİVİL TOPLUM OLGUSUNA ETKİLERİ VE KADIKÖY ÖRNEĞİ

ÖZET

Küreselleşme sürecinin, hemen her alanda yarattığı dönüşümler şüphesiz sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının da kapsamını değiştirmektedir. Sivil toplum kuruluşları, yönetişim modelinin ortaya atıldığı günden beri karar alma aşamalarında daha aktif rol oynayarak etkin çalışmalar hayata geçirebilmektedir. Uluslararası kuruluşlarca yönetişim modelinin önerilmesinin arka planında yatan başlıca sebeplerden birini, doğal dengenin bozulması ve etkilerini tüm dünyada hissettirmesi oluşturmaktadır. Bu noktada ise her bir aktörün çevresel sürdürülebilirliğe yapacağı katkı çok değerli olmaktadır. Günümüzde kurumlar çeşitli sorunların altından tek başına kalkmaya çalışmaktadır. Bu da çevre gibi çözümünde her geçen dakikanın önem arz ettiği sorunların, çok yönlü bakış açısıyla değerlendirilemediği, etkin olmayan ve gecikmiş çözümlerin hayata geçirilmesine neden olmaktadır.

Türkiye'de doğanın korunması hususunda sivil toplum kuruluşları zamanla daha fazla çalışma yürütmeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü bu çalışmaların etki alanını arttırabilmesi, gerçek anlamıyla "sürdürülebilir" çevresel

gelişmelerin ortaya koyulabilmesinde kamu kurumlarıyla iş birliği büyük bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada yönetişim modelinin Türkiye'deki yansımaları, çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşları üzerinden ele alınmıştır. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının, çevresel sürdürülebilirlik için varlığının gerekliliği ve önemini ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyet gösteren çeşitli sivil toplum kuruluşları ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilerek bu sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirlik adına üstlendikleri roller ele alınmıştır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları ve belediye iş birliğinin, doğanın korunmasına ve sürdürülebilirliğe katkısı değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda belediye ve sivil toplum kuruluşu ortaklığında yürütülmüş olan bir proje örneklendirerek ortaya atılan amaç pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu projeyle birlikte hem belediyenin hem de sivil toplum kuruluşunun bu iş birliğine neden ihtiyaç duyduğunu ve bu iş birliğiyle hangi iş kolunun ya da hangi durumların daha etkin hale geldiğini gösterebilmek amaçlanmıştır. Çalışmanın veri toplama yönetimini, literatür araştırması, görüşülen kurumların incelenen faaliyet raporları, web siteleri, bültenleri ve kuruluşlarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar oluşturmaktadır. Tez çalışmasında ulaşılan sonuçlar açısından Türkiye'de çevre sivil toplum kuruluşları, alanlarında önemli çalışmalar yürütmekte; yönetişim modelinin gelişmesiyle birlikte sivil toplum kuruluşları daha fazla söz sahibi olabilmektedir. Bu süreçte birçok belediyenin tutumu farklılılık gösterse de sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğine açıktırlar. Bu da doğrudan karar alıcı organların ve sivil toplum kuruluşlarının dahil olduğu etkin bir çevresel yönetişimi beraberinde getirmektedir. Çevrenin korunması hususunda etkili çözümler sunan belediye ve sivil toplum kuruluşları iş birliği, aynı zamanda her kuruma kendi kapasitesini geliştirebilme imkanı da sağlamaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Nihan Kanbur

Field : Political Science and Public Administration

Programme : Governance and Civil Society Organizations

Researches Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Burak Hamza Eryiğit

Degree Awarded and Date : Master, September, 2020

Keywords : Civil Society Organization, Environmental Sustainability, Governance

THE EFFECT OF SUSTAINABLE ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT ON THE PHENOMENA OF CIVIL SOCIETY AND THE CASE OF KADIKOY

ABSTRACT

The transformations created by the globalization process in almost every field undoubtedly change the scope of civil society and non-governmental organizations. Since the day the governance model was introduced, non-governmental organizations have been able to play a more active role in the decision-making stages and implement effective activities. One of the main reasons underlying the proposal of the governance model by international organizations is the deterioration of the natural balance and its impact all over the world. At this point, the contribution of each actor to environmental sustainability is very valuable. Today, institutions are trying to deal with various problems alone. This leads to the implementation of ineffective and delayed solutions that cannot be evaluated from a multi-faceted perspective, such as the environment, where the problems of which every passing minute is important.

Non-governmental organizations for the protection of nature in Turkey has started to work more execution time. Cooperation with public institutions is of great

importance in order to increase the impact area of these activities carried out by non-governmental organizations and to reveal "sustainable" environmental developments in the real sense. Reflections in Turkey is handled through civil society organizations working in the environmental field. It was aimed to put forward the necessity and importance of the existence of non-governmental organizations for environmental sustainability. Semi-structured interviews with various non-governmental organizations operating in Turkey was carried out in this context. The roles of these non-governmental organizations in the name of environmental sustainability were examined. At the same time, the contribution of non-governmental organizations and municipal cooperation to the protection of nature and sustainability was evaluated. In this direction, the aim was tried to be reinforced by exemplifying a project carried out in partnership with the municipality and non-governmental organizations. With this project, it is aimed to show why both the municipality and the non-governmental organization need this cooperation and which business line or situations have become more effective with this cooperation. The data collection management of the study consists of the literature research, the analyzed activity reports of the interviewed institutions, websites, bulletins and semi-structured interviews with organizations. Non-governmental organizations is carrying out important work in the field of environmental in Turkey. With the development of the governance model, non-governmental organizations can have more say. Although the attitudes of many municipalities differ in this process, they are open to cooperation with non-governmental organizations. This brings about an effective environmental governance involving direct decision-making bodies and non-governmental organizations. The cooperation of municipalities and non-governmental organizations, which offer effective solutions in the protection of the environment, also enables each institution to develop their own capacities.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**
ÖZET ..... **ii**
ABSTRACT ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
TABLO LİSTESİ ..... **viii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **x**
GİRİŞ **1**
1. SİVİL TOPLUM **5**
1.1. Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri 5
1.1.1. Doğa Durumundan Sivil Topluma Geçiş 6
1.1.2. Sivil Toplumdan Devlete Geçiş 8
1.1.3. Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişmesi 10
1.1.4. Modern Anlamda Sivil Toplum 12
1.2. Sivil Toplumun Taşıyıcı Unsuru Olarak Sivil Toplum Kuruluşları 17
1.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri 19
1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri 19
1.2.3. Sivil Toplum Örgütlerinin İşlevleri 20
1.3. Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi 22
1.3.1. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri 26
1.3.2. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediye İş Birliği 30
2. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK **35**
2.1. Sürdürülebilirlik Kavramının Tarihçesi 35
2.1.1. Çevresel Sürdürülebilirlik 37
2.2. Sürdürülebilirlik Adına Atılan Uluslararası Adımlar 40
2.2.1. Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı 40
2.2.2. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı 41
2.2.3. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) 42
2.2.4. Rio +5 Zirvesi 43
2.2.5. Binyıl Kalkınma Zirvesi 43
2.2.6. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi 44

2.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 45
2.3. Küresel Isınma ve İklim Değişikliği 46
2.3.1. İklim Değişikliğiyle Mücadele için Atılan Küresel Adımlar 48
2.4. Türkiye'nin Uluslararası Çevre Politikalarına Yaklaşımı 53
3. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE YÖNETİŞİMİ **59**
3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Veri Toplama Yöntemi 59
3.1.1. Araştırmanın Amacı 59
3.1.2. Araştırmanın Kapsamı 59
3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi 59
3.2. Saha Çalışması Bulguları 60
3.2.1. Genel Bilgiler 60
3.2.2. Genel Bulgular 62
3.3. Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi 70
3.3.1. Proje Bilgileri 70
3.3.2. Proje Özelindeki Bulgular 74
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME **81**
KAYNAKÇA **90**
EKLER **102**
EK 1: Çevre Sivil Toplum Kuruluşları Görüşme Soruları 103
EK 2: İklim Eylemi Projesi Paydaşları (TAV) Görüşme Soruları 104
EK 3: İklim Eylemi Projesi Paydaşları (Kadıköy Belediyesi) Görüşme Soruları 106

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı 26

Tablo 2: Ekosistemin Sürdürülebilirliğinde Tüm Aktörler

İçin Stratejiler..... 36

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: 2000 Yılı Öncesine Ait Dernek Sayıları 24

Şekil 2: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları..... 25

Şekil 3: Kamu- Sivil Toplum Kuruluşları İş Birliği Süreci..... 29

Şekil 4: Sürdürülebilirlik Modelleri 35

Şekil 5: Sürdürülebilirlik Adına Atılan Önemli Uluslararası Adımlar..... 37

Şekil 6: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları..... 42

Şekil 7: Küresel Düzeyde Yıllık Sıcaklık Sapmaları Endeksi..... 44

Şekil 8: 2020 Yılı Dünya'daki Karbon Salınımı Durumu..... 47

Şekil 9: İklim Değişikliği Olası Senaryoları.....49

Şekil 10: Türkiye Ulusal Katkı Niyet Beyanı Hedefi..... 52

Şekil 11: Toplam ve Kişi Başına Düşen Sera Gazı Emisyonu 53

Şekil 12: Kadıköy İlçesi Kent Sera Gazı Envanteri Dağılımı, 2016 66

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devleti

ASAM: Türkiye İsrafı Önleme Vakfı

BM: Birleşmiş Milletler

BMİDÇS: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

COP: Taraflar Konferansı (Conference of the Parties)

çev. : Çeviren

drl. : Derleyen

Ed. : Editör

IPCC: Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (The Intergovernmental Panel on Climate Change)

KİAEP: Kadıköy Belediyesi İklim Adaptasyon Eylem Planı

KİEP: Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi

KSEEP: Kadıköy Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı

NGO: Hükümet Dışı Örgütler (Non-Governmental Organization)

OECD: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organisation for Economic Co- operation and Development)

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TAV: Türkiye Avrupa Vakfı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TEMA: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSEV: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

UN: Birleşmiş Milletler (United Nations)

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme)

YADA: Yaşama Dair Vakfı

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Her çağın sahip olduğu farklı iç ve dış dinamiklerin etkisiyle kimi kavramlar parlatılmış, kimilerine ise eski rağbet kalmamıştır. Sivil toplum da en parlak çağlarını küreselleşmenin etkisiyle birlikte yaşamaya başlamıştır ve hala yükselen bir değer olarak yerini korumaktadır. Şüphesiz küreselleşme beraberinde hemen her alanda değişimi zorunlu kılmaktadır. Bu değişimlerin sebepleri ve sonuçları eş zamanlı olarak önemli bir sorunun ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir. Başlıca, hızlı hareketlilik, neoliberal politikalar, hızlı nüfus artışı, teknoloji alanındaki ilerlemeler gibi değişimlerle hız kazanan çevresel sorunlar, önlenmesi güç olan krizlere dönüşmeye başlamıştır.

Küreselleşmeyle birlikte artan çevre problemleri, tek boyutlu olmayan yani sadece hükümet kanadındaki çözüm yoluyla iyileşemeyecek kadar karmaşıklaşmıştır. Bu karmaşıklığın içinde Türkiye'de de tüm dünyayla paralel olarak sivil topluma yeni roller biçilerek ve özel bir önem atfedilmektedir. 1970'li yıllardan itibaren hızlı bir seyir halinde, çevresel sorunlar için çözüm arayışına girişilmiştir. Bunun sonucunda küresel boyutta hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmuş ve uluslararası çevre zirveleri düzenlenerek, önemli anlaşmalara varılmıştır.

Uluslararası zirvelerin gündeminde sıklıkla vurgulanan çok ortaklı ve çok aktörlü yönetişim anlayışı, küresel bir sorun olan çevre sorununun iyileştirilmesi adına da önerilmiştir. Tüm bu süreçlerin etkisiyle de çevre yönetişiminde sivil toplum kuruluşları üçüncü bir aktör olarak sahneye çıkmaya başlamıştır. Önceleri toplumu temsil edecek kesimlerin katılmadığı zirve ve konferanslara zamanla yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve farklı meslek gruplarından temsilcilerinin de dahil olabildiği bir süreç yaşanmıştır. Evrensel sorunların çözümü için sadece devlet merkezli bir bakış açısı yerini çok aktörlü yaklaşımlara bırakmaya başlamıştır. Bu anlamda çevre ve sivil toplum karşılıklı olarak birbirlerini dönüştürmüş ve beslemiştir.

Türkiye'de çevresel örgütlenmeler Rio'dan Johannesburg'a geçen süreçte kamusal alanda görünürlüğünü artırırken, çevre politikasının şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Birleşmiş Milletler'in (BM) çatısı altında gerçekleşen konferanslar

ve AB (Avrupa Birliği) uyum süreci Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının meşruiyet kazanması için önemli adımları oluşturmuştur. Sürdürülebilir çevresel gelişmelerin Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına kazandırdığı en büyük kazanımın ise katılım mekanizmalarına daha etkin katılabilmeleri olarak değerlendirilebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının, üçüncü bir aktör olarak çevresel yönetişimde yer alma yolcuğu, yürütülen çalışmalarının hem niteliksel hem de niceliksel olarak iyileşmesini sağlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte sivil toplumun taşıyıcı unsuru olan sivil toplum kuruluşları hem kendi mevcudiyetlerini ortaya koyma hem de mesajlarını yerel ve ulusal kamuoyuna daha hızlı ve etkili bir biçimde duyurma şansına erişmişlerdir. Kamuoyunu etkilemek beraberinde siyasi otoriteleri de etkileyebilme gücünü getirmiştir (Acar, 2003:80). Özellikle doğanın korunması hususunda yönetişime evrilen yönetim modeli idare ve sivil toplumun bir arada varlığını zorunlu kılmaya başlamıştır.

Bu araştırmanın en önemli amaçlarından biri, Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirlik adına etkinliği ve etkililiği hakkında bilgi edinerek çeşitli çıkarımlarda bulunmaktır. İkinci olarak, belediye ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle çevresel sürdürülebilirlik noktasında yaptıkları iş birliklerinin önemli bir yönetişim modelini oluşturabileceğini göstermektir.

Bu kapsamda çalışmanın araştırma soruları şunlardır;

- Yönetişim modelinin gelişmesiyle birlikte oluşturulmaya çalışılan çok aktörlü ve çok ortaklı yönetim modelinin, Türkiye'de çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarına yansıması nasıl olmuştur?
- Çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşları etkin ve etkililiği olan projeler hayata geçirebiliyor mu?
- Sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla yürüttükleri çalışmalarda, belediyelerle kurulan iş birlikleri nasıl bir öneme sahip olmaktadır?

Bu tez çalışmasının evrenini sivil toplum kuruluşları ve belediyeler oluşturmaktadır. Örneklemini ise çevre çalışan sivil toplum kuruluşları ve katılımcılık

misyonunu benimseyen ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapan belediyeler oluşturmaktadır. Bu kuruluşlar: Doğa Derneği, Greenpeace, TEMA Vakfı, Türkiye Avrupa Vakfı, Kadıköy Belediyesi'dir. Araştırma sorularımızın yanıtlarına ve amaçlarımıza ulaşabilmek adına örneklem seçiminde bazı nitelikler göz önünde bulundurulmuştur; özellikle çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması için çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının seçilmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca doğrudan ya da dolaylı olarak belediyelerle etkileşim halinde olan sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmesine önem verilmiştir.

Bu tez çalışmasında niteliksel araştırma metotlarından yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Kuruluşlarla yüz yüze yapılması planlanan mülakatlar, pandemi süreci nedeniyle çevrimiçi görüşme, telefon ve e-posta ile gerçekleşmiştir. Çevre alanında çalışan STK'lar için ayrı, çalışmada örnek olarak gösterilen Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi paydaşları olan Türkiye Avrupa Vakfı ve Kadıköy Belediyesi içinse ayrı olmak üzere, önceden hazırlanan mülakat soruları (EK 1, EK 2, EK 3'de yer alan) yöneltilmiştir. Çalışmanın veri toplama yönetimini, kuruluşlarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlar ile görüşülen kurumların incelenen faaliyet raporları, web siteleri, bültenleri, raporları oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde sivil toplumun düşünsel kökenleri; doğa durumundan sivil topluma geçiş ve sivil toplumdan devlete geçiş başlıkları altında incelenmiştir. Avrupa'da sivil toplumun tarihsel gelişimi ve küreselleşmeye yeni bir anlam kazanan modern anlamda sivil toplum olgusu anlatılmıştır. Sivil toplumun taşıyıcı unsuru olan sivil toplum kuruluşları ve STK'ların belli başlı özellikleri, türleri ve işlevleri ele alınmıştır. Sivil toplumun tarihsel gelişim sürecinin Türkiye'ye yansımaları ve Türkiye'de tarihsel gelişimi Osmanlı Devleti'nden günümüze kadar yaşadığı değişimlerde ulusal ve uluslararası unsurların etkisi incelenmiştir. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının çeşitleri ele alınmıştır. Türkiye'de sivil toplum ve yerel yönetim arasında etkin bir iş birliğinin nasıl kurulabileceğine değinilerek, belediye ve STK yönetişiminin sağlayacağı faydalar incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle sürdürülebilirlik kavramının tarihçesi ele alınarak sürdürülebilirliğin boyutları özellikle çevresel sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alınmıştır. Sürdürülebilirlik adına atılan önemli uluslararası adımlar özellikle BM çatısı altında yürütülen çevre zirveleri üzerinden anlatılmıştır. Bu zirvelerde sivil toplum kuruluşlarının zaman içinde önemli bir aktör haline geldiğine değinilmiştir. Tezin son kısmında ele alınan proje örneğinin daha rahat anlaşılabilmesi adına küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ne olduğu ele alınmış ve iklim değişikliğiyle mücadele için atılan küresel adımlar incelenmiştir. Çevresel sürdürülebilirlik adına alınan kararlarda Türkiye'nin tavrı, *Türkiye'nin uluslararası çevre politikalarına yaklaşımı* başlığı altında incelenmiştir.

Tezin son bölümünde STK'ların çevresel sürdürülebilirlikte etkinliği ve belediyeler ile ortaklaşa yürütecekleri çalışmaların yaratacağı faydalara ilişkin bir alan araştırması yer almaktadır. Öncelikle alan araştırmasının amacından, kapsamından ve veri toplama yöntemlerinden söz edilmiştir. Sonrasında, görüşmenin gerçekleştirildiği kurumlar özellikle yürüttükleri çevresel sürdürülebilirlik faaliyetleri çerçevesinde tanıtılmıştır. Son aşamada ise kurumların temsilcileriyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular değerlendirilmeye ve bazı çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır.

Günümüzde artan çevre krizlerinin kritik seyri için çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması hususunda hem bireysel hem de kurumsal olarak herkese önemli görevler düşmektedir. Özellikle bu araştırma konusunun seçilmesinde STK'ların doğanın korunması konusunda hayata geçirdiklerini ve geçirebilecekleri potansiyelin ortaya koyulmasına katkıda bulunurken her kurumun kendi kapasitesi ve kapsamı dahilinde ortaklaşa çalışmalara imza atmanın ortaya çıkardığı fayda pratik bir çalışma üzerinden de gösterilmek istenmiştir. Bu çalışmanın benzer amaçlarla yürütülen diğer araştırmalara yardımcı olması ve literatüre katkı sağlaması umulmaktadır.

1. SİVİL TOPLUM

1.1. Sivil Toplumun Düşünsel Temelleri

Sivil toplum, dönem koşulları değiştikçe farklı yerlerde konumlandırılan bunun sonucunda anlamı muğlaklaşan gerek akademinin gerekse siyaset biliminin tartışmalarının odak noktasında olan bir kavramdır. Sivil topluma, antik çağlardan günümüze kadar devlet-toplum algısının değişimiyle birlikte yeni anlamlar atfedilmiştir.

18. yüzyıla kadar yurttaş ve siyasi toplumla özdeş anlamlarda kullanılan sivil toplum zamanla devletten ayrı, özerk bir alanı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. 18.yüzyılın sonlarında özellikle sivil toplum-devlet kopukluğu hayati bir konu haline gelmiş ve sivil toplum "*belirsizleştiği veya belirsizlik içine itildiği*" ilgi çekici kariyeriyle de 19 yüzyılın ortalarında ortadan kaybolmuştur (Keane, 1993:9).

Kelime anlamı olarak Latince "*civil*" kökünden gelen sivil sözcüğü kenttaş ya da yurttaş anlamlarına gelmektedir. Önceleri sivil toplum üyesi olmak vatandaşlıkla aynı anlamı taşımaktaydı ve bu durum bireylere, o devletin yasalarına uyarak birlikte yaşama sorumluluğunu vermekteydi (Özer, 2008:87). Sözlük tanımı olarak sivil toplum, "toplumda var olan ve kuruluşu birtakım haklar elde etme çabasına bağlı olan demokratik yapı" olarak ifade edilmektedir. (Kocagül, 2018:36; Cevizci, 2000:852).

Kavramın ilk kullanıldığı zamana uzandığımızda, Aristoteles'in Politika adlı eserinde *"politike koinonia*" olarak geçen sivil toplum, yasalarla belirlenmiş sistem içindeki eşit ve özgür kabul edilen yurttaşların oluşturduğu siyasal toplum, ahlaki kamu alanı olarak tanımlanmıştır (Yılgın, 2019:9; Tosun, 2001:30). Aristoteles için *polis,* (devlet) siyasal topluma tekabül etmektedir (Keane, 1993:47; Aristoteles, 1983:6-7).

Sivil toplum düşüncesini filizlendiren ve büyüten günümüze kadar ulaşmasında etkili olan düşünürlerin söylemleri önem taşımaktadır. Günümüzde her ne kadar devlet-sivil toplum kopukluğunu tartışıyor olsak da önceleri bu kopukluk doğa durumu-sivil toplum (politik toplum) arasında da yaşanmıştır. Toplumsal sözleşme kuramcıları olan Hobbes, Locke ve Rousseau bu kopukluğu bireylerin kendi aralarında yaptıkları toplumsal sözleşme aştıklarını savunmaktadır. Jean Bodin ise devlet-sivil toplum

ayrımının ilk tohumlarını atmıştır ancak bu ayrımı asıl şekillendiren özellikle Hegel'in söylemleri olmuştur.

1.1.1. Doğa Durumundan Sivil Topluma Geçiş

Toplumsal sözleşme kuramcıları olan Hobbes, Locke ve Rousseau için doğa durumu, farklı hal ve davranışları ifade ediyordu. Düşünürlerin aynı tarihsel konjonktüre sahip olmamaları şüphesiz durumları farklı yorumlamalarına sebebiyet vermektedir. Örneğin: Locke ve Hobbes'in sivil toplum hakkındaki tanımlamalarının farklı oluşunun temelinde yapıtlarını kaleme aldıkları sırada sivil toplumun gelişmesinde rol oynayan burjuvazinin durumu etkin olmuştur. Hobbes'da burjuvazi kendi sınıfsal örgütlenmesini kuramamışken Locke'da ise burjuvazi yükselme dönemlerini yaşamaktadır. Jean Jasques Rousseau'nun doğa durumun kapsamını incelerken ise Locke ve Hobbes'u belli noktalarda eleştirdiğini görmekteyiz. Çünkü ona göre diğer kuramcılar içinde bulundukları dönemin davranış ve toplumsal ilişkilerine bakarak doğa durumunu anlatma yoluna gitmişlerdir (Savran, 2013:59-65).

Hobbes doğa durumunu, herhangi bir otoritenin olmadığı, insanların kendi imkanları dışında bir korunma kuvvetine sahip olmadığında sergiledikleri davranışlar olarak tanımlamıştır (Savran, 2013:37; Hobbes, 1968:196). Doğa durumunda tüm insanlar her şey üzerinde eşit hakka sahiptir, ki bu eşitlik doğal bir haktır. Ancak doğal hak insanları, ortak bir gücün yokluğunda gayelerine erişebilmek için diğer insanları kendi isteklerini kabul ettirmeye zorlamaktadır. Bunun sonucunda tüm insanların birbirinden korkup çekindiği "*herkesin herkesle savaşı*" olan durumu ortaya çıkaracaktır.

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için elinden gelen bütün çabayı sarf edecektir. Herkesin gösterdiği bu çaba kaos ortamının oluşmasına sebebiyet verecektir. İnsanların bir arada yaşama şansına sahip olabilmek için kendi aralarında toplumsal bir sözleşme yapmalarıyla devlet ortaya çıkacaktır. Hobbes'in "*leviathan*" diye adlandırdığı devlet, sivil toplumla (politik toplum) aynı anlamda kullanılmaktadır (Onbaşı, 2005:19-20). Doğal hak insanlara bir sorumluluk, ödev yüklemez, bunun için hukuki bir düzeneğin olması gereklidir yani bu düzen sivil toplum gereklidir. Sivil toplum ve doğa

durumu taban tabana zıt kavramlardır çünkü sivil toplumun içinde doğa durumu varlığını sürdüremez (Savran, 2013:54).

John Locke'un doğa durumu içinde savaşı barındırmaktan ziyade daha ılımlı içinde saygı, iyiliğin olduğu bir düzeni nitelemektedir. Ona göre doğa durumu mutlak bir eşitlik ve özgürlüğün beşiğidir, insanlar birbirine iyi niyet besler ve yardımlaşma hakimdir. Ancak bireylerin birbirlerinin özgürlük ve haklarına saygı gösterdiği bu dengeli yaşamın her zaman kurulacağının garantisi yoktur.

Denge bozulduğunda özgürlüğü kısıtlanan herkesin doğal hukuka saygı göstermeyen kişiyi muhakeme etmeye ve cezalandırmaya hakkı vardır. Locke'a göre ancak böyle bir ortam savaş riskini barındırır. Bunun önüne geçmek için de insanlar aralarında toplumsal sözleşme yaparlar ve yargılama haklarını merkezi bir güce devrederler. Bu durum sonunda oluşan toplum doğa durumundan sıyrılıp sivil-politik toplumu oluşturmuştur (Onbaşı, 2005:21-22). Locke'a göre sivil toplumu temellendirirken doğa durumu önemli bir yer tutar. Doğa durumuna siyasi unsurların dahil olmasıyla sivil toplum oluşmaktadır. Çünkü sadece ilkel topluluklar değil, bireyler kendi istek ve arzularıyla bir siyasi topluluğun üyesi olana kadar doğa durumunda kalırlar (Savran, 2013: 38; Locke, 1965:318).

Rousseau'ya göre doğa durumu belki de hiç yaşanmamış insanlığın gelişme sürecini ifade etse bile tanımlanması önemlilik arz etmektedir. Doğa durumundan sivil topluma geçiş esaslı bir değişimi gerektirmektedir (Savran, 2013:63-72). Ona göre doğa durumu sosyallikten uzak sadece hayatta kalma iç güdülerine göre davranış sergileyen insanları betimleyen durumdur. Doğa durumunda insanların amaçları hayvanlardan çok da farklı olmayan; hayatta kalmak, temel ihtiyaçlarını karşılamaktır (Onbaşı, 2005:22).

Doğa durumunda insanlar ihtiyaçlarını karşılarken kimseye gereksinim duymamaktadır ve birbirleriyle çatışmalarına gerek yoktur. Doğa durumu mülkiyetin olmadığı buna bağlı olarak insanların topluluk halinde yaşamak yerine bağımsız yaşadığı bir hali temsil ederken devletli siyasi-sivil topluma geçişin özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla paralel olduğunu ifade etmiştir. Mülkiyetin yarattığı huzursuzluk ortamı ve bu huzursuzluğu giderecek egemen bir güce ihtiyacı doğurmuştur. İnsanlar aralarında

topluca yaşama razı geldikleri, otoritenin gücünü kabul ettiklerine dair bir sözleşme yaparak doğa durumundan sivil-politik topluma geçmişlerdir (Onbaşı, 2005:23).

1.1.2. Sivil Toplumdan Devlete Geçiş

Siyasi felsefeye modern anlamda egemenlik kavramını katan Jean Bodin aynı zamanda özel ve kamusal olanın farkını ortaya koyarak ilk kez devlet-sivil toplum ayrımına değinmiştir. Ona göre çok sayıdaki ailenin oluşturduğu topluluklar sivil toplumu meydana getirmektedir. Bu ailelerin yani sivil toplumun egemen iktidar tarafından yönetilmesiyle de devlet oluşmaktadır (Saygılı, 2014:188-189).

Tüm toplulukların çekirdeğini oluşturan ailedeki ilişkiler ile egemen gücün ortak birtakım özellikleri vardır. Aile içindeki babanın yeri ve yetkisi, devlet içindeki kralın otoritesi birbirine benzer iktidar güçlerdir. Bodin aile ve devlet arasındaki benzerlikleri değinse de aslında ikisi arasındaki keskin bir ayrımı ortaya koymayı hedeflemektedir. Bodin için aile ve devlet arasındaki ayrımın en belirgin olduğu nokta özel mülkiyettir. Aile ne kadar egemen güce boyun eğmek zorunda olsa da mülkiyeti aile ile ilişkilendirmiştir. Yani devletin otoritesi, ailelerin mülklerinden içeri girdikleri ana kadardır (Onbaşı, 2005:15-18).

Bodin'e göre sivil toplum-devlet ilişkisinde uyumluluk hakimdir. Çünkü hem bireylerin hem de devletin özgürlük hakkı bir yerden sonra sınırlıdır. Ayrıca aile ve devlet arasındaki benzerlikler bireylerin devletin otoritesi altına girmesini kolaylaştırmaktadır. Bodin her ne kadar özel ve kamusal alanın farkına değinse de devlet- sivil toplum arasında köklü ayrımın Friedrich Hegel tarafından ortaya konulduğu kabul edilmektedir.

Doğal hukukçuların tartıştığı doğa durumundan sivil topluma geçiş hali Hegel'de yerini sivil toplumdan devlete geçişe bırakmıştır. Hegel'e göre doğa durumunda betimlenen insanlara tesadüfi özellikler yüklenir bu yüzden de doğa durumunu betimlemek boş bir gayrettir (Savran, 2013:153). Hegel, sivil-politik-siyasi toplumu aynı anlamla kullanmanın ötesine geçerek sivil toplumu farklı bir kavram olarak ele almıştır.

Etik alanı üç farklı aşamaya ayıran Hegel, sivil toplumun, aile ve devlet arasındaki bir aşama olduğunu ifade etmiştir. İnsanların şahsi menfaatlerini korumak için aileden bağımsız bir kimlik elde etmeleri ile sivil toplum aileden sivil topluma geçilmektedir (Çuhadar, 2018:741; Güriz, 1992: 244). Sivil toplum meydana gelirken bireyler çıkarlarını korumak için, iş birliği ya da iş bölümü yapması gerektiğinin bilincindedir (Çuhadar, 2018:741; Hegel, 1991: 159).

Hegel'e göre sivil toplum; "*kazanç, şahsi mutluluk ve kişi statüsünün korunması gibi hayat kesitlerinin toplu olarak yaşanmış şekli*" dir. Şahsi mutluluklar kolektif mutluluğu, kolektif yararı meydana getirirler. Ancak ona göre sadece bu yeterli değildir, bu sistemi düzenleyen yansız bir güce gereksinim vardır. Bunu sağlayacak olan ise devlettir. Sivil toplum tek başına hem kavramsal hem tarihsel olarak eksik bir toplum aşamasıdır (Mardin, 2017:14).

Hegel için devlet, sivil toplumdan üstün olmasına karşın, ikisinin birbirine bağımlılığı da söz konusudur. Birbiriyle ahenk içinde olan bu etik alanlar içinde, devlet sivil toplumdaki çatışmaları dizginleyen, adaleti sağlayan, bireysel menfaatleri önleyen bir amaç yüklenerek sivil topluma ahlaki bir mana katmaktadır. Sivil toplum da devletin bu ahlaki idealleri gerçekleştirmesi için aracı olmaktadır (Onbaşı, 2005:30).

Karl Marx'a göre kapitalizmin yükselişi ve sivil toplumun ortaya çıkışı paralellik göstermektedir. Sivil toplum, burjuva sınıfı ile aynı anlamlara gelmektedir. Marx devlet-sivil toplum ayrımına alt yapı ve üst yapı teziyle yaklaşmıştır. Ona göre sahip oldukları üretim araçları ile iktisadi ilişkileri düzenleyen ve belirleyici olan alt yapı sivil toplumu temsil etmektedir. Üst yapı ise alt yapıya "boyun eğen" ve bağımlı bir siyasal kurumdur (Akbulut, 2011:16-17). Sivil toplum devletin yansımasıdır, "s*ivil toplum ne ise devlet de odur*" (Keane, 1993:94).

Hegel'in söylemlerini bir noktaya kadar geliştiren Marx, bazı noktalarda ise onun söylemlerinden ayrışmaktadır. Hegel'de sivil toplum içindeki problemlere çözüm üreten devlet, (Gür, 2018:27; Bobbio, 2004: 93-94) Marx'ta yerini devleti şartlayan ve düzenleyen sivil topluma-burjuva sınıfına- bırakmıştır (Keane, 1993:94; Engels,1973:178). Marx'a göre toplum içindeki menfaat çatışmalarını dizginleyen

devlet değildir. Çünkü devlet menfaat çatışmalarında bağımsız bir rol üstlenememektedir (Karadağ, 2003:49).

Gramsci'nin sivil toplumu tanımlama tarzı kimilerine göre Marx ve Hegel'den önemli derece ayrışmakta iken (Keane, 1993:96) kimilerine göre Marx'ın kuramını devralarak ona yeni bir boyut getirmiştir (Onbaşı, 2005:38). Gramsci alt yapı-sivil toplum özdeşliğine yeni bir söylem geliştirmiştir. Ona göre sivil toplum alt yapıya değil üst yapı tekabül etmektedir (Keane, 1993:102). Sivil toplum ve siyasi toplum farklı alanlardır ve bu iki alanın bir araya gelmesi devleti oluşturmaktadır. Üst yapı hem sivil toplumu hem de siyasal toplumu içinde barındıran ikili bir yapıdadır (Akbulut, 2011:18). Üst yapı zorunluluktan özgürlüğe geçilen bir "arınma alanıdır" (Keane, 1993:106). Üst yapının içindeki zorunluluk ve baskı siyasal alanı temsil özgürlük, rıza sivil toplumun alanına denk düşmektedir (Akbulut, 2011:18).

1.1.3. Sivil Toplum Düşüncesinin Gelişmesi

Sivil toplumun Avrupa'da on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar anahtar bir kavram haline gelmesinde feodalizmin çözülmesi ve sanayi devriminin yaşanması etkili olmuştur (Çaha, 2017:7-8). Batı'da şehirlerin önem kazanması ve ticaretin tekrar canlanmasıyla oluşan yeni zenginlik kaynaklarından feodal asiller de yararlanmak istemiştir. Bu istek asiller ile üretici sınıf ve tüccarlar arasındaki ilişkinin farklı bir boyut kazanmasını beraberinde getirmiştir (Mardin, 2017:10). Bu farklı boyut, üretici sınıf ve tüccarların asillerle hürriyet, hak, örgütlenme mücadelesine girmesini gerekli kılmıştır (Mardin, 2017:11). Bu sürecin yaşanması toprak sahiplerini seçkin bir gruba dönüştürerek, burjuvanın devlet gücüne müdahale edebilmesi ile son bulmuştur (Keane, 1993:27).

Feodal otoriteyle yaptıkları anlaşmalarla örgütlenme güçlerine kavuşan burjuvalar hem siyasal hem de toplumsal güçlenme isteğiyle Avrupa'da dönemin "*kabuk değiştirmesine*" ve bugünkü sivil toplumun ilk tohumları atılmasına olanak sağlamıştır (Koray, 2005:40). Özerk kimlikleri oluşan şehirler kendilerini idare edebilecek şekilde güçlenmiştir (Mardin, 2017:11). Tüm yaşanan bu gelişmeler sivil toplumu daha çok hürriyet ile ilişkilendirilen, içinde "şehir adabını" barındıran bir

kavram haline getirmiştir (Mardin, 2017:9). Kazanılan haklardan biri olan örgütlenme hürriyeti bize o dönemdeki sivil toplum ve hürriyet ilişkisini açıklamaktadır. Aynı amaç için örgütlenen bireylerin mücadelesi dönemin otoriter gücünü etkileyen sınıfları: sivil toplumu oluşturmuştur.

Sivil toplumun, iyi yönetim için ihtiyaç duyulan, barışçı düzeni sağlayan, politik beraberlik anlamı, on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür (Keane, 1993:47). Bu klasik anlayışta devlet ve sivil toplumun etkinliğini Hume şu sözlerle özetlemiştir "özgürlük sivil toplumun mükemmelleşmesidir, ama yine de otoriteyi tam da bu toplumun var olabilmesinin esası olarak anlamak gerekmektedir" (Keane, 1993:47; Hendel, 1953:42). Devlet denetimine tabi bir sivil toplum ile kusursuz düzenin var olabileceği savunulmuştur.

Keane 'ye göre devlet-sivil toplum ayrımı üzerinden sivil toplumun gelişme süreciyle ilgili genellemek yapmak riskli olsa da sivil toplum kavramının çeşitli yönlerini ortaya çıkarabilmek bakımından gereklidir. Ona göre sivil toplumun gelişimi (Keane, 1993:50-53);

- İlk evrede sivil toplum geleneksel kullanımının dışına çıkarak devletin baskın gücüne karşı kendini savunan bağımsız bir yapıdadır.
- Bu görüş ikinci evrede güçlenmiş, "devlete karşı sivil toplum" duygusunun etkisiyle sivil toplum eşitliklerin, özgürlüğün alanı olarak kabul edilmiştir.
- Üçüncü evrede ise bu görüşlerin tam tersi bir iddia ile sivil toplumun çatışmaların ve sorunların merkezi olduğu, bu nedenle devletin sivil topluma karşı baskıcı ve denetleyici tutumlar sergilemesi gerektiği iddiaları öne çıkmıştır.
- Son evrede ise devletin bu tavırlarının sivil toplumu yıpratacağı, özgür bir sivil toplumun varlığının gerekliliği savunulmuştur.

Sarıbay'a benzer bir sıralama yaparak sivil toplumun kavramsal olarak dört farklı aşamadan geçtiğini savunmuştur. Bunlar (Sarıbay, 1997:33);

- İlk aşamada sivil toplum vatandaş olmakla özdeş anlamda kullanılmaktadır.

- Sivil toplum içindeki hür toplulukların devlete karşı kendilerini müdafaa ettikleri bir alandır.
- Sivil toplum devletten kopuk ve karşıt yapısı ile çatışmalara sebebiyet vermekte devlet ise bunu önleyebilmek için düzenleyici rol üstlenmektedir.
- Devletin düzenleyici rolü, boğucu müdahalelere dönüşmüş ve zayıf bir sivil toplum meydana getirmiştir.

John Ehrenberg, sivil toplumu meydana getiren yapıların yüklendiği işlevler, tesiri altında oldukları, mali ve siyasi güçler ve örgütlenme şekillerine bakılarak sivil toplumun ne olduğuna dair bir cevap bulunabileceğini savunmuştur (Kocagül, 2018:35; Ehrenberg, 1999:235). Diamond da sivil toplumun net bir şekilde tanımlanması gerekliliği üzerinde durmuştur.

Diamond, "*sivil toplumun demokrasiye yapabileceği potansiyel katkılarının sınırlarını daha gerçekçi bir şekilde çizebilmek için öncelikle sivil toplumun ne olduğunu ve ne olmadığını daha kesin olarak tespit etmeye ihtiyacımız var*" (Diamond, 1994:5) sözleriyle sivil toplumun yapabileceği katkıları daha objektif bir şekilde değerlendirilmenin kavramı tanımlamaktan geçtiğini belirtmiştir. Bununla birlikte sivil toplumu ifade ederken sıklıkla başvurulan tanımlardan birini yapmıştır: "*sivil toplum büyük ölçüde kendini üreten, kendi kendini destekleyen, gönüllü, devletten özerk olan ve yasal bir düzen ya da paylaşılan kuralar dizisine bağlı örgütlü sosyal yaşam alanı olarak düşünülmelidir"* (Diamond, 1994:5).

1.1.4. Modern Anlamda Sivil Toplum

Modern anlamda sivil toplum, siyasi yapının yaptırma ya da yasaklama gücü altından kurtulan "medeniyet" aşamasıdır (Mardin, 2017:13). Burada sivil toplum için vurgulanan özellik kurtulmanın gerçekleşmiş olmasıdır. Birçok yazar Avrupa'nın medenileşme sürecinin devlet-sivil toplum ayrımı ve medeniyet teriminin beraberce kullanımı ile ortaya çıkmış olacağını dile getirmektedir (Keane, 1993:26).

Sivil toplum özellikle on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar kendisine geniş bir tartışma alanı yaratmış ve 1980'li yıllarda tekrar gündeme gelmesinin arka planında elbette bir takım köklü değişimler etkili olmuştur. Bu değişimler belli başlı olarak; ülkelerin rejimlerinin değişmesi, buna bağlı olarak ekonomi politikalarındaki değişimler, devlete biçilen rolün sınırlandırılması, evrensel sorunları dile getirecek yeni toplumsal hareketlerin doğmasıdır.

Devletlerin ekonomik, toplumsal ve ekolojik problemlerin çözümünde kısaca toplumun refahını sağlamak için yetersiz kaldığının hissedilmesi ve neo-liberal politikalarla devletin alanının küçültülmesi sivil toplumu tekrar sahneye çıkarmıştır. 1980'li yıllardan itibaren küreselleşmeyle sihirli bir sözcük haline gelen sivil toplumun, bu aşamaya gelmesinin arka planındaki temel sebep olarak çoğunlukla; Sovyetler Birliği'nin dağılması kabul edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması nerdeyse tüm dünyayı etkilediği gibi, siyasi, ekonomik, sosyal yaşamda önemli değişimler getirerek sivil topluma biçilen rolü de etkilemiştir.

Taylor, Batı'da sivil toplum dönemin ekonomik, sosyal, politik değişimleriyle paralel olarak değişen anlamını üç modelde dile getirmiştir (Keyman, 2006:19-21; Taylor, 1990:102-109);

- İlk modelde sivil toplumun devletten bağımsız ve devletin denetimine tabi olmayan örgütsel hayatı ifade eden dar bir anlamı vardır. Burada sivil toplumun demokrasi ilişkisi üzerine ya da toplumu iyileştirme adına omuzladığı rollerden bahsedilmemektedir.
- Sivil toplumun yeniden canlanma sürecinin başlangıcı olan 1980'li yıllarda atfedilen anlamıdır. Özellikle Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da otoriter rejimden demokratikleşmeye giden yolda da önemli bir aktör olarak siyasi anlamı ortaya atılmaktadır. Bu modelde devlet ve sivil toplum arasında güçlü bir karşıtlık ilişkisi mevcuttur ve ilk anlamına göre daha geniş bir anlam taşımaktadır. Sivil toplum demokrasiyle ilişkisi ağır basarken onun toplumsal, ekonomik işlevleri de olduğu göz ardı edilmiştir.
- Tüm bu iki modeli de kapsayan aynı zamanda sivil topluma yeni fonksiyonlar üçüncü modelde yüklenmiştir. Küreselleşmenin etkisinin hissedildiği bu modelde sivil toplumun öne çıkan özellikleri; toplumsal

sorunları iyileştirmede etkin bir güç olan, toplumsal iyilik için devletle iş birliği yapabilen, bireylerin aktif vatandaşlığa geçişi için örgütleyen, devlet ve diğer aktörleri meşrulaştıran bir güç olmaktan ziyade onları şeffaflığa yönlendirmeye çalışmaktadır.

Küreselleşmeyle birlikte sivil toplumun yeniden parlamasında etkili olan önemli değişimlerden bir diğeri de özellikle çevre ve insan hak ve özgürlükleri anlamında yaşanan evrensel sorunlar yine evrensel çözümler getirilmesi gerekliliğinden doğmuştur. Evrensel sorunları ortadan kaldırmaya ne devletlerin ne de uygulanan temsili demokrasinin kapasitesinin yeterli olmaması üçüncü aktöre ihtiyacı gündeme getirmiştir. Kısaca sivil toplumun tekrar dirilişi ve küreselleşme süreci birbiriyle paralellik göstermektedir (Keyman, 2005:16).

Keane'ye göre Keynesyen politikaları etrafındaki sıkıntılı politik tartışmalar, anti politik nitelikleriyle öne çıkan feminizm, barış ve ekoloji hareketleri eski devlet-sivil toplum münakaşalarını tekrar gündeme getiren nedenler arasındadır (Keane, 1993:18-21). Yeni toplumsal hareketlerin özellikle evrensel sorunları gün yüzüne çıkarması ve bunu ortaya koyarken iyi örgütlenerek kitleleri harekete geçirebilmesi sivil toplumu günümüzde farklı normları ifade ediyor olsa da devlet-sivil toplum ayrımını ilgi çekici yapmıştır.

Tocqueville "*geniş ölçekli özgür okullar*" (Karadağ, 2003:49) olarak betimlediği sivil toplumu, gerektiğinde devlete müdahale etmek için örgütlenebilen, toplumun kendini muhafaza etmek için oluşturduğu bir dayanak olarak tanımlamıştır (Tumay ve Okatan, 2015:328). Arslan'a göre sivil toplum, "birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu gönüllülük temelinde örgütlenmenin asıl olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyini" ifade etmektedir (Yıldırım, 2003:226), (Arslan, 2001:9). Bu tanımlamaya göre sivil toplumun karar alma organlarına etki edebildiğini, devletin yerine getiremediği faaliyetleri yürüttüğü bir olguyu tanımlamaktadır.

Demokratikleşme için gerekli en önemli koşullardan biri olarak görülen sivil toplum, sadece siyasi karar alma organlarına katılımın dışında homojen olmayan toplumlarda tüm toplulukların çıkarlarını gözetmeye çabalayan içinde aktif katılımı barındıran bir oluşumdur. Bir ülkedeki değişimlere vatandaşların katılımını görebilmek, demokrasinin düzeyini anlamak istiyorsak sivil toplumun varlığını incelemek önemlidir (Zariç, 2019:9).

Sivil toplum devletin keyfiliğe kaymasını ve hukuk dışına çıkmasını önlemeye çalışırken, devlet de hukuksal ve siyasal düzenlemeleri ile sivil toplumun karmaşa oluşturmasını ve içeride despot bir yönetime dönüşmesini engellemeye çalışmaktadır. (Kuzgun, 2013:8; Yılmaz, 2001:332). Sivil toplum hem devletin gücünü kamu yararı doğrultusunda sınırlandırmaya çabalar, devletin zorba bir idareye dönmesini engellemeye, gerektiğinde devletin eksik kaldığını alanlarda faaliyetlere destek olmaktadır. Devlette benzer şekilde önceden beri sivil toplumla ilişkilendirilen "çatışma" ortamının oluşması halinde bunu engellemek, gerektiğinde sivil topluma yardımda bulunmak, taleplerini dinlemek ve bu doğrultuda ilerlemeye çalışmaktadır.

Sarıbay'a göre sivil toplum yasal düzenin, özgürlüklerin var olduğu özerkliğin teminat altında olduğu bir yapı içerisinde devletin gücünü sınırlandırıcı etkisi olan ve devlete karşı da yabancılaşmayan gönüllü, devlet ile özel alan arasında köprü görevi gören örgütlü yapılanmadır (Sarıbay, 1997:33). Sivil toplum; sadece devlet dışındaki bir alanı ifade etmekle sınırlı olmayan, örgütlü siyasal katılım sürecini tanımlayan bir kavramdır (Şahin,2018:424; Çaha, 2003:94).

Sivil toplum bireylerin aktif katılım bilincine sahip olduğu, devletten özerk, örgütlü bir yapıyı ifade etmektedir. Toplumsal hareketlerin örgütlü şekilde toplanabilmesi bizlere bir noktada sivil toplumu işaret etmektedir. Sivil toplum, ortak amaçların gelişmesi için katkıda bulunan, toplumun farklılıklarını barındıran, güven ve bağımlılık eksenindeki örgütsel alanı ifade etmektedir. (Balaban ve İnce, 2015:157; Akkaş ve Tekir, 2013:159).

Geçmişten beri sivil toplumla ilgili yapılan tanımlamaların çoğunda sivil toplumun belirleyici özelliğinin devlet ya da siyasiden bağımsız olması gerektiğidir.

Burada kastedilen bağımsızlık ile devletle tamamen ilişki kuramamak ya da kamusal fayda için talepte bulunamayacak bir iletişimsizlik algılanmamalıdır. Modern sivil toplumun amaçlarından biri zaten toplumun sesi olabilmek adına gerekli kanallarla iletişime geçebilen örgütlü bir yapı olabilmesidir. Diamond'a göre sivil toplum hep bir şekilde devletle bağlantı halindedir, sivil toplum devletin iktidarını kazanmayı amaçlayamamak koşuluyla, devletten yardım, politika değişikliğini kamu yararı için talep edebilmektedir (Diamond, 1994:6).

Uygar şartlar altında, devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımın muhafaza edilmesi demokratik toplumların olmazsa olmaz koşuludur (Keane, 1993:39). Sivil toplum evrensel faydanın peşinde koşarken bunu gerçekleştirebilmek ya da sürdürülebilir hale getirebilmek için devletle ilişki halindedir. Bu ilişki bağımlılığa dönüşmediği sürece sivil toplum kendisiyle ilişkilendirilen demokratikleşmeye giden yolda ciddi bir baskı faktörü olacaktır.

Çulhaoğlu'na göre de sivil toplumun kullanım alanı çeşitlidir. Bu çeşitliliği üç yaklaşımda değerlendirmiştir (Talas, 2011:390; Çulhaoğlu, 2001: 32-33):

- Sivil toplum vatandaşın kendi isteğiyle kurulan devletten bağımsız bir düzendir.
- İlk görüşe göre daha geniş bir alanı temsil etmek için kullanılan sivil toplum, birey ya da aile ile devlet arasındaki boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bu görüşe göre sivil toplum daha çok sivil toplum kuruluşları kavramıyla özdeş bir göreve sahiptir.
- Sivil toplum devlet üzerinde baskı kurabilen gerektiğinde denetim uygulayan ve kendi kimliklerini koruyabilen örgütlü yapılardır.

Bu tanımlardan da hareketle sivil toplumun belli başlı özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz; baskı kurabilen, gönüllü olarak kurulan, devletten bağımsız olan ve yeri geldiğinde devleti denetleyebilen, bireyler ve devlet arasında köprü görevi gören örgütlü yapılar sivil toplumu oluşturmaktadır.

Bir başka tanımlamaya göre ise devlet erkinden bağımsız belirli bir amaç için bir araya gelen insanların oluşturduğu gönüllü organizasyonların tümüne sivil toplum adı verilmektedir (Zariç, 2019 :11). Sivil toplumun sadece örgütlerle eş anlamlı olarak kullanılması günümüzde sivil toplum kuruluşlarının gözde bir kavram oluşu ile ilintilidir.

1.2. Sivil Toplumun Taşıyıcı Unsuru Olarak Sivil Toplum Kuruluşları

Hızla değişim gösteren dünya düzeninde devletin rolü değişirken direkt uyguladığı müdahaleler, otoriter güç gösterisi yerini çok aktörlü katılımın olduğunu bir sisteme bırakmaya başlamıştır. Bu aktörler arasında özel sektör, sivil toplum örgütleri, üniversiteler başı çekmektedir. Sivil toplum örgütleri sivil toplumu temsil eden ve onun en önemli taşıyıcısı olan örgütlü yapılardır. Sivil toplumu omuzlayan sosyal ve politik gruplar sivil toplum örgütleridir. Türkiye'de bu tür grupları ifade etmek üzere genellikle "*sivil toplum kuruluşları*" kavramı yaygınlaşmıştır.

1980'ler ve özellikle 1990'lı yıllarda hem düşünsel bir etkinlik hem de küresel sorunları çözebilecek, demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmasını sağlayacak aktör –sivil toplum kuruluşları- olarak ikili bir anlam atfedilerek kullanıldığını görüyoruz (Keyman, 2005:15). Ancak bu ikilikte kavramın sadece ikinci anlamıyla kullanılmasının sivil toplumun alanını daraltan bir isimlendirme olduğunu unutmamak gerekir. (Çaha, 2017:58). Sivil toplum kavramını sadece sivil toplum kuruluşlarıyla sınırlandırarak tanımlamaya çalışmak geçmişten günümüze kadar uzanan kavramın köklerini yok saymak olacaktır. Sivil toplum, sivil toplum kuruluşlarını da kapsayan bir olgudur.

Sivil toplumun muğlak yapısına karşın sivil toplum örgütleri için nispeten daha net, uzlaşılmış tanımlamalar yapılabilmektedir. Ancak işlevi ülkelerin siyasi, sosyal, ekonomik yapısına bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bunun belli başlı nedenleri sivil toplumun tarihsel gelişiminin ülkelerce farklı şekillerde ve zamanlarda yaşanması, ülkelerin yönetim şekli, sivil toplum örgütlerinin yönetime aktif katılımı kimi zaman da sivil toplum örgütlerinin kendi kapasitesi olarak sıralanabilir.

Sivil Toplum Kuruluşları; "*yurttaşların ortak bakış, ortak çıkar, ortak duyarlılık, ortak talep vb. temelinde gönüllü olarak bir araya gelmek suretiyle, devletin hukuki, idari, üretici ve kültürel organlarının dışındaki alanda meydana getirdikleri dernek, vakıf, sivil girişim, platform, ilişki ağı ve benzerlerinden oluşan formel, informel, geçici ve esnek örgütlenmeler ya da yapılar*" olarak tanımlanmaktadır (Markal, 2014:5; Akatay ve Yelkikalan, 2007:9).

Kuçuradi'ye göre sivil toplum kuruluşları devlete bağlı olmayan, evrensel konularda önemli amaçların gerçekleşmesine katkı sağlayan, bireylerin gönüllü olarak katılım gösterdiği, alanında birikimli bireylerin oluşturduğu tüzel kişiliğe sahip kamu hizmeti gerçekleştiren kuruluşlardır (Tarih Vakfı, 2003:8-9). Kuçuradi sivil toplum kuruluşlarına daha dar kapsamlı yaklaşmaktadır. Sivil toplum kuruluşu olmanın ön koşullarını gönüllülük ve "herkesi" ilgilendiren amaçlar ekseni etrafında birleşebilmek olarak sınırlandırmaktadır.

ABD ve Avrupa'da kullanılan NGO (Hükümet Dışı Örgütler) terimi, özel sektör ve devlet dışında üçüncü bir aktör olarak kabul edilen, kamu hizmetleri halka sunan, farklı grupların haklarını savunmak için baskı grubu olan yapılar niteliği kazanırken, Türkiye'de buna karşılık gelen sivil toplum kuruluşları, demokrasinin niteliğini arttırmak merkezli bir görev üstlenmiştir (Tekeli, 2012:17).

Devletin verdiği tüm sözleri yerine getiremeyeceği gerçeği hasıl olukça eksik kalan alanları doldurma noktasında sivil toplum örgütleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Uğur' a göre sivil toplum kuruluşlarının bu dikkat çekici yükselişinin ardında iki önemli gelişmenin etkisi büyüktür. Öncelikle "yönetim" ideolojisinin yerini "yönetişime" bırakması, yani kamuoyuyla alakalı verilecek olan kararlarda tek aktörün kararı değil de bu karardan etkilenecek kesimlerin de dahil olmasıyla yönetişim süreci yaşanmış olur. Bu gelişme ile sadece merkezi yönetim değil yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları da söz hakkı elde etmiş olurlar. İkinci önemli gelişme ise "yerindenlik ilkesi "dir. Bu ilkenin getirisi ise ortada bir sorun varsa en kısa sürede çözüme kavuşabilmesi için en yakın yönetim aktörünün konuya el atabilmesi için gerekli imkanların sağlanmasıdır (Uğur, 1998:77).

1.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Sivil toplum kuruluşlarının hemen herkesçe kabul edilmiş bazı özellikleri vardır. Bunların en belirgin olanları örgütlü yapıda olmaları, gönüllülük ve hükümet dışı kuruluş olmalardır. Tekeli'ye göre sivil toplum kuruluşlarının önemli özellikleri (Tekeli, 2012:29-30);

- Gönüllülük ve özel alandan fedakârlık yapılmasına dayanmaktadır.
- Nihai amaçları topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunurlar. Bu amaç için hiçbir biçimde başkaları üzerinde bir iktidar oluşturma arayışında bulunmazlar.
- Yatay ilişkiler ön plana çıkarken ve hiyerarşik ilişkileri yadsımaktadır.
- Açık ve belirli bir konuda uzmanlaşmışlardır.

Erözden'e göre sivil toplum kuruluşlarının birtakım özellikleri şu şekildedir (Erözden, 1998:14,15).

- Devletin bir parçası olmadan "bağımsız" olarak toplumsal çıkarları korumak adına devleti etkileyebilen, gerektiğinde devletten yardım talep edebilen yapılardır.
- Bireysel menfaatleri değil ortak iyiyi amaç edinen bireylerden oluşmaktadır.
- Formel ya da informel olarak örgütlenebilmektedir.
- Partiler üstü bir yapıda olmaları sebebiyle farklı siyasi kesimleri bir arada evrensel faydayı korumak için birleştirebilen, hangi siyasi, dini, etnik gruba dahil olursa olsun yardım eli uzatabilen, hak ve özgürlükleri koruyan yapılardır.

1.2.2. Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri

Uğur'a göre sivil toplum kuruluşları, ortak talepleri, çıkarları dile getirmek ve korumak için vatandaşların gönüllü olarak bir araya geldikleri devletin aygıtlarının dışında kalan alanlarda oluşan; dernek, vakıf, meslek kuruluşları, kooperatif gibi çeşitli yapıları oluşturmaktadır (Uğur, 1998:69). Diamond'a göre sivil toplum formel olan ya

da formel olmayan faaliyet alanlarına birbirinden farklı olan örgütleri yedi grupta sınırlandırmaya çalışmıştır (Diamond, 1994:6);

- Üretim ve ticaretle uğraşanların faydaları için örgütlenen ekonomi örgütleri,
- Toplumsal, etnik ve inançları koruyan, savunan kültürel örgütler,
- İşçilerin, emeklilerin maddi manevi çıkarlarını savunan örgütler,
- Hayat kalitesini yükseltmeye çalışan örgütler,
- Ana teması korumak olan -toplumda ayrımcılığa uğrayan kesimleri, çevreyi korumaya yönelik- örgütler,
- Politik düzeni iyileştiren, insan haklarını koruyan, -demokratikleşmeyi sağlamaya çalışan- bunları yaparken çatışmacı bir tutuma girmeyen örgütler,
- Bilgilendirici ve toplumu eğitici düşüncelerin, haberlerin yayılmasına destek olan örgütlerdir.

1.2.3. Sivil Toplum Örgütlerinin İşlevleri

Sivil toplum kuruluşları ihtiyaç halinde devletin eksik kaldığı bir alanda devletten daha dinamik davranarak herhangi bir eksikliğin giderilmesi için faaliyette bulunabilir. Toplumsal hareketlerin de en önemli gelişim alanı sivil toplum örgütleridir. Haklarını savunmak, seslerini duyurmak isteyen vatandaşlar bunu yapmak için bireysel bir yol izlemekle yetinmeyebilirler. Bunun için gönüllüğün hâkim olduğu örgütlenmeler şeklinde birleşerek daha etkin baskı grupları oluşturabilmektedir.

İlk örnekleri emek hareketi olarak ortaya çıkan ve 16. yüzyıla kadar geri götürebileceğimiz toplumsal hareketlerin rağbet gördüğü zamanlar ise 1960'lı yıllarda yeni toplumsal hareketlerin oluşumuyla canlanmıştır. Bu hareketler içinde çevre hareketi, kadın hareketi en ses getirenleri olmuştur. Özellikle çevre gibi evrensel temaların farklı siyasi görüşe sahip kişilerinde duyarlılık göstermesiyle daha geniş katılımla örgütlenmelerin hareketleri daha da hissedilir olmaya başlamıştır (Belge, 1998:25).

Durkheim, İntihar adlı kitabında ortaklaşa değerlerin zayıfladığı toplumlarda yaşayan bireylerin intihara daha meyilli olabileceklerini ortaya koymuştur. Toplumsal arzu ve istekler, haklar, sivil toplum örgütleri aracılığıyla iletilmektedir. Bireylerin

sisteme katılmasını sağlayarak aktif vatandaşlığın gerçekleşmesi için zemin hazırlayan sivil toplum kuruluşları, çevrelerindeki olaylara kayıtsız kalmayan siyasallaşan ve sosyalleşen bireylerin oluşumu için katkı sağlamaktadır (Çaha, 2017:67). Toplum üzerinde özellikle evrensel konularda farkındalık uyandıran, kimi zaman farklı bir açıyla soruna eğilmemizi sağlayan sivil toplum kuruluşları, bireyleri de bu düzenin bir parçası yaparak aktif vatandaşlığı gerçekleşmesi için çaba harcamaktadır.

Sivil toplum kuruluşlarının yerleşmiş, kabul görmüş demokratik değerlerin olduğu ortamda işlevleri şu şekilde sıralanabilir (Erözden, 1998:15-16);

- En temel fonksiyonlarından biri kamuoyu oluşturmak; halkı bilinçlendirerek onların isteklerinin ve gereksinimlerinin, yetkili otoritelerce göz önünde bulundurulmasını sağlamak.
- Devletin politikalarına, uygulamalarına karşı tampon görevi üstlenmek. Tampon görevi hem toplum yararına yönelik alınan yeni kararların halk tarafından benimsenmesi için hem de özellikle çevre ve sağlık alanında alınan olumsuz kararlara karşı halkı bilinçlendirip onların aktif katılımıyla bu yanlış kararlardan dönülmesini sağlamak.
- Sivil toplum kuruluşları ile alakalı oluşturan yasal çerçevenin kurulmasında aktif olarak boy göstermek.

Sivil toplumun demokrasi ile ilişkisine sivil toplum kuruluşları üzerinden bazı çıkarımlar yapılabilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarını "demokrasi okulu" olarak gören görüşlere göre; farkındalık kazanan kendi sorumluluklarının bilincinde olarak hakkını arayan bireyler bu okullarda bireyden vatandaşa dönüşmektedir (Onbaşı, 2005:57; Naidoo ve Tandon, 1999:12). Bireylerin siyasi hayata aktif olarak katılması onları bir vatandaş konumuna eriştirirken aynı zaman da demokrasiyi de daha güçlü bir konuma taşıyacaktır. Ancak Onbaşı'ya göre bunun sağlanabilmesi için öncelikle sivil toplum kuruluşlarını da kendi içinde demokratik bir işleyişe kavuşmuş olması gereklidir (Onbaşı, 2005:57). Eğer aksi bir durum söz konusuysa, STK'ların kendi karar alma süreçlerinde demokratik bir işleyiş noksan ise sivil toplum ve demokrasi arasında olumlu bir ilişki olduğundan söz edilememektedir.

Küreselleşme ile ulus devletlerin yetkilerinin daralması, sivil toplum örgütlerine daha etkin yaşama imkânı tanımıştır. Bu örgütlerin birçoğu 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı'nda hükümet dışı örgütler olarak temsil yetkisi elde etmişlerdir (Heywood, 2007:363-364). Özellikle bu konferanstan sonra Türkiye'deki sivil toplum örgütleri Birleşmiş Milletler' in düzenlediği küresel ölçekli konferanslarda boy göstererek, uluslararası sahnede saygınlığını arttırmaya başlamıştır.

Küreselleşme, dünyanın her iki ucundaki bireyler arasında bile bağlantıların artabildiği, "toplumsal hayatın yeni bir mekân düzenlemesi" (Scholte, 2005:1) dir. Bu yeni mekânda sivil toplum kuruluşlarına duyulan ihtiyacın nedenleri Tekeli'ye göre, artık geri döndürülemez bir noktaya gelen çevre sorunlarının ve diğer küresel düzeydeki birçok sorunun çözümünde ulus devletlerin ve uluslararası kuruluşların yetersiz kalmaktadır. Dünya üzerindeki sınırların kalkmasıyla oluşan "ağsal toplum"ları denetlemenin güçleşmesi ve bu denetimi sağlamak için dikey ilişkiden çok yatay ilişkiler kurmanın öneminin farkına varılması STK'ları değerli kılmıştır (Tekeli, 2012:28-29).

1.3. Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişimi

Türkiye'de sivil toplumun gelişimi aslında dünyadaki gibi inişli çıkışlı bir seyir halinde yaşanmıştır. Ancak bu iniş çıkışların sebepleri genellikle dünyada değişen sivil toplum algısıyla paralellik göstermemiştir. Türkiye'de sivil toplumun değer kazanması Avrupa'dan farklı olarak burjuva sınıfının ortaya çıkması ya da sanayi devriminin etkisiyle değil demokratikleşme ile ilişkilidir.

Osmanlı'da 16.yüzyıldan önce yaşanan uzun soluklu olan seferler devletin toplumsal hayattaki rollerini kısmen aksatmasına neden olmuştur. Bu durum sivil topluma sosyal hayatta etkin bir rol üstlenerek devletin toplumsal hayattaki yükünü hafifletmeye çalışmıştır. Özellikle ahi teşkilatı, loncalar, vakıflar toplumsal hayatı şekillendiren önemli dinamikler haline gelmiştir. Ancak bu oluşumların hepsi 16.yüzyıldan sonra özerk olamayan devletin himayesindeki yapılara dönüşmüşlerdir (Çaha, 2017:41). Katı bir devlet-toplum karşıtlığı Türkiye'de Osmanlı'dan beri var

olmuştur. Bu karşıtlık devletin kutsallaştırılmasıyla Osmanlı'da "*devlete karşı fesad*" düşüncesinin hâkim oluşu şeklinde vuku bulmuştur (Sarıbay, 1997:32).

Cumhuriyet'in ilanından itibaren Türkiye'de modernizm çalışmaları devlet merkezci şekilde tepeden aşağıya doğru gerçekleşmiştir. Bunun arka planında olan güçlü devlet geleneğinin devam ediyor olmasıdır. Toplumun modernitesi, toplumdan bağımsız, üstten gelen gücün; devletin egemenliğinde yaşanmıştır (Keyman, 2006:23). Bu anlayış Cumhuriyetin ilanında sonra tek partili dönemde de devam etmiştir. Tek partili dönemde gözlemlenen hem geleneksel hem de modern sivil toplum ögeleri yasaklanmış ya da devletle birleşmiştir (Çaha, 2017:10). Türkiye'de devletin kutsallaştırılmasının sonucu devletin toplumdan uzaklaşması, toplumun da devletten yabancılaşması şeklinde bir döngüyle sonuçlanmıştır (Sarıbay, 1997:36).

Çok partili hayata geçişle birlikte bu düşüncenin yerini devleti mesul tutan *"topluma karşı fesad"* düşüncesi almaya başlamıştır (Sarıbay, 1997:32). Keyman'a göre tek partili hayattan çok partili hayata geçişteki değişkenler bile modernleşmenin seyrini devlet merkezci olmasından uzaklaştıramamıştır.1923 yılından 1980'li yıllara gelinceye kadar sivil toplum düşüncesi cılız kalmıştır (Keyman, 2006:23,24). Çok partili hayatla birlikte sivil toplum tekrar kendini hissettirse de esas gelişmeler liberalleşme ile baş göstermiştir (Çaha, 2017:10). Devletin gücü sınırlandırılmış, özelleştirme çabaları ve sivil gücü arttırmaya yönelik politikalar düzenlenmeye başlamıştır (Çaha, 2017:42).

Türkiye'de sivil toplum kavramının önem kazanmasında ülkemizde yaşanan bazı siyasal olayların etkisi olmuştur. Bu olayların başında 1980 yılında gerçekleşen askeri müdahale sürecinin etkileri gelmektedir. Bu müdahale toplumu siyasetten tamamen uzaklaştırmış ve devletin kontrolcü tavrı hemen her alanda etkisini göstermiştir (Onbaşı, 2005:65).

1980 askeri darbesinden sonra yapılacak seçimlerden önce çokça tartışılan konulardan biri devlet-toplum arasındaki ilişki diğer bir deyişle devletin toplum üzerindeki baskıcı tavrı ve devlet müdahalesinin sınırının ne olması gerektiği üzerine olmuştur. Bu tartışmalarda varılan ortak sonuç şu şekilde özetlenebilir; *"Doğu*

toplumlarının temel sorunu bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların ve yapıların yani sivil toplumun olmamasıdır" (Sarıbay, 1997:35).

Yaşanan siyasi olaylar beraberinde "*sivili*" "*askerinin*" karşıtı ya da üniformalı olmayan (Avcı, 2007:17; Duman, 2004:347) anlamlarında kullanımı getirmiştir. Oysa sivil toplumu, *"yurttaşlar toplumu"* yani, *"devletin doğrudan müdahale etmediği alanlar ve durumlarda, yurttaşların işlerini kendi aralarındaki ilişkilerle yürüttükleri bir toplumsal alan olarak tanımlayabiliriz"* (Belge, 2003:1). Mardin'e göre ise sivil toplumun zıt anlamlısı askeri toplum anlamı taşımadığı gibi karşıtı olabilecek kelimenin "gayrı medeni" olabileceğini ifade etmiştir (Mardin, 2017:9).

12 Eylül askeri müdahalesi geçmişten beri süregelen devletin toplum karşısındaki baskısını güncel biçimde hissettirerek (Sarıbay, 1997:39) müdahalenin sürdüğü üç yıl boyunca haksızlığa uğrayan hemen her siyasi kesim, sivil toplum yanlısı olarak, efsunlu bir şekilde kavramı sahiplenmişlerdir (Onbaşı, 2005:65; Sarıbay, 2000:62-63). Tüm bu sürecin çözümü olarak da devletin rolünün kısıtlandığı, toplumun da devlete karşı güçlendiği bir söylem savunulmaya başlamıştır. Bu söylemleri 1983 seçimleriyle göreve gelen Anavatan Partisi kendi ideolojisiyle harmanlamıştır. 1983 seçimlerinden sonra devletin küçülmesi gerektiğini öngören, devlet bireyler için vardır söylemleri hız kazanmıştır (Sarıbay, 1997:39).

Kürt ve İslam grupları her zaman var olan ancak mücadele şekilleri öncesine göre değişen- ki bunda en büyük etken mücadelelerini demokrasi ile ilişkilendirmiş olmaları– siyasi düzen içinde meşru alan elde etme gayreti göstermişlerdir (Üstüner, 2000:184). Bu grupların hareketlerinin ivme kazanmasıyla alışılagelmiş vatandaşlık tanımına ket vurma girişimi olarak yorumlanmasının yanında devlet-sivil toplum bağın nasıl olması gerektiği ile ilgili münakaşalar artmıştır (Onbaşı, 2005:66).

Navaro-Yashin çalışmalarında devlet-sivil toplum ayrımını incelerken bu kavramın farklı ideolojilerin sürekli söylemlerinde kullandığını hatta kimi zaman da bunu kötüye kullandığını ortaya koymuştur. Ona göre bu kavram 1980-1990 yılları arasında, Refah Partisi'nin politik bir kudret elde edebilmek adına temsil ettikleri tarafın devlet değil de sivil toplum olduğunu dile getirirmişlerdir. Aynı sebepten dolayı

Atatürkçü bürokratlar da laik bir düzeni korumak gayesiyle kavramı sıklıkla söylemlerinde kullanmışlardır (Onbaşı, 2005:79; Navaro-Yashin, 1998:7).

Keyman'a göre de sivil toplum suiistimale açık bir kavramdır. Karşıt ideolojilere sahip kesimler tarafından sivil toplumun önemi sürekli dile getirilmektedir, ancak Türkiye'de milliyetçi, sosyal demokrat, liberal kesim vb. her görüşten aktörler kendi gücünü kalkındırmak, ideolojilerini meşrulaştırmak için sivil toplumu bir nevi maşa olarak kullanmaktadır (Keyman, 2005:17).

Türkiye'de sivil toplum ile ilgili iki temel yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki sivil topluma pozitif bir anlam yükleyen, demokratikleşme için sivil toplumun varlığının faydalı olduğunu savunan diğeri ise buna taban tabana zıt olan kavramı eleştirerek *"sivil toplumun içindeki eşitsiz güç ilişkilerinin üstünü örtmekle itham eder"* ve önce kendi içindeki tezatlıkları çözmesi gerektiğini savunur. Tüm bu siyasal ortamın değişmesinin yanı sıra sivil toplumun Türkiye'de gelişim seyrini etkileyen farklı değişimler de yaşanmıştır. Bunlardan biri 1980 sonra dönemde hız kazanan kadın hareketlerinin etkisiyle kadın kuruluşlarının, hemen her ortamda kadınların yaşadığı ayrımcılık, taciz ve şiddet gibi konularda kadın haklarını savunmasıdır (Onbaşı, 2005:66-69).

Çevre, kadın hareketleri, insan hakları konularında evrensel eksikliklerin iyileşmesi adına özellikle BM öncülüğünde düzenlenen konferanslar ve sonucunda varılan uluslararası anlaşmalar toplumlarda farkındalığın oluşmasına yardımcı olmuştur (Özbek, 2015:16; Çaha, 2007:93). Bununla birlikte sivil topluma atfedilen önem daha güçlü ve katılımcı ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarını meydana getirmiştir.

Türkiye'de de özellikle 1996 yılında düzenlenen Habitat-II İstanbul Konferansı, sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının ivme kazanmasında etkili olmuştur. Daha evvel yapılan toplantılarda alınan kararlar sadece siyasal bakış açısıyla ele alınırken artık farklı bakış açılarının da değerlendirilmesi gerektiği fikri sivil toplumun yeni bir aktör olarak dahil edilmesini sağlamıştır. Aynı zamanda aktif katılımcı rolünün yanı sıra alınan karar ve yasal düzenlemelerin yaşama geçirilmesinde uygulama alanı olarak sivil toplum kuruluşları kendine önemli bir yer edinmiştir (Anğ, 2003:30-37).

Habitat-II Zirvesi'nde, Türkiye adına sunulan Habitat Gündem'inde diğer katılımcı ülkeler gibi sivil toplum kuruluşlarıyla kamu hizmetlerinin yürütülmesinde iş birliğine gidileceği ve bu kuruluşların meşruiyet alanının ferahlatılacağına dair sözler verilmiştir (Tekeli, 2012:32). Konferanstan sonra 1999 yılında yaşanan Marmara depremlerinde kamu hizmeti sunma konusunda ciddi sorumluluklar yüklenen ve atik davranan sivil toplum kuruluşları, halkın güvenini de büyük ölçüde kazanmıştır (Tekeli, 2012:58).

Sivil toplumu geliştiren diğer bir önemli gelişme ise AB tam üyelik müzakere süreçlerinin yaşanması ve bu sürecin Türkiye'ye bazı değişimleri dayatmasıdır. Bu değişimlerden bir kısmı ekonomi, siyasi, sosyal hayatta uyum gerektiren süreçler olmuştur. Bu entegrasyon sürecinde birçok sivil toplum örgütü projelerini yürütebilmek için finansal yardım almaya başlamış ve diğer uluslararası kuruluşlarla iş birliğini arttırmıştır (Onbaşı, 2005:67).

1.3.1. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Çeşitleri

Türkiye'de yasal statülerine göre sivil toplum kuruluşları beşe ayrılmaktadır; dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları, kooperatifler. (TÜSEV [Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı], 2011:61). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmını dernekler ve vakıflar oluşturmaktadır. Dernekler Kanunu'na göre "*kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi toplulukları"* dernekleri oluşturmaktadır.

Şekil 1: 2000 Yılı Öncesine Ait Dernek Sayıları

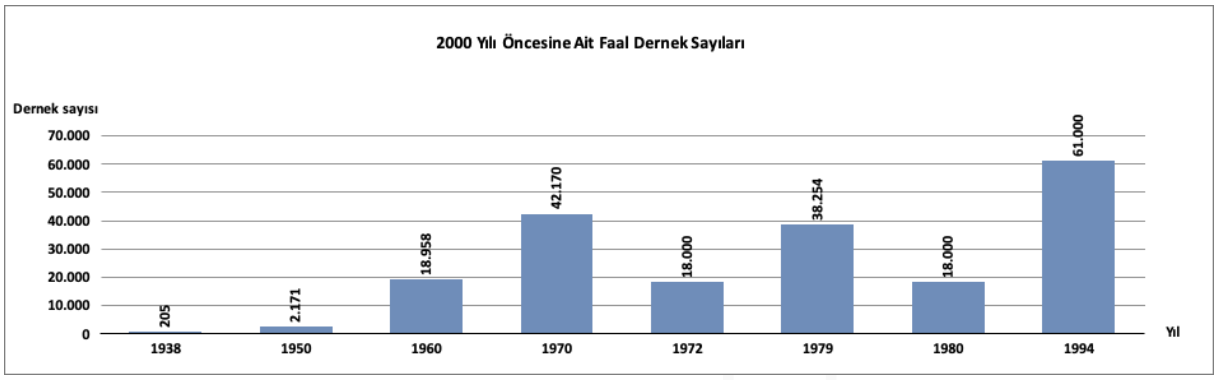

Kaynak: (Yaşama Dair Vakfı [YADA], 2015: 48)
*****1938 yılına ait veri (Göksel ve Güneş, 2005:58; ADA-Europed Consortium, 2003:2)

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları demokratikleşmeyle paralel olarak sayıca artış yaşamıştır; 1938 yılında 205 adet olan dernek sayısı 1960'lı yıllara gelindiğinde 18.958'e yükselmiştir (Göksel ve Güneş, 2005:58; ADA-Europed Consortium, 2003:2). Demokratikleşme adına yaşanan olumsuz tecrübeler sivil toplum kuruluşlarının sayısında azalmayı da beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllarda hızlı bir şekilde artan dernek sayısı, 1970'li yıllarda 41.170'e yükselmiştir, 1972 yılında alınan sıkıyönetim neticesinde de 18.000'e inmiştir.1980 yılı askeri müdahale öncesi 38.254'ü bulan dernek sayısı ise müdahaleden sonra yaklaşık 20.000'den fazla derneğin kapatılmasıyla 18.000'e kadar düşmüştür. 1980 yılında sonra Türkiye'de liberal-demokratik düzenin etkisiyle sivil toplum kuruluşları ön planda olan aktörler olmaya başlayarak 1994 yılında dernek sayısı 61.000'e ulaşmıştır.

Şekil 2: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları

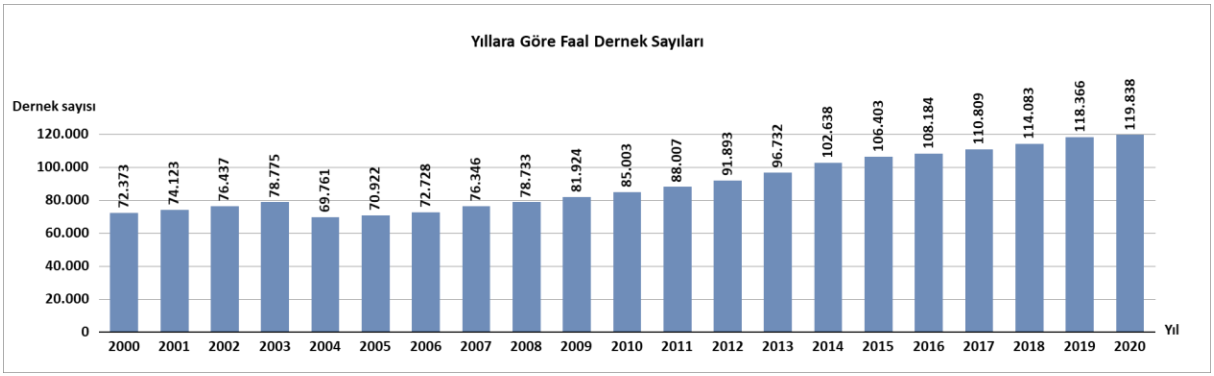

Kaynak: (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020)

Türkiye'de son 20 yıl içinde dernek sayıları önemli ölçüde artış yaşamıştır. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün 2020 yılı verilerine göre günümüzde faal olan dernek sayısı ise 119.891 adettir (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020).

Faal derneklerin faaliyet alanları da çeşitlilik göstermektedir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü faaliyet alanlarına göre dernekleri 21 gruba ayırmıştır. Bu gruplar arasında "Mesleki ve Dayanışma Dernekleri" %31,17'lik bir oranla en yaygın dernekleri, %0,01'lik bir oranla "Çocuk Dernekleri" ise en az görülen dernekleri oluşturmaktadır. "Çevre Doğal Hayat ve Hayvanları Koruma Dernekleri" ise %2.10'luk bir örgütlenme oranına sahiptir (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020). Ayrıca faaliyet alanlarına göre dağılımında çalışma yaptığı tüm faaliyet alanlarına dahil edilmeyen ancak birden fazla alanda çalışma gösteren dernekler de toplam dernek sayısına kıyasla küçümsenmeyecek bir orandadır.

Tablo 1: Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

Derneklerin Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı	Dernek Sayısı
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	37.374
Spor ve Spor ile İlgili Dernekler	26.685
Dini Hizmetlerin Gerçekleştirilmesine Yönelik Faaliyet Gösteren Dernekler	18.305
Eğitim Araştırma Dernekleri	6.141
Kültür, Sanat ve Turizm Dernekleri	5.979
İnsani Yardım Dernekleri	5.443
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	2.679
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2.637
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2.590
Çevre Doğal Hayat Hayvanları Koruma Dernekleri	2.512
İmar, Şehircilik ve Kalkındırma Dernekleri	1.647
Hak ve Savunuculuk Dernekleri	1.489
Engelli Dernekleri	1.398
Düşünce Temelli Dernekler	1.107
Kamu Kurumları ve Personelini Destekleyen Dernekler	1.034
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	766
Dış Türkler İle Dayanışma Dernekleri	659
Uluslararası Teşekküller ve İşbirliği Dernekleri	637
Şehit Yakını ve Gazi Dernekleri	472
Yaşlı ve Çocuklara Yönelik Dernekler	325
Çocuk Dernekleri	12
Toplam	**119.891**

Kaynak: (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2020)

Osmanlı'dan beri süre gelen "vakıf geleneği", vakıfların sosyal hayatta önemli roller üstlenmiş olmalarıyla ilişkilidir. Vakıflar, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda şu şekilde tanımlanmıştır; "*vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır".*

12 Eylül askeri darbesinden sonra 1980'li yılların sonundan 1990'lı yılların sonuna kadar vakıf sayısı hızlı bir yakalarken, 28 Şubat sürecinde artış hızı yavaşlamış ve vakıf kurma prosedürlerinin zorlaşması nedeniyle 2000'li yıllarda derneklere kıyasla büyük bir artış yaşayamamıştır (YADA, 2015:51). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 2019

verilerine göre Türkiye'de 5.692 adet vakıf bulunmaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kabul edilen Medeni Kanun'dan sonra kurulan vakıflar Yeni Vakıflar olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'de vakıfların büyük bir çoğunluğunu oluşturan yeni vakıfların sayısı 5.268'dir. Yeni vakıflar içinde çevre koruma vakıflarının sayısı ise 13 adettir.

Türkiye'de demokrasiyi geliştirmenin bir aracı olan sivil toplum kuruluşlarının son zamanlarda sıkça gerekliliği üzerine birçok araştırma yapılmakla birlikte sayılarında da önemli bir artış göze çarpmaktadır. Ancak çoğunu Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren niceliksel olarak artış gösteren bu kuruluşların niteliksel anlamda da kendilerini iyileştirebiliyor mu? sorusu gündemde olmuştur (Onbaşı, 2005:71). Keyman'a göre yaşanan bu artış kalifiye bir gelişim yaratmamaktadır, sosyal hayatta sivil toplum kuruluşlarının yarattığı değişimler asgari seviyede kalmaktadır (Keyman, 2005:16).

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına yönelik süregelen tartışmaların bir diğeri ise; aynı zamanda aynı alanda dahi faaliyet gösteriyor bile olsalar sivil toplum kuruluşlarının iş birliği yapmak yerine birbirleriyle rekabet etmeyi tercih etmesidir. Alandaş olan kurum çeşitliliğinin fazla oluşu her ne kadar olumlu bir gelişme olsa da aralarında iletişim eksikliği yaşanması aynı alanda çalışanların birbirlerinin bilgi ve deneyimlerinden faydalanamamasıyla sonuçlanacaktır. Yaşanan bu kopukluk niceliksel artış niteliksel olarak verimsiz hale getirecektir (Yaman, 2003:114).

Sivil toplum kuruluşlarının aralarındaki rekabetçi tutumla birlikte devlete karşı müttefik bir tavır sergilemeleri STK'ların gerçekten devletten bağımsız, otonom yapıda olup olmadıklarını sorgulamaya itmektedir. Bu sorgulamanın yanı sıra devletle yakın duruş devletin sivil toplum örgütünü sağlıklı bir şekilde denetletmesini de engellemiş olmaktadır (Onbaşı, 2005:75).

1.3.2. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Belediye İş Birliği

Yerel yönetimler, hizmetlerin tasarlanması, uygulanması, plan ve projelerin yürütülmesi ve tüm bu süreçlerle ilgili kararlar alarak hayata geçirmekle mükelleftir. Görev tanımı çok kapsamlı olan yerel yönetimler başarılı ve etkin olabilmek için verdikleri hizmetin öznesi olan yurttaşları hoşnut edebilmelidir. Yerel yönetimler daha

güçlü hizmetler verebilmek için hem bilgiye hem de vatandaşların taleplerini iletebilecek sivil toplum uzmanlığına ihtiyaç duyarlar, bu doğrultuda sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içine girerler (Güleç Özüpak, 2020: 11).

Sivil toplum kuruluşları, yurttaşların gereksinimlerini ve isteklerini kamu otoritelerine bildirmek amacıyla önemli bir rol üstlenerek, taraflar arasında köprü görevi görürler. Halkın talepleri dikkate alınarak, hazırlanan politikaların önemli ölçüde bütüncül, ihtiyaca yönelik, kapsamlı olarak hayata geçmesi için katkı sağlarlar. Sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarının; ulusal, bölgesel, yerel düzeyde olmak üzere çeşitli biçimlerde ortaklık kurma imkânı vardır. Bu üç düzey ortaklıktan hangisi tercih edilirse edilsin sivil toplum kuruluşları; kamu hizmetlerinin planlanması, hizmetlerin denetlenmesi, politika yapım süreçlerine katılma, danışma organlarında bulunma gibi roller üstlenebilmektedirler (Sivil Toplum Sektörü).

Kamu ve sivil toplumun iş birliği süreci, Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı'nın (INGO) çıktıları baz alınarak geliştirilen *"Sivil Toplumun Karar Verme Sürecine Katılımıyla İlgili İyi Uygulama İlkeleri"* kapsamında 4 aşamada ele alınmaktadır (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü);

- Bilgilendirme: Tek yönlü olarak gerçekleşen bilgilendirme evresi, katılım aşamalarından en düşük düzeyde olanıdır. Kamu çalışanları tarafından sivil toplum temsilcilerine, herhangi bir konuda, toplumun bütün kesimleri için anlaşılır, net bilgilerin verildiği aşamadır.
- Danışma: Kamu- sivil toplum kuruluşları arasında henüz politika geliştirmenin mümkün olmadığı ancak sivil toplum temsilcilerinden herhangi bir konuyla ilgili görüşün alındığı ve deneyimlerin aktarıldığı bir aşamadır.
- Diyalog: İletişimin çok yönlü olduğu, ortak ilgi ve hedefler doğrultusunda kamu ve sivil toplum kuruluşlarının birlikte değerlendirme yapabildiği aşamadır. Diyalog araçlarına belediye komisyonları ve çalıştaylar örnek verilebilir.

- Ortaklık: Katılımın yoğun olduğu, sivil toplum kuruluşlarının ve kamu kurumlarının ortak bir şekilde politik karar verme sürecinin bütün basamaklarında birlikte rol aldığı aşamadır.

Şekil 3: Kamu-Sivil Toplum Kuruluşları İş Birliği Süreci

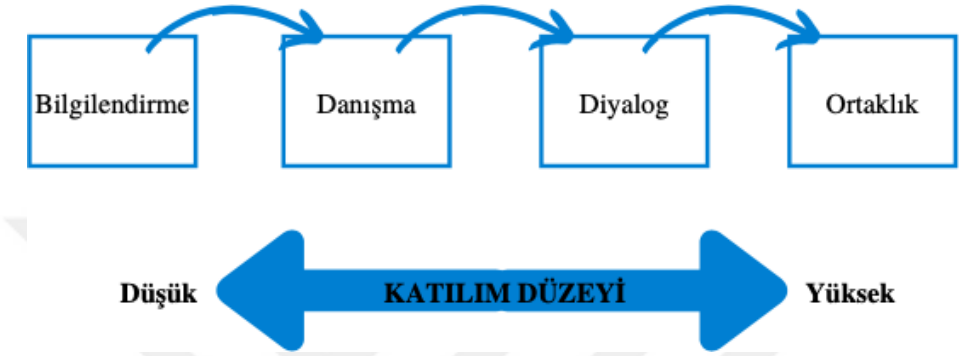

Kaynak: (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü)

Sivil toplum kuruluları ve belediyelerin iş birliğinin sağlayacağı faydalar şu şekilde ifade edilebilir (Güleç Özüpak, 2020: 18-21);

- Daha yerinde ve etkin kararlar alınabilir buna bağlı olarak kaynakların daha aktif kullanımı gerçekleşir. Vatandaşların sorunları ve ihtiyaçları yerinden tespit edilerek daha sağlıklı bir ilişki kurulabilir. Ayrıca kamusal kaynakların ve hizmetlerin doğru gruplara ulaşmasına katkı sağlanmış olur.
- Din, dil, cinsiyet, sosyoekonomik statü gibi birbirinden farklı özelliklere sahip vatandaşların, kişi veya grup olarak karar alma süreçlerinde rol alabilmesi ya da taleplerini dile getirebilmesine yardımcı olur. Bu da kozmopolit toplumlarda sosyal uyumu sağlarken bir arada yaşama kültürünü ve vatandaşlık bilincini geliştirmektedir.
- Toplumsal sorunlar konusunda farkındalık oluşturmak, toplumu bilinçlendirmek adına sivil toplum kuruluşlarının yürüttüğü çalışmalar, alınan kararların ve önlemlerin meşruiyetini artıracağı gibi kararların toplumda daha hızlı kabul görmesine, benimsenmesine katkıda bulunabilir.

- Aktif katılımın en önemli yararlarından biri de sürdürülebilir gelişmeye yapacağı katkıdır. Geniş ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilen sorunlar ve ortaya atılan çözümler insanın iyi olma halini daha yüksek derecede gütmektedir, bu da hayat kalitesini artırır.
- Hizmetlerden direkt olarak faydalanacak vatandaşların kamu hizmetlerinin tasarlanması ya da uygulama aşamalarına dahil edilmesi, hizmetlerin gereksinim odaklı, çıktılarının da daha başarılı olmasına katkı sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının sahip olduğu uzmanlık, deneyim, kapasite ihtiyacı kamu kurumlarına önemli ölçüde destek sağlayarak daha etkin hizmetlerin hayata geçirilmesine yardımcı olur.

Belediye ve sivil toplum ilişkisine 5393 sayılı Belediyeler Kanunu'nda yer verilmiştir. Madde 13'te her birey ikamet ettiği beldenin, belediye faaliyetleri hakkında bilgi edinme, katılma, belediye hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Belediye sunduğu bu hizmetlerde, yaptığı çalışmalarda alanında uzman kişilerin, sendikaların, meslek kuruluşlarının, sivil toplumun katılımını sağlayarak iş birliği yapmalıdır.

Yerelde belediyelere bağlı olarak oluşturulan kent konseyleri; sivil toplum kuruluşlarının, karar alma süreçlerine aktif katılımını sağlayan en önemli mekanizmalarından birini oluşturmaktadır. Kent Konseyi Yönetmeliği'nde kent konseyinin görevleri arasında, sivil toplumun gelişimi ve kurumsallaşması için katkı sağlamak bulunmaktadır.

Kent Konseyi Yönetmeliği'nin 4.maddesine göre, kent konseyleri; "*merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde buluştuğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetişim mekanizmalarını*" ifade etmektedir.

Türkiye'de belediye ve sivil toplum kuruluşlarının diyaloğu, küreselleşme ve onun getirisi olan yönetişim modelinden etkilenerek gelişmişse de iş birliklerinin halen

çok kuvvetli olduğunu söylemek güçtür. Bunun arka planında hukuki prosedürlerin uğraştırıcılığı, tarafların birbirine karşı güven problemi, yönetişim anlayışının tam anlamıyla benimsenememesi ya da farklı birçok sebep yatabilmektedir. Ancak buna karşın belediye ve sivil toplum kuruluşları ortaya konan iyi uygulama örnekleri de mevcuttur.

Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve faydalanıcı kurumun Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olduğu *"İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi"* kapsamında küresel çevre sorunlarına daha fazla yön verebilmek, paydaşlarla etkili iletişim kurabilmek ve farkındalık uyandırmak adına bir dizi proje gerçekleştirilmiştir. Bu projelerden bir kısmı sivil toplum kuruluşları ve belediyelerin ortaklığıyla yürütülmüştür.

Proje kapsamında, Bornova Belediyesi ve Yeşil Düşünce Derneği ortaklığında "*Yeşil İklim, Yeşil Belediye Projesi*", Hatay Büyükşehir Belediyesi ve Enerji Hukuku Araştırma Enstitüsü Derneği ortaklığında *"Hatay için Sürdürülebilir Bir Gelecek Projesi"*, Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Türk Deniz Araştırmaları Vakfı ortaklığında "*Antalya'nın Deniz ve Kıyılarının İklim Değişikliğine Adaptasyonu Projesi*", Kadıköy Belediyesi ve Türkiye Avrupa Vakfı ortaklığında "*Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Planı*" hayata geçirilmiştir.

2. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

İnsanlık var olduğu günden beri çevreye verdiği zararlara karşılık doğa kendini ayakta tutabilmenin bir yolunu bulmuştur. Ancak sanayi devriminden itibaren artan üretim biçimleri, kaynakların yanlış kullanımı, tüketim kalıplarının değişmesi, hızlı nüfus artışı neticesinde doğaya verilen ağır tahribatlar, dünyanın farklı şekillerde uyarı sinyali vermesine neden olmaktadır. Bu sinyalleri geç de olsa dikkate alan devletler, geri döndürülemez boyutlara ulaşmadan hem ulusal hem de uluslararası bir dizi çözüm yollarına başvurmaya başlamışlardır. Çevresel krizlerin evrensel birer sorun olması ve çözümünün de yine evrensel çözümlerle mümkün olması tüm dünyanın ve tüm aktörlerin seferberliğini gerektiren önlemleri gerekli kılmaktadır.

Henüz gerçekleşmemiş olsa bile, geçmişte veya şu an çevreye verilen her zarar, dünyanın neresinde olunursa olsun ileride çeşitli şekillerde felaketlerle kendini gösterecektir. Bilim insanlarına göre yeryüzünün bir kesimi yoğun kuraklıkla karşılaşırken bir kesimi sellerle, kasırgalarla boğuşacak ya da daimî yangınların esiri olacak, biyoçeşitlilik azalacaktır. Tüm bunlar ekonomik, sosyal, ekolojik sorunları da beraberinde getirecektir. Yaşanan ya da yaşanacak bu olumsuz değişimlerden Türkiye'nin de kaçabilmesi imkânsız görünmemektedir (Doğan, 2005:59).

Ülkelerde farklı aktörlerin belirli ölçekteki çabalarıyla, özerk müdahaleleriyle sürdürülebilirlik ilkesini hayata geçirmeye çalışması, birbirinden kopuk çözümleri beraberinde getirmiştir. Bu bir yandan sürdürülebilirliğin etkinliğini azaltabileceği gibi bir yandan da farklı bakış açılarının çözüm çabalarıyla birbirlerinin eksik kaldıkları noktaların tespitini kolaylaştırmaktadır. Ancak tüm aktörleri ve tüm ölçekteki çabaları içine alan bir sistemle çevresel sürdürülebilirliği etkinleştirerek, toplumsal bir hareket haline getirebiliriz (Ataöv ve Tekeli, 2017:10).

2.1. Sürdürülebilirlik Kavramının Tarihçesi

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmak zorunda kalışı, küresel endişelerin artması ile eş zamanlı olmuştur. Sürdürülebilirlik, devletlerin ekonomik olarak gelişme arzusuyla sürekli çatışma halinde olmuş ve çoğu zaman ekonomik kalkınma isteğinin

sürdürülebilirliğe galip gelmesiyle pratikte uygulanamayan bir söyleme dönüşmüştür (Ataöv ve Tekeli, 2017: 8).

Kentbilim Terimleri Sözlüğü sürdürülebilirliği *"çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açamayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması, ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü"* şeklinde tanımlamıştır (Keleş, 1998:112). Sürdürülebilirlik, bir topluluğu oluşturan; çevresel, sosyal, ekonomik boyutların günümüzde ve gelecekte bireyler için sağlıklı, üretken, kaliteli bir yaşam sağladığını ifade etmektedir (Ferdig, 2007:2)

1968 yılında insanlığa dair derin kaygıları olan, on farklı ülkeden bir grup araştırmacının bir araya gelerek oluşturdukları "Roma Kulübü"; 1972 yılında Büyümenin Sınırları (Limits to Growth) adlı eserleriyle dünya çapında büyük bir ses getirmiş hatta kimi kesimler tarafından çevre hareketlerinin başlangıcı olarak kabul görmüştür. Büyümenin Sınırları'nda bu kulübün amacı, *"insanın şimdiki ve gelecekteki öngörüsü olan şaşırtıcı bir konuyu tartışmak için bir araya geldiler"* şeklinde ifade edilmiştir (Meadows ve d., 1972:9).

Büyümenin Sınırları henüz sürdürülebilirlik kavramının gündeme gelmediği yıllarda sürdürülebilirliği işaret eden; insanlığın, yüzleşmek zorunda kalacağı küresel tehlikelere karşı hangi yöntemlere sahip olduğunu ve bunların maliyetlerinin ne olacağı üzerine kritik soruları gündeme getirmiştir (Meadows ve d., 1972:20). Bu çalışmanın önemi, 1968 yılında günümüze kıyasla çevresel krizlerin etkilerinin hissedilmediği bir dünyada bile, öngörü ve duyarlılıkla geleceğe dair kaygıların açıkça dile getirilmesi ve bu kaygılara yönelik çözüm yolları arayışıdır denilebilir. Roma Kulübünden sonra çevrenin yok olup gitme tehlikesi insanlığın dikkatini hızla çekmeye başlayarak ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere çok sayıda uluslararası kuruluşun çalışmaları sonucu sürdürülebilirlik kavramı biçimlenmiştir.

Sürdürülebilirlik kavramı, ilk olarak 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun hazırladığı Brundtland Raporu'nun "Ortak Geleceğimiz" adlı

çalışmasında "sürdürülebilir kalkınma" tanımlamasının yapılmasıyla birlikte kullanılmaya başlamıştır. Raporun yayınlanmasından sonra sürdürülebilirlik, çevresel, sosyal ve ekonomik hayatın ayrılmaz söylemlerinden biri haline gelmiştir (Ataöv ve Tekeli, 2017:5). Bu rapora göre sürdürülebilir kalkınma *"gelecek kuşakların gereksinmelerinin karşılanmasına bir sınır getirmeden, günümüz insanlarının gereksinimlerini karşılayacak biçimde doğal kaynakların kullanılması"* olarak tanımlanmıştır (Brundtland, 1987).

Brundtland Raporu'ndaki sürdürülebilir kalkınma, kaynak kullanımdaki nesiller boyu adaletin sağlanması gerekliliği üzerine vurgu yaparken aynı nesil içindeki adaletin sağlanması konusunda yetersiz bir tanımlama olmuştur. Bununla paralel olarak özellikle BM müzakerelerinde de gelişmiş ülkeler, nesil içi eşitliğin sağlanmasına yönelik yeterince duyarlılık göstermemektedir (Ataöv ve Tekeli, 2017:16). Ancak zamanla bu tanım değişeme uğrayarak sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri olarak yoksulluğun, eşitsizliğin ortadan kaldırılması temel gündem maddelerinden biri haline gelmiş olsa da pratikte yine de eksik kalmıştır.

2.1.1. Çevresel Sürdürülebilirlik

İnsanın doğa ile kurduğu ilişkide insana verilen önem derecesi ne kadar artarsa sürdürülebilirlik de o kadar zayıflamaktadır. Zayıf sürdürülebilirlikte birey ve bireylerin ürettiği kapital odak noktası iken güçlü sürdürülebilirlikte önem arz eden doğadır. 1990'lı yıllardan itibaren sürdürülebilirliğin ölçümlendiği birçok çalışmada ekonomi ve çevre birbirinin ikamesi olabilmekte ve çevreden çok ekonomik kalkınmaya değer verilmektedir (Ataöv ve Tekeli, 2017:18-20).

Sürdürülebilirliğin bileşenleri çevre, ekonomi ve toplum olarak kabul edilmektedir. Yapılan birçok çalışmada, çevresel, ekonomik ve toplumsal bileşenlerin dengeli bir biçimde bir arada yürütüldüğü bir model sürdürülebilir kalkınma için yeterli olacağını öngörmektedir Buna karşın zamanla sürdürülebilir kalkınma için gerekli dengenin; çevrenin, ekonomi ve toplumu kapsadığı bir modelle sağlanabileceği ortaya atılmıştır.

Şekil 4: Sürdürülebilirlik Modelleri

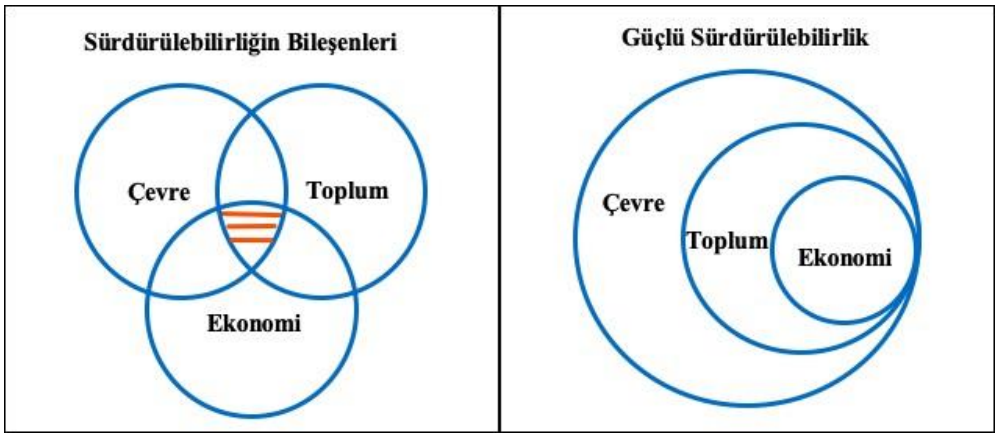

Kaynak: (Ferdig, 2007:4; Hart, 1999)

Ferdig'e göre kısmen bağlantılı üç bileşenin kesişmesinden ziyade daha etkin sürdürülebilir kalkınma için ekonominin toplum içinde olduğu çevrenin de hem ekonomi hem de toplumu çevrelediği bir model yürütülmesi önemlidir. Ekonomi insanlar arası etkileşimlerle meydana gelir ancak toplum sadece ekonomiden ibaret olmayıp içinde birçok unsuru barındırmaktadır. Toplum ve ekonomi çevrede var olmaktadır (Ferdig, 2007:5).

Sürdürülebilirlik ilkesinin ortaya çıkışında insanın kaynaklı tahribatın söz konusu oluşu, ekosistemin sürdürülebilir bir şekilde işlemesi için toplumun tüm aktörlerinin üstlenmesi gereken bir takım görev ve sorumlulukları beraberinde getirmektedir. Her aktörün farklı ölçeklerde hayata geçirebileceği bazen sadece alışkanlıkları değiştirerek küçük gibi görünen bazen ise tüm aktörlerin iş birliği ile gerçekleşebilmesi mümkün temel değişimler çevresel sürdürülebilirliğin en önemli stratejilerini oluşturmaktadır.

Tablo 2: Ekosistemin Sürdürülebilirliğinde Tüm Aktörler için Stratejiler

Ekosistemin Sürdürülebilirliği için Genel Stratejiler						
Çevre ahlakını geliştirmek	**Çevre eğitimlerini desteklemek**	**Çevre bilgisini erişilebilir kılmak**	**İnsanın tüketim biçimini değiştirmek**	**Ekolojik düzen üzerine kurulu ekonomi ve teknolojiyi geliştirmek**	**Yeni yasal ve örgütsel mekanizma kurmak**	**Müdahaleyi sosyal değişim süreci olarak yönetmek**
Değerler sistemini zenginleştirmek Bilinç bilimini yaşamın temeliyle bütünleştirmek	Öğrencilerin çevre hareketlerini katılımını teşvik etmek Öğrencileri deneysel öğrenme süreçlerine katmak Çok disiplinli eğitim tasarlamak	Yaşam çemberi değerlendirme araçları kullanmak Kampanyalar düzenlemek Yeşil maliyeti finansal sonuçlarla ilişkilendirmek	Yaşam kalitesi kavramını tekrar tarif etmek Teknolojiyi kullanmak Kapsamlı tasarım yaklaşımını benimsemek Paylaşımcı ekonomik modeli uygulamak	Enerji üretimini değiştirmek Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak Biyoteknolojiyi geliştirmek	Fiyatlandırma stratejileri uygulamak Küçük ölçekli işletmeler kurmak Kurumsal faaliyetleri doğrudan etkileyecek yaptırımlar düzenlemek	Planlama, iş hayatı ve eğitim gibi alanlarda yapılan müdahaleleri sosyal değişim süreci olarak yönetmek Eylem araştırma stratejisini geliştirmek

Kaynak: (Tekeli ve Ataöv, 2017:89)

Toplumdaki tüm aktörlerin, eylemlerini iyi ve kötü yargısıyla, değerler sistemini kollayarak hayata geçirmesi, çevreye karşı duyarlılık geliştirmesi, çevre ahlakını da beraberinde getirecektir. İnsanların birer yurttaş olarak beraberce yaşam kültürüne sahip olabilmesi için özellikle küçük yaşlardan itibaren çevre eğitimleri almaları çevre ahlakının oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Yine bireylerin ekolojik etkiler konusunda bilgisel donanımının fazla oluşuyla çevreye zararı önleyecek davranışları tercih edeceği öngörülmektedir (Ataöv ve Tekeli, 2017:89-120).

Çevresel sürdürülebilirliğe ulaşmak için en önemi yollardan biri de teknolojiden, ekolojik olumsuzlukları önleyecek şekilde yararlanmaktır. Çevresel adaleti sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması, aktörler üzerinde caydırıcı etki yaratabilmektedir. Son olarak çevre için atılacak tüm köklü adımların, düzenlemelerin bir sosyal değişim süreci olarak yürütülmesi toplumda benimsenmesi ve katılımcılığın aktifleşmesini beraberinde getirecektir ve sürdürülebilir yaşama önemli katkılar oluşacaktır (Ataöv ve Tekeli, 2017:89-120).

2.2. Sürdürülebilirlik Adına Atılan Uluslararası Adımlar

Sürdürülebilirlik kavramının tarihsel gelişiminde 1972 yılında gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı başlangıç noktası olarak kabul görmektedir. Bu konferanstan sonra 1987 yılında hazırlanan Brundtland Raporu ise sürdürülebilirliğin somut olarak kullanıldığı en önemli adım olmuştur. Daha sonra gerçekleşen bir dizi konferans, anlaşmaya varılan bildirgelerle sürdürülebilirlik kavramının tarihsel yolculuğu başlamıştır.

Şekil 5: Sürdürülebilirlik Adına Atılan Önemli Uluslararası Adımlar

2.2.1. Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı

5-16 Haziran 1972 yılında İsveç'te gerçekleşen Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı (Stockholm Konferansı) ilk kez çevrenin korunması, geliştirilmesi gerekliliğinin gündeme tartışılması bakımından önemlidir. Konferans çevre ve ekolojik sorunların küresel boyutta ele alınması bakımından dönüm noktası olmuştur (Özmehmet, 2012:6).

Konferans birçok ülkenin çevre politikasını etkilemiş ve ekonomik, sosyal gelişmelerin çevreyle bağlantısı vurgulanarak bu yönde duyarlı, bilinçli ülkeler yaratılmaya çalışılmıştır. Konferansta dile getirilen sorunlardan biri de çevre sorunlarının gelişmekte olan ülkelerde az gelişmişlikten kaynaklanırken, gelişmiş ülkelerde ise teknolojiyi kullanış biçimleri, endüstrileşmeden kaynaklandığıdır. Ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı dikkate alarak faaliyetlerini yürütmeleri gerekmektedir (United Nations, 1972).

Konferansın bir çıktısı olan Stockholm Bildirgesi'nin birinci ilkesinde ilk kez insanın onurlu bir çevrede yaşama hakkı olduğu bunu sağlamak için de çevrede

özgürlük, eşitlik, tatmin edici yaşam koşullarının gerekli olduğu belirtilmiştir (Öğütçü, 2009:38). Bildirge çevre üzerine yazılan temel kaynaklardan ilkini oluşturarak kendisinden sonra gelen çalışmalara da ışık tutmuştur. Çevre konusunda ilklere imza atması bakımından önemli olan konferansın başlangıç tarihi olan 5 Haziran günümüzde de Dünya Çevre Günü olarak kutlanmaktadır.

2.2.2. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı

Dünya Zirvesi adıyla da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 178 devletin, anahtar sektörlerin katılımıyla; yeni ve adil, global iş birliği yaratma amacıyla 3-14 Haziran 1992 yılında gerçekleşmiştir. Stockholm Konferansı'ndan tam 20 yıl sonra yapılan konferansta, Stockholm Bildirgesi teyit edilerek yapılan değerlendirme sonrası, çevreye saygılı, küresel çıktılar hazırlanmıştır. Bu çıktılarla; ülkelerin küresel meselelerde birbirine bağımlı olduğu vurgusuyla, çevreye saygılı yönetim biçimlerinin benimsenmesine yönelik önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Rio Bildirgesi temel olarak 27 ilkeden oluşmuştur. Bu ilkelerin ana teması sürdürülebilir kalkınma için doğaya duyarlı politikalar yürütülmesi üzerine olmuştur. Rio Bildirgesi'nin ilk ilkesi *"insanlar sürdürülebilir gelişmenin merkezinde yer alır ve her insan doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkına sahiptir"* şeklindedir. Rio Bildirgesi ile Gündem 21 ve Orman İlkeleri kabul edilmiştir. Bir dizi sözleşme de imzaya açılmıştır (United Nations, 1992);

- BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)
- BM Biyolojik Çeşitlilik Çerçeve Sözleşmesi
- BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi

Rio Zirvesi'nde bir dönüm noktasında olan insanlığı 21.yy'a hazırlamak için ortaya konan "Gündem 21", küresel ortaklık kavramını gündeme getirerek dünyada geleneksel yönetim modelinin yerini yönetişimin almasında önemli bir paya sahiptir. Hükümetle beraber yerel yönetimlerin, sivil toplumun ve özel sektörün ortaklığının yaşam kalitesini yükselmek için büyük bir adım olacağı dile getirilmiştir.

Gündem 21'de sürdürülebilir gelişme kavramı daha titizlikle ele alınarak sürdürülebilirlik; çevre, ekonomi, insan yerleşimleri gibi boyutlarıyla incelenmiştir. Çevre sorunları konusunda; iklim krizi, hava ve su kirliliği, çölleşmenin ön planda olduğu ve çözüm için ülkelerin iş birliği içinde olması gereken bir süreç ortaya konmuştur. Yine bu bildirgeye göre çevre korunması konusunda uzman örgütlerin kurulması, yaygınlaştırılması gerekliliği ileri sürülmüştür (Şen, 1994:73). Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı ile çevre örgütlerinin, çevre korunması adına üstlendiği gönüllü kuruluş rolü yerini, kamu kuruluşları ve özel sektörün yönetişimindeki önemli aktörlerden birine bırakmıştır (Cerit Mazlum, 2006:299).

2.2.3. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II)

1976 yılında Vancover'da düzenlenen ilk BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat)'nda kabul gören "kentleşen bir dünyada herkes için daha iyi bir yaşam kalitesi" teması, 3-14 Haziran 1996 yılında İstanbul'da düzenlenen Habitat II'ye taşınmıştır. Habitat II Konferansı'nda, kabul edilen İstanbul Bildirgesi ve Habitat Gündemi'nde sürdürülebilir kalkınmanın boyutu genişletilerek insan yerleşimleri alanına da aktarılmıştır.

İnsan yerleşimleri gündemi olan Habitat Gündemi'nde "herkes için yeterli barınma ihtiyacı" ve "artan nüfus ve kentleşmenin" boyutunun sürdürülebilir hale getirilebilmesi ana gündem konularını oluşturmuştur. Sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasında birbirine bağımlı ekonomik, sosyal, çevresel değişimlerin bir arada gerçekleştirilmesiyle "sürdürülebilir yerleşim alanlarının" yaratmanın mümkün olduğu üzerinde durulmuştur. Hem kentte hem de köylerde insanlığın en ciddi problemlerinin; artan yoksulluk, gecekondu yerleşmelerin artması, istihdam olanaklarından yoksunluk, bireyler arasında derinleşen gelir uçurumu, yetersiz ya da kötü beslenme koşulları, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği olduğu ifade edilmiştir.

Habitat Gündemi'yle, kadınların ve engelli bireylerin ekonomik, sosyal hayatta yaşadıkları zorluk ve ayrımcılık nedeniyle insan yerleştirmelerinin geliştirilmesi için söz sahibi olamadıkları ve rollerinin önemi ve bu koşulların ortadan kaldırılması gerektiğini ifade edecek kadar kapsamlı bir bildiri sunulmuştur. Tüm bu sorunların

ortadan kaldırılması ya da sürdürülebilirliğin geliştirilmesi için yerine getirilmesi gereken hedefler ve taahhütler ortaya koyulmuştur (United Nations, 1996).

Habitat Gündemi'nde vurgulanan "ortaklık", "katılımcılık", "yapılabilir kılma" ve "kentli bağlılığı" ve benzeri ilkelerin hayata geçirilebilmesi için toplumun kilit aktörleri olan sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, merkezi yönetimler, akademik kuruluşların varlığı Habitat izleme ve uygulama aşamalarında önemlilik arz etmektedir (United Nations, 1996). Habitat II'yi diğer konferanslardan ayıran en önemli değişim gerek hazırlık gerekse karar alma sürecinde, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün, akademisyenlerin önemli roller üstlenmesi olmuştur (Tekeli, 2012:20).

2.2.4. Rio +5 Zirvesi

1992 yılında gerçekleşen Rio Zirvesi'nden beş yıl sonra geçen bu süreç boyunca verilen taahhütlerin hayata geçirilişini denetlemek, kararların gerçekliğini değerlendirmek için 13-19 Mart 1997 yılında New York'ta BM Özel Oturumu olarak Rio +5 Zirvesi gerçekleşmiştir. Konferansın sonunda Rio Konferansı'nda umulanın gerçekleşmediği bu nedenle daha gerçekçi çözümler ve somut uygulamalara geçilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Arat, Türkeş ve Saner 2002:2).

Özel oturumun gündemini, sürdürülebilir gelişmenin söylemden çok pratiğe geçirmek için çeşitli ve geniş bir katılımcı topluluğunu bir araya getirme amacı oluşturmuştur. Bu amaçla sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, özel sektör temsilcileri, eğitim grupları ve bilimsel araştırma kuruluşlarının deneyimleri, tarihsel ve kültürel bilgilerinden yararlanmak istenilmiştir (Bozloğan, 2010:1023).

2.2.5. Binyıl Kalkınma Zirvesi

2000 yılının Eylül Ayı'nda New York'ta BM tarafından düzenlenen ve 189 devlet başkanının eşlik ettiği Binyıl Zirvesi'nde, Binyıl Kalkınma Hedefleri kabul edilmiştir. Ana teması insani kalkınma ve yoksulluğun ortadan kaldırılması olan Binyıl Kalkınma Hedefleri, 8 ana hedef ve 18 alt hedefi kapsamaktadır. Hedeflerin 2015 yılına kadar hayata geçirilmiş olması amaçlanmıştır. Bu hedefler içinde özellikle her insanın

iyi bir çevrede yaşam sürme hakkına sahip olmasından yola çıkarak, 7.hedef; "*çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması*" olarak belirlenmiştir. Hedef 7'nin alt hedefleri (UN, 2000);

- Devletler, politikalarını ve programlarını hayata geçirirken doğal kaynakların yok olmaması için gerekli duyarlılığı göstermelidir.
- Biyoçeşitlilik kayıpları 2010 yılına kadar önemli ölçüde azaltılmalıdır.
- Sağlıklı içme suyuna erişimi olmayan insanların en az yarısına 2015 yılına kadar bu hakkı elde etmesi sağlanmalıdır.
- Gecekondularda hayatını sürdüren en az 100 milyon insanının hayatında büyük ölçüde iyileştirme sağlanmalıdır.

2.2.6. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

26 Ağustos – 4 Eylül 2002 yılında Johannesburg'da, Rio+10 adıyla da anılan, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gerçekleşmiştir. Rio Zirvesi'nin genel değerlendirmesi niteliğinde olan konferansta yoksullukla mücadele, sağlık, globalleşen dünya, üretim ve tüketim kalıplarının iyileştirilmesine yönelik konular tartışılmıştır.

Johannesburg Zirvesi'ni diğer zirvelerden ayıran iki temel ayrım bulunmaktadır. İlki sivil toplum kuruluşlarının zirvede sadece gözlemci konumunda olmadan sürece baştan sonra aktif katılım gösterebilmesidir. İkincisi, çeşitli grupların ortaklaşa projeler geliştirmesini kapsayan "ortaklık" vurgusunun yoğun bir şekilde yapıldığı bir zirve olmasıdır (Eralp, 2006:10).

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin en önemli çıktısı olan "Eylem Planı" ve "Johannesburg Bildirgesi" kabul edilmiştir. Bu belgelerin dışında hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileriyle ortaklaşa metinler hazırlayarak ve imzalamışlardır. Johannesburg Konferansı'nda alınan önemli kararlardan başlıcaları şunlardır (Bozloğan, 2010:1025);

- Devletler, ulusal sürdürülebilir gelişme stratejilerini en kısa sürede oluşturmalıdır.
- Kamu, sivil toplum ve özel sektörün yönetişimiyle hareket edilmelidir.

- Uluslararası anlaşmalarda taahhüt edilen kararlar uygulanmalıdır.
- Açlık sınırında yaşayan nüfusun azaltılması ve yoksulluğun önlenmesi için Dünya Dayanışma Fonu kurulmalıdır.
- Fosil yakıt kullanımının azaltılması alternatif yenilebilir enerji kaynağı çeşitliliğinin artırılması sağlanmalıdır.
- Daha eşit ve dengeli bir dağılımla enerji kullanılmalıdır.
- Biyolojik çeşitlilik gözetilmeli ve biyolojik çeşitlilikteki azalış asgari seviyeye çekilmelidir.

2.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin elde ettiği birtakım başarılardan sonra, yürürlük tarihinin son bulduğu 2015 yılını takiben 2016 yılının Ocak Ayı'nda yürürlüğe Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları girmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin üzerine inşa edilen ancak geliştirilerek; iklim değişikliği, sürdürülebilir tüketim kalıpları, barış, eşitsizlik gibi çeşitli alanlar da dahil edilerek 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (Küresel Amaçlar) oluşturulmuştur. 2030 yılına kadar da bu amaçlara ulaşmak hedeflenmektedir.

Şekil 6: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: (UNDP Türkiye)

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları hayata geçirilmesi için BM Kalkınma Programı (UNDP), 170'den fazla bölgeye rehberlik etmektedir. UNDP bu rehberliğini yaparken

gelecek kuşaklara daha iyi bir dünya bırakabilmek umuduyla hükümetler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve vatandaşların ortaklığına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Birbiriyle bağlantılı olan 17 hedefin her birinin başarısı diğer hedefleri de iyileştirecektir. UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nı, dünyanın karşı karşıya kaldığı önemli problemleri çözmek adına cesur bir taahhüt olarak tanımlamaktadır (UNDP Türkiye).

2.3. Küresel Isınma ve İklim Değişikliği

Bütün canlıların karşı karşıya kaldığı ve kalmaya devam ettiği en tehlikeli çevre sorunlarından biri olan küresel ısınma ve iklim değişikliği, birçok görüş tarafından artık geri döndürülemeyecek boyuta ulaşmıştır. İklim krizi adına atılan uluslararası anlaşmalarda hükümetler verdikleri taahhütleri önleyici boyutta almamakta, ya da verilen bu kararlara dahi uymamaktadırlar. Özelikle gelişmiş ülkelerin -çevreye en çok zararı veren- uluslararası anlaşmaların tarafları olmaması da daha büyük felaketlerin habercisi olmaktadır.

İklim krizinde mücadele yöntemleri genellikle iki türlü karşımıza çıkmaktadır. Birincisi iklim krizine neden olan kaynağı bularak yok etmek üzere tedbirler almak; örneğin sera gazı emisyonlarını azalmak için alınan tedbirler. İkincisi iklim krizinde ortaya çıkan menfi durumların nispeten daha küçük zararla altından kalmak için alınan tedbirler. Bu tedbir yöntemlerinin aynı anda uygulanması iklim krizinde en kuvvetli mücadelenin verilmiş olmasını beraberinde getirecektir (Erdoğan, 2018:707).

Özellikle son 30 yıldır etkisini yoğun bir şekilde hissettiren iklim değişiminin jeolojik çağlardan beri var olduğunu düşünülmektedir. Ancak günümüzdekinden farklı olarak yaşanan bu değişimler şu şekilde açıklanmaktadır (Çepel ve Ergün, 2006:1);

- Günümüzde gerçekleşen küresel ısınma bölgesel değil küresel olarak yaşanmaktadır. Hem güneyde hem kuzeyde küresel ısınmanın etkileri cereyan etmektedir.
- Jeolojik dönemde yaşanan iklim değişimi tahminen milyonlarca yıl öncesinden itibaren yaşanan etkilerin sonucu iken günümüzdeki değişim kısa sürede gelişen bir durumdur.

- Jeolojik dönemde yaşanan değişimin nedeni ısınma, soğuma gibi olaylara dayanan doğal kaynaklıyken, günümüzdeki küresel ısınma %90 oranda insan kaynaklıdır.

Eski çağlardan günümüze kadar yeryüzünün sıcaklığının yaklaşık 1°C arttığı ortaya konmuştur. Eğer insan kaynaklı bu tahribat devam eder ve gerekli tedbirler alınmazsa yeryüzünün 1990-2100 yılları arasında 2,5-10,4 °C arasında ısınacağı öngörülmektedir (Seven, 2018 :704; Cass, 2006:13).

Şekil 7: Küresel Düzeyde Yıllık Sıcaklık Sapmaları Endeksi

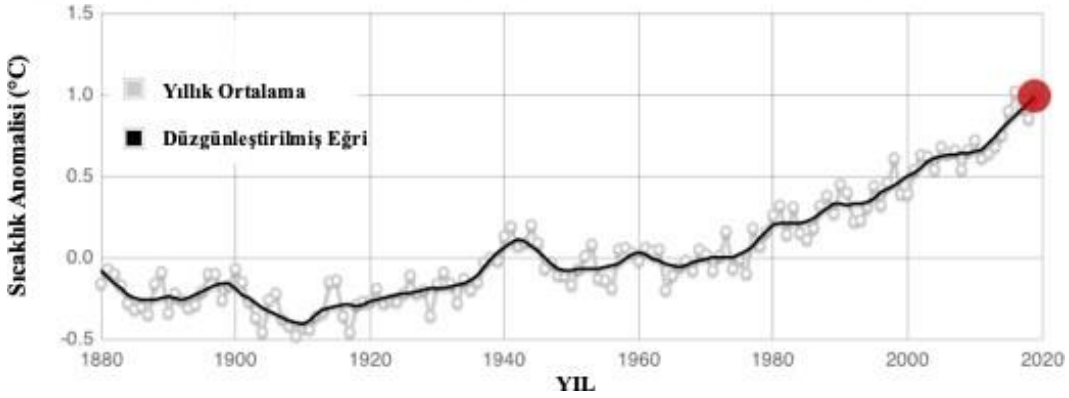

Kaynak: (NASA's Goddard Institute for Space Studies)

"Karbondioksit, metan, halokarbonlar, azot oksitleri, ozon ve su buharı" başlıca sera gazlarıdır ve sera gazları fosil yakıt kullanılması sonucu oluşmaktadır. Küresel ısınma, sera gazlarının dünyaya yakın, atmosfer katmanında yoğun bir şekilde birikmesiyle gerçekleşmektedir. Güneşin yeryüzüne gönderdiği ışınların birçoğu yeryüzüne ulaştığında canlı ya da cansız cisimlere çarparak ışınlarını ısı enerjisine çevirir ve yerkabuğunu ısıtır. Güneş battıktan sonra ısı enerjisi atmosfere doğru çekilir, yeryüzünü serinler ve karasal radyasyon oluşur. Ancak ısı enerjisi dalgaları, atmosferin yüksek kısımlarına doğru çıkmaya çalışırken yeryüzünde biriken sera gazları nedeniyle ulaşmak istedikleri noktaya varamazlar. Bu süreçte ısı dalgalarının bir kısmı absorve edilirken bir kısmı yeniden yeryüzüne yansıtılır. Yansıtma sonucu yeryüzü yeterince soğuyamaz ve sera gazlarının etkisiyle küresel ısınma yaşanır (Çepel, 2007:36-37).

Sanayide yoğun bir şekilde kullanılan fosil yakıtlar, küresel ısınmanın yaşanmasında %50'lik bir paya sahiptir. Fosil yakıtların azaltılması hükümetlerce; ekonomik krizlere neden olacağı, işsizliğin artacağı, ticaret gelirlerinin azalacağı, ülkenin büyüme hızının düşeceği gibi endişelerle fosil yakıtların kullanımı azaltılmamakta ya da yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme gerçekleşmemektedir. İklim krizi konusunda alınabilecek önlemlerden bazıları; uluslararası sözleşmeler yapmak, ulusal tedbirler almak, bireylerde tasarruf konusunda farkındalık uyandırmak olarak sıralanabilir (Çepel, 2007:43).

2.3.1. İklim Değişikliğiyle Mücadele için Atılan Küresel Adımlar

BM, 1988 yılında aldığı kararla, iklim değişikliğini tüm insanlığın ortak kaygısı olduğunu belirtmiştir. Ülkelerin iklim krizi konusunda tek başlarına bir çözüme varamayacağı, iş birliğinin gerekli olduğu kanısına varılmasıyla BM çatısı altında bir dizi uluslararası anlaşma imzalanmıştır. Sera gazlarının yarattığı olumsuzluklara dikkat çekmek, iklim krizinde farkındalık uyandırmak amacıyla 1979 yılında 50 farklı ülkeden bilim insanlarının katılımıyla Dünya İklim Zirvesi gerçekleşmiştir. Bu zirveyi takiben BM Çevre Programı'nda gerçekleşen çalışmalar, alınması gereken tedbirler konusunda ülkelere bilimsel bilgi kaynağı olmak üzere 1987 yılında Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC), oluşturulmuştur (Erdoğan, 2018:705; Davenport, 2008:48).

IPCC, 1990 yılında iklim değişikliği ile ilgili bir dizi rapor ortaya koymuştur ve bu raporların zemin oluşturmasıyla da BM tarafından "İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi" hazırlanmıştır. 1992 yılında Rio'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda da sözleşme imzaya açılarak 1994 yılında 188 ülkenin imzalaması ile yürürlüğe girmiştir. (Çepel, 2007:43).

İklim krizi alanında ilk somut başarı kabul edilen ve bu küresel soruna resmiyet kazandıran en önemli belgenin Kyoto Protokolü olduğu söylenebilir. 1997 yılında imzalanan ancak 2005 yılında işlerlik kazanan Kyoto Protokolü'nün geçerliliği 2020 yılına kadardır. Kyoto Protokolü'nde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yerine getirmesi gereken taahhütler konusunda ayrımda bulunulmuştur. Bunun nedeni ülkelerin gelişmişliğiyle doğru orantılı olarak çevreye verdikleri zararın da artmasıdır.

Kyoto Protokolüyle Ek II'deki gelişmiş ülkelere verdikleri tahribatların sorumluluklarını üstlenmeleri konusunda bağlayıcılığı olan taahhütler yüklenmiştir (Belis, Joffe, Kerremans ve Qi, 2015:210). Kyoto Protokolü'nde alınan kararların başlıcaları (UN, 1997);

- Gelişmiş ülkeler, sera gazı salınım seviyelerini 1990 yılındaki salınım seviyesine indirerek, ilk taahhüt dönemi sonu olan 2012 yılına kadar sera gazlarının salınımını %5,2 oranında azaltmalıdır.
- Gelişmiş ülkeler sınır kabul edilen genel karbon salınımı oranının dışında kendileri için belirlenmiş sera gazı salınım düzeyini sınırının üstüne çıkmamalıdır.
- Gelişmekte olan ülkeler kendi sera gazı salınımlarını kontrol altında tutmak ve azaltmak için gereken tedbirleri alarak, bu alandaki uygulamalarını BM'nin yetkili kuruluşlarına beyan etmelidir.
- İklim değişikliğini engellemek için politikalar geliştirilerek, hayata geçirilmelidir.
- Enerji tasarrufunu arttıran tedbirler alınmalıdır.
- Sera gazlarının havaya karışmasını önleyecek tedbirler alınmalıdır.
- Motorlu taşıtlardan kaynaklanan sera gazı salınımlarının engellenmesi gereklidir.
- Protokol hükümlerini ihlal edecek tüm faaliyetlerden kaçınılmalıdır.

Kyoto Protokolü'nün yürürlüğe girmesindeki gecikme, 1990 yılında zararlı gaz salınımının %55'den sorumlu olan en az 55 hükümetin bu protokolü imzalaması zorunluluğundan doğmuştur. Ancak yeryüzüne sera gazı salınımının %50'den fazlasından sorumlu olan ABD ve Rusya'nın protokolü onaylamaması, Kyoto'nun geç işlerlik kazanmasına neden olmuştur. Avrupa Birliği'nin ikna çabası sonucu Rusya'nın 2004 yılında protokolü imzalamasıyla Kyoto Protokolü 2005 yılında yürürlüğe girebilmiştir (Şahin, 2020:39).

Protokolün ikinci taahhüt dönemi ise Kopenhag'da düzenlenen COP (Taraflar Konferansı) 15'de teklif edilmiştir. Ancak uzlaşma sağlanamamış ve Doha'da düzenlenen COP 18'de protokolün 2020 yılına kadar uzatılması kabul edilmiştir. Ayrıca

birinci taahhüt döneminden farklı olarak 1990 yılı seviyesinde tutulması gereken emisyon seviyesinin, %18 azaltılması kararlaştırılmıştır. Ek II dışındaki ülkeler Ek dışı ülkeler olarak nitelendirilerek sera gazı salınımını düşürmesi konusunda sayısal zorunluluğu bulunmamaktadır.

Kyoto Protokolü'nün özellikle ikinci taahhüt dönemi genellikle bir söylem olarak kalsa da 2015 yılında gerçekleşen Paris Anlaşması iklim politikalarında ümit verici bir dönemi başlatmıştır. Kyoto Protokolü'nün sona ereceği 2020 yılında uygulanmaya başlayacak olan Paris Anlaşması 2030 yılına kadar devam edecektir. 2019 yılında Madrid'de gerçekleşen COP 25'de Paris Anlaşması'nın çerçevesi çizilmiş olsa da alınacak kararların bir kısmı COP 26'da görüşülmek üzere karar alınmıştır.

Paris Anlaşması'nın uzun soluklu hedefi, yerküre üzerindeki sıcaklık artışının sanayi öncesi çağa göre 2 °C'nin altında tutulmasını sağlamaktır. Bu kararla birlikte 2 °C'nin altında kalınmasının iklim krizini önlemede yeterli olmaması nedeniyle sıcaklık artışının 1,5 °C'nin altında kalması için ülkelerin küresel bir çaba göstermesi gerektiği de ifade edilmiştir. COP 25'de "*küresel karbon piyasasını*" düzenleyecek kurallar bütünün oluşturulması ve iklim değişikliğine karşı en kırılgan ülkeler için hazırlanması gereken "f*inansal sistem*" konusunda uzlaşı sağlanamamıştır (Timperley, 2019).

Dünyada özellikle fosil yakıt bağımlılığından doğan karbon salınımlarından en fazla sorumlu ilk üç ülke sırasıyla Çin, ABD ve Hindistan'dır. Çin, yıllık 10,5 milyar ton karbon salınımı yaparak Dünya'daki karbon salınımının üçte birine sebebiyet vermektedir. Çin'i, yıllık yaklaşık 5 milyar ton karbon salınımı ile ABD izlemektedir. Türkiye ise yıllık 317 milyon ton karbon salınımı yapmaktadır. (World Population Review, 2020).

Şekil 8: 2020 yılı Dünya'daki Karbon Salınımı Durumu

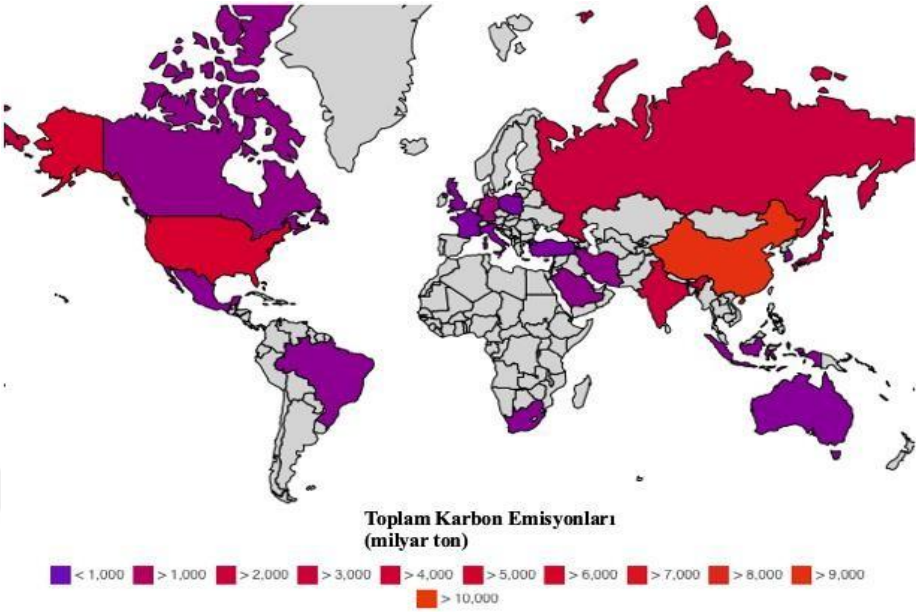

Kaynak: (World Population Review, 2020)

Karbon salınımında lider ülkelerden biri olan ABD 2019 yılında Paris Anlaşması'ndan resmen çekildiğini ilan etmiştir ve Kasım 2020 itibariyle de anlaşma taraflarından biri olmayacaktır. ABD, Paris Anlaşması'ndan çekilmesinin gerekçesi olarak ise anlaşmanın kötü nitelikte olduğunu, ülkesinin dezavantajlı bir konuma düşeceğini oysa fosil yakıt yanlısı politikaların ABD'yi enerji alanında süper güç haline getirdiğini sunmuştur (BBC News, 2019).

Paris Anlaşması'ndan kabul edilen küresel sıcaklık artışını 2 °C'nin altında tutma taahhüttü iklim değişimini önlemek için aslında yeterli bir taahhüt gibi görünmemektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), iklim değişikliğinin riskli seviyelerini önlemek içim alınan kararlar ve aslında yapılması gerekenler arasındaki taahhüt boşluğunun kapanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu boşluğun kapatılması için bu taahhüdün en azından 1,5 ° C çekilmesi gerekmektedir. Bugün hala küresel sıcaklık artışını 1,5 ° C sınırında tutarak küresel ısınmanın yıkıcı etkisi daha az zararla atlatılabilir. Geç alınan önlemler ise daha ağır ve maliyetli aksiyonlara sebebiyet verecektir.

2020 ve 2030 yılları arasında yıllık %7,6'lık bir emisyon azaltımı, küresel ısınmayı 1,5 ° C ile sınırlandırabilmek anlamına gelmektedir. Bu da 2030 yılına kadar 56 milyar ton olması beklenen karbon salınımının akut bir şekilde 25milyar tona indirilmesi olarak ifade edilebilir. 2100 yılında küresel ısınmanın olası boyutları hakkındaki senaryoları göstermektedir ki (UNEP, 2019);

- Küresel ısınmayı 2 °C'de tutmak istiyorsak, 2030 yılına kadar emisyonların 40 milyar ton CO2 eşdeğerini aşmaması gerekmektedir.
- Yüzyılın sonunda ısınmanın 1,8 ° C ile sınırlandırılması için emisyonların 2030 yılına kadar 34 milyar ton CO2 eşdeğerini aşmamak üzere azaltılması gerekmektedir.
- Son olarak 2100 yılına kadar 1,5 ° C'nin üstünde sıcaklık artışını önlemek istiyorsak toplam emisyonlarımızın 25 milyar ton CO2 eşdeğerinin altında tutmak zorundayız.

Şekil 9: İklim Değişikliği Olası Senaryoları

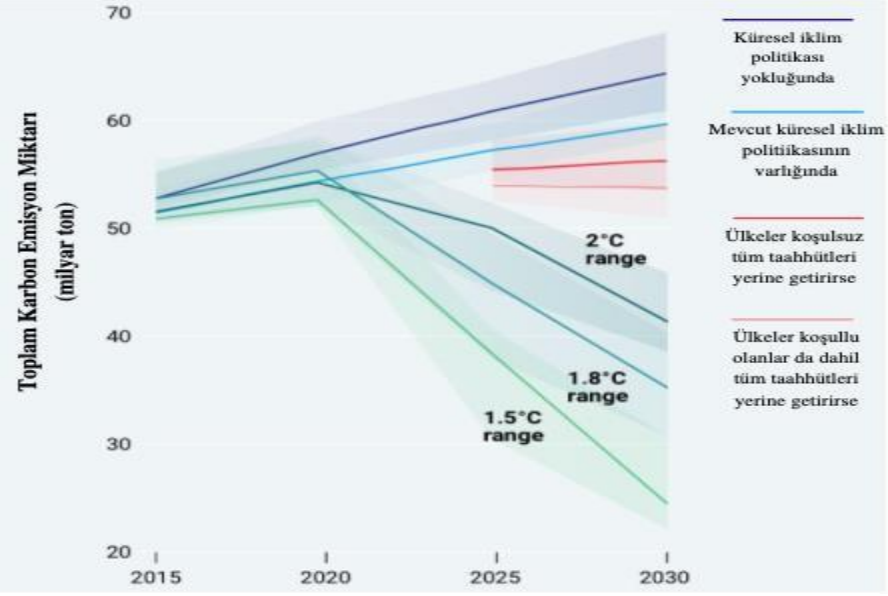

Kaynak: (UNEP)

İklim politikaların genellikle ilk dönemini Kyoto Protokolü'nün yürürlükte olduğu süreç ikinci dönemini ise Paris Anlaşması'nın kabulü ve uygulamaya geçeceği

süreç oluşturmaktadır. Kyoto Protokolü'nün ülkelere tepeden aşağıya doğru mükellef oldukları kararların dayatılmasıyla Paris Anlaşması'na kıyasla daha kuvvetli ve bağlayıcılığı olan bir küresel bir yasa olarak kabul görmektedir. Ancak Kyoto Protokolü'nde gerçek anlamda bir sıcaklık artış sınırı konulmadan, sadece az sayıda gelişmiş ülkeye emisyon azaltım yükümlülüğü vermiştir. Paris Anlaşması'nda ise ilk defa gerçek manada bir ölçeğe dayandırılarak, sıcaklık artış limiti konulmuştur (Şahin, 2020: 41).

2.4. Türkiye'nin Uluslararası Çevre Politikalarına Yaklaşımı

Ulusal düzeyde bir politikanın oluşturulmasında, üzerinde durulmasında, uygulanmasında, iç dinamiklerin eksik kaldığı noktalarda bu duruma ivme kazandıran, uluslararası dinamikler de olabilmektedir (Özışık, 2020:75; Hassenteufel, 2009: 255). Devletlerin yürüttükleri çevre politikalarını değerlendirmek adına, gözlemlenebilecek en önemli ipucunu, devletlerin taraf oldukları uluslararası çevre anlaşmaları göstermektedir. Bu noktada Türkiye'nin birçok temel küresel çevre politikasına taraf olduğunu görebiliriz.

Türkiye'de 1970'li yıllardan itibaren çevre politikalarının geliştirilmesinde ve gündem olmasında AB üyelik müzakere süreci doğrultusundaki uyum çalışmaları ve BM çatısı altında hayata geçirilen uluslararası çevre zirvelerinin başat rol oynadığı bilinmektedir. Özellikle bu vesileyle çevre ve iklim krizi ile ilgili politikalarda önemli mesafe kat edilmiş olsa da güncel çevresel veriler gösteriyor ki bir kısım çevresel sorunlar hala devam etmekte bir kısmı ise artmaktadır. Türkiye'nin hem çevresel problemleri iyileştirme sürecinin geç başlamasında hem çevresel sorunların artmaya devam etmesinde diğer ülkelerle benzer şekilde, ekonomik büyüme gayesiyle geriye kalan tüm sorunların ihmal edilmesinin payı olduğunu söyleyebiliriz (Özışık, 2020:70-71).

Türkiye'nin 1980'li yıllarda ise uluslararası çevre politikalarına katılımı sınırlı düzeyde gerçekleşirken özellikle 1992 yılında Rio'da gerçekleşen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda bu çekimser duruşun yerini ilgi ve katılımın arttığı bir duruşa bırakmıştır. Rio Zirvesi Türkiye'nin çevreyi dış politika problemi olarak

görmesinde birincil ve en önemli kırılmayı oluşturmuştur. Ancak 2002 yılında gerçekleşen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nden sonra ise öncesine göre daha temkinli bir yeni dönem başlamıştır (Mazlum, 2006:293).

Habitat II Zirvesi Türkiye için hem zirve öncesi hem zirve sırasında hem de sonrasında alınan kararlar da çok aktörlü bir katılımı gerekli kılması bakımından özeldir. İstanbul Zirvesi için yapılması gereken hazırlıklar sırasında katılımcı pratikler için BM metinlerinde sıklıkla kullanılan "governence" kelimesinin, Türkçe 'ye adapte edilmesi gerekmiştir. Habitat II ile birlikte yönetimde hiyerarşik ilişkiler yerine yatay ilişkilerin egemen olduğu yönetim modeli için "yönetişim" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Tekeli, 2012:20).

Türkiye İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne 2004 yılında taraf olmuştur. 2005 yılında işlerlik kazanan Kyoto Protokolü'ne ise 2009 yılında taraf olmayı kabul etmiştir. Bu gecikmenin sebebi gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nde ekli listelerde, İktisadi İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı'na (OECD) üye olması durumundan dolayı gelişmiş ülke statüsünde gözükmesidir. Bu karışıklık sonucu Türkiye hem Ek I hem de Ek II listelerine dahil edilmiştir. Gelişmiş ülke statüsünün yerine getirmesi gereken taahhütlerin de daha kapsamlı ve zorlayıcı olması nedeniyle, yükümlülüklerin karşılanamayacağı düşünülmüştür.

Her yıl düzenlenen Taraflar Konferansları'nda Türkiye ekli bulunduğu gelişmekte olan ülkelere maddi yardım sağlayacak olan Ek II listesinden çıkmak için uzun yıllar çaba göstermiştir (Arat ve Türkeş, 2002:24). 2001 yılında Ek I listesine dahil olmuştur ve 2009 yılında Kyoto Protokolü'ne taraf ülke olmuştur. Ancak Ek I üyeleri arasına "özel durum" şartıyla kabul edilmiştir. Tüm bu süreçte Türkiye ekli olduğu listeden çıkmak için mücadele etmiş, çıktıktan sonra da iklim değişikliği konusunda aktif bir tutum ve politika sergileyememiştir (Şahin, 2014:9).

"Özel durum" şartı ve bunun üzerine inşa edilmiş olan Türkiye'nin iklim değişikliği karşısındaki tutumu, alınan önlemleri etkin bir şekilde hayata geçirmemesine ve ciddi ölçüde taahhütlerden imtina etmesine neden olmuştur. Gelişmekte olan bir ülke olarak mali ve teknolojik fonlardan faydalanamayacak olması, Türkiye'nin iklim

konusundaki uluslararası müzakerelerdeki tutumunun belirleyen önemli bir unsur olmuştur (Özışık, 2020:76-77).

Kyoto Protokolü'ne taraf olunmasının ardından Türkiye'de 2013 yılında "*İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu"* oluşturulmuştur. Ayrıca bu süreç içinde 2011-2023 yıllarını kapsayan "*Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı, İklim Değişikliği Stratejisi, İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı*" da hazırlanmıştır. Tüm bu planların hazırlanmasında ana belirleyici olan faktör BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne imza atılmış olması ve bu sözleşme kaynaklı taahhütlerin yerine getirilmesi konusundaki çaba etkili olmuştur (Özışık, 2020:76).

Türkiye, Paris Anlaşması'nı imzalamış ancak taraf olmamış ülkelerden biridir. Ancak *"ulusal katkı beyanı"* hazırlayarak Sözleşme Sekretaryasına sunmuştur. Bu beyana göre 2012 baz yılına göre 2030 yılında sera gazı salınımını yaklaşık %21 oranında azaltmayı öngörmüştür (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı).

Şekil 10: Türkiye Ulusal Katkı Niyet Beyanı Hedefi (Milyon Ton CO_2)

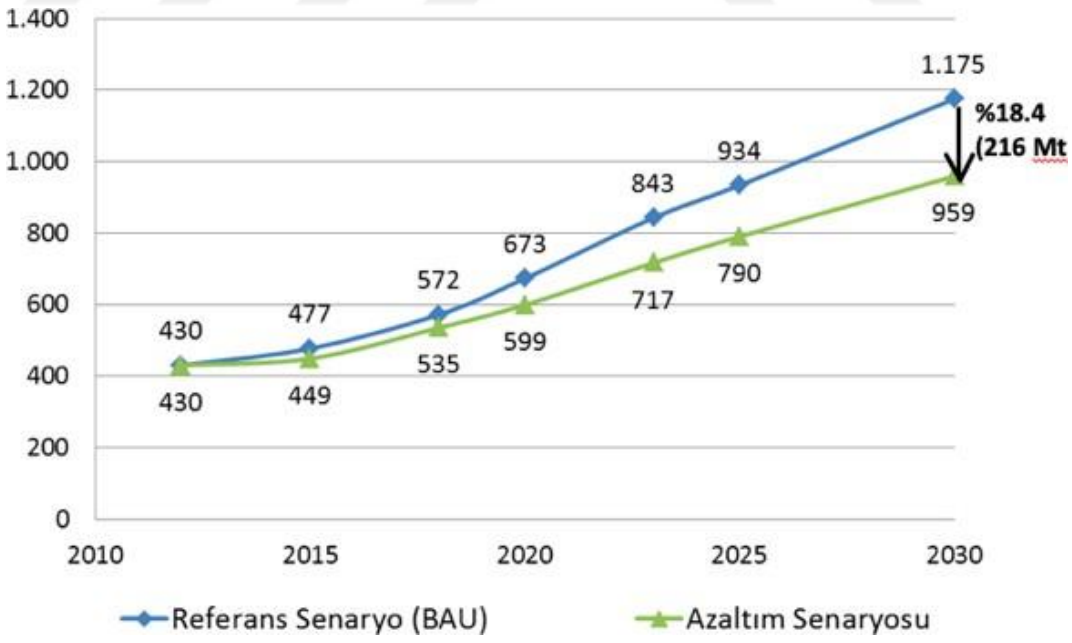

Kaynak: (T.C Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015:6)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hesaplanan verilere göre 1990 yılından 2018 yılına kadar toplam sera gazı emisyonları yaklaşık %138 oranında

artmıştır. Aynı zamanda 2017 yılına kıyasla 2018 yılında sera gazı salınımlarında %0,5 oranında bir gerileme yaşanmıştır. 1990 yılında kişi başına düşen 4 ton CO2 olan sera gazı emisyonu 2018 yılında 6,4 ton CO2 seviyesine yükselmiştir (TÜİK, 2020).

Şekil 11: Toplam ve kişi başı sera gazı emisyonu, 1990-2018

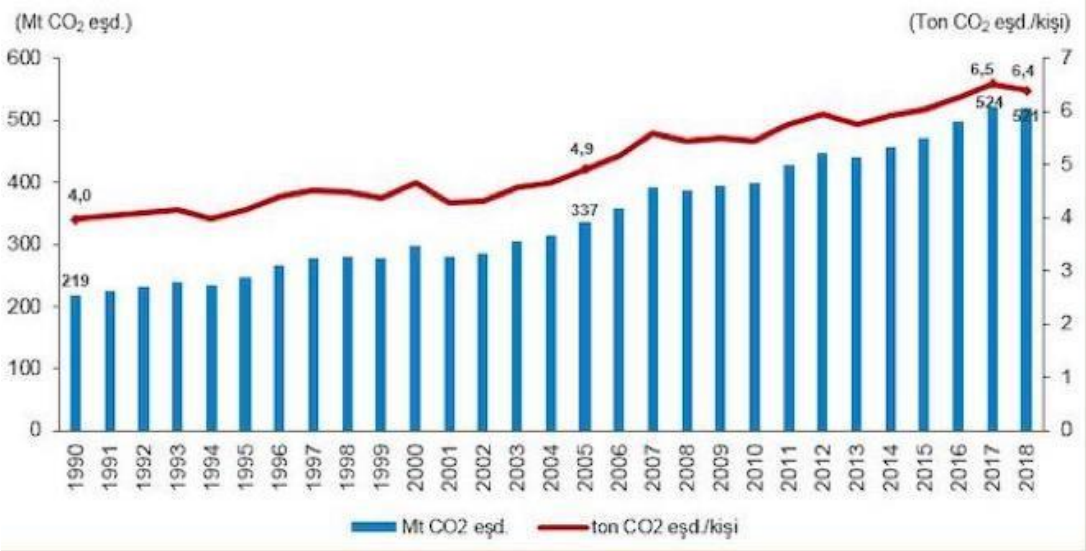

Kaynak: (TÜİK, 2020)

Türkiye, 2010-2020 yılı İklim Değişikliği Stratejisi'nde, temel hedefinin iklim değişikliği ile mücadelede çok aktörlü ve çok aktörlü bir çalışma modeli benimsemek olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultudaki stratejik hedeflerini; *"kamu, özel sektör, üniversite, sivil toplum kuruluşları gibi tüm kesimlerin ortak çabaları ile tüketim kalıplarının iklim dostu olacak şekilde değiştirilebilmesi için kamuoyu bilincini artırmak, iklim değişikliği politikalarını tüm paydaşların iş birliğiyle geliştirmek"* şeklinde dile getirmiştir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012:12-13).

İklim krizinin küresel boyutta yaşanması ve bunun neticesinde gerçekleşen uluslararası toplantılar kimi hükümetlerin ulusal düzeyde belirli önlemlerle kendi eylem planlarını hazırlamasına ön ayak olmuştur. Yaşanan küresel değişimler neticesinde Türkiye'de özellikle BM küresel toplantıları, AB müzakere sürecinin etkisiyle sivil toplum kuruluşlarının, özel sektörün, yerel yönetimlerin içinde bulunduğu, ortak proje ve uygulamaların geliştirildiği yönetişim anlayışı yaygın duruma gelmeye başlamaktadır.

Türkiye'de genel olarak aktif katılımla ilgili önemli sınırlamalar olsa da iklim politikalarının da içinde olduğu hükümet ve hükümet dışı aktörlerin dahil olduğu bir politika üretim süreci mevcuttur (Şahin, 2014:6). Sivil toplum kuruluşları bu yönetişim sürecinde çoğu zaman üstlendiği kampanyalar, eylemler, düzenledikleri eğitimlerle bilinçlendirici, uyarıcı, canlandırıcı kimi zaman da baskı yapıcı roller üstlenmektedir. Önemli uluslararası çevre zirvelerinden biri olan COP'ların bir kısmında, Türkiye İsrafı Önleme Vakfı (ASAM), Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Kadıköyü Bilim Kültür ve Sanat Dostları Derneği temsil etmiştir (Şahin, 2014:80-88).

Küreselleşmenin dezavantajlarından biri olarak kabul gören çevre sorunlarının hızla artışı belli zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Çevre sorunlarının küresel ölçekli çözümlere ihtiyacı olduğunu söylemi artık kabul görmeye başlamak zorunda kalmıştır. Evrensel konular için çok aktörlü çözüm mekanizmaları; tüm dünya ülkelerinde sadece hükümetlerin değil, sivil toplumun ve onun taşıyıcı unsuru olan sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin kısaca her grubu temsil eden grupların katılımıyla oluşmaya başlamıştır.

Özellikle Birleşmiş Milletler'in düzenlediği sürdürülebilir çevresel gelişmelerin desteklendiği uluslararası kongrelerde, sivil toplumun konumu ve rolü zaman içinde değişime uğramaya başlamıştır. Bu nedenle çevre ve sivil toplumun birbirini besleyen olgular olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çevre hareketlerinin ortaya çıkması sivil toplumu hem ulusal hem uluslararası ölçekte geliştiren en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Çevre için alınacak çözümlerin geniş ölçekli alanlarda tartışılması, dünyada ve Türkiye'de sivil toplumun gelişiminin önünü açmış ve yönetimden yönetişime geçişte kendi yerini garantileme fırsatı vermiştir. Bu yeni yönetim modelinde sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumlarıyla ilişkisi genellikle süreklilik göstermeyen ancak iş birliği ile yürütülen projeler, eğitimler, kongreler ile sınırlı kalmaktadır. Bu doğrultuda Kadıköy Belediyesi'nin Türkiye Avrupa Vakfı ortaklığıyla yürüttüğü, Kadıköy sakinleri, mahalle muhtarlarını da sürece dahil ettiği "Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi" buna güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Özellikle bu proje çerçevesinde sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirlik konusunda rolü ve belediyelerle olan iş birliğinin etkinliği, projeye taraf olan kuruluşların da görüşleri alınarak sonraki bölümde değerlendirilecektir.

3. ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ROLÜ VE YÖNETİŞİMİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Veri Toplama Yöntemi

Bu tez çalışması çerçevesinde Kadıköy Belediyesi, Türkiye Avrupa Vakfı (TAV), Tema Vakfı ve Doğa Derneği, Greenpeace ile görüşmeler gerçekleşmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan görüşmelerde temel olarak; Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirlik adına etkinliği ve etkililiği hakkında bilgi edinerek çeşitli çıkarımlarda bulunulması amaçlanmıştır. İkinci olarak, belediye ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle çevresel sürdürülebilirlik noktasında yaptıkları iş birliklerinin önemli bir yönetişim modelini oluşturabileceğini göstermek amaçlanmıştır. "Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Planı" iki temel amacın kesiştiği bir iyi uygulama örneği olarak detaylıca incelenmeye çalışılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Kapsamı

Bu tez çalışmasının evrenini sivil toplum kuruluşları ve belediyeler oluşturmaktadır. Örneklemini ise çevre çalışan sivil toplum kuruluşları ve katılımcılık misyonunu benimseyen ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapan belediyeler oluşturmaktadır. Araştırmada çevre alanında çalışan ve özellikle iklim kriziyle mücadele konusunda da önemli çalışmalar yürüten STK'ların seçilmesine özen gösterilmiştir. Aynı zamanda çevre STK'larının doğrudan ya da dolaylı olarak belediyeler ile ortak çalışmalar yürütüyor olmasına önem verilmiştir. Ayrıca tez çalışmasının amaçlarını pekiştirebilmek amacıyla örnek olarak gösterilen projenin paydaşları da örnekleme dahil edilmiştir.

3.1.3. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Bu tez çalışmasında niteliksel araştırma metotlarından yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öncelikli olarak tez çalışmasına katılım gösteren kuruluşların kurumsal web sayfaları incelenmiştir. Daha sonra kuruluşlarla yüz

yüze yapılması planlanan mülakatlar, pandemi süreci nedeniyle çevrimiçi görüşme, telefon ve e-posta ile gerçekleşmiştir. Çevre alanında çalışan STK'lar için ayrı, çalışmada örnek olarak gösterilen Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi paydaşları olan Türkiye Avrupa Vakfı ve Kadıköy Belediyesi içinse ayrı olmak üzere, önceden hazırlanmış mülakat soruları yöneltilmiştir.

3.2. Saha Çalışması Bulguları

3.2.1. Genel Bilgiler

Bu çalışmaya kurumları temsilen; Kadıköy Belediyesi Çevre ve Koruma Müdürlüğü'ne bağlı Çevre Mühendisi, Türkiye Avrupa Vakfı Proje Yöneticisi, TEMA Vakfı Çevre Politikaları ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı, Doğa Derneği İletişim Koordinatörü, Greenpeace ise kurum olarak birden fazla temsilci ile yöneltilen soruları cevaplandırarak katkıda bulunmuştur. Çalışmada, öncelikle görüşme yapılan tüm kuruluşlar özellikle doğa koruma adına yürüttükleri faaliyetleri üzerinden tanıtılmaya çalışılmıştır.

Misyonu, odak noktası olan bütün canlılara en iyi hizmeti sunarak hayat kalitesi yüksek bir kent yaşamı sağlamak olan Kadıköy Belediyesi, temsilcisi aracılığıyla çevresel sürdürebilirlik adına üstlendiği rolleri şu şekilde açıklamıştır:

"Aslında biz gelecek için uzun yıllardır projeler geliştiriyoruz ve gelecek planlarını da sürdürülebilirlik üzerine yapmaya çalışıyoruz. Hatta bu doğrultuda da çalışanlar ve yönetim kadrosuyla birlikte farklı disiplinleri bir araya getirdik; çevresel kirliliklerin önlenmesi, atık yönetimi, afet yönetimi, sağlık yönetimi, eğitim, spor, kültür sanat dallarında da yenilikçi, öncü, örnek bir belediye olma çabası içerisindeyiz.2012 yılında hizmete giren İklim Değişikliği Koordinasyon Büro'muz var. Şu anda İklim Değişikliği Koordinasyon Bürosu olan yerel yönetimler arasında sadece Kadıköy Belediyesi var. Çalışmalarımızı da katılımcı, vatandaşların hedefleri, bizden beklentileri doğrultusunda gerçekleştiriyoruz."

TAV 2000 yılında kurulmuş, Türkiye'de demokratik yaşam tarzının geliştirmeyi amaç edinen bir kuruluştur. TAV temsilcisi vakfın, çevresel sürdürebilirlik adına

üstlendiği rolleri şu şekilde ifade etmiştir:

"TAV'ın faaliyet alanı sadece direkt çevre değil de biraz daha çatı bir vakıf, Avrupa düzeyinde bazı eksiklikler görüp uyguluyor. Avrupa düzeyinde politika yapıcı dokümanlarda daha fazla etkin bir rol oynuyor Tamamen çevre üzerinde çalışan STK'lar var ama bir yandan da bu STK'ların güçlenmesi lazım. Dolayısıyla buna yönelik STK'ların kapasitesini geliştirmek için bir ağ kurma faaliyeti çalışmalarımız var. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun olarak farklı kurumlarla çeşitli sosyal sorumluluk projelerimiz var. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin bir kısım hedeflerine yönelik aktif saha çalışmaları düzenleyerek, eğitim vereceğiz."

Doğa Derneği 2002 yılından beri hem Anadolu'nun farklı yerlerinde hem de ortaklarıyla birlikte Dünyanın farklı bölgelerinde doğa koruma adına çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Doğa Derneği'nin temsilcisi derneğin, çevresel sürdürebilirlik adına üstlendiği rolleri şu şekilde açıklamıştır:

"Doğa Derneği'nin çalışmalarının merkezinde Dünya Kuşları Koruma Derneği ortağı olduğu için kuşlar yer alıyor. Tabii bir canlı türünün korunması için sadece onun korunması yeterli olmuyor. Tehlike altında olan bir türün korunmasını istiyorsanız onun yaşadığı ekosistemi, habitatı, onunla birlikte yaşayan insanları, o insanların sürdürmekte olduğu kültürü korumak zorundasınız. Biyoçeşitlilik anlamında sıcak noktalar dediğimiz, tehlike altında olan bir türün varlığı ya da dünyada tek noktada yaşayan bir canlının varlığı gibi ölçütlerde "önemli doğa alanlarını" belirliyoruz. Bunun dışında daha geniş ölçekte doğa kültürünü yani insanların doğayla uyumlu bir şekilde yaşamasını, doğadaki canlı cansız diğer tüm varlıklara zarar vermeden yaşadıkları kültürün araştırılıp, yaygınlaştırılması için yetişkinlere eğitim veren Seferihisar Doğa Okulu'nu kurduk. Anadolu'da zaten binlerce yıldır devam eden "kadim üretim havzası" dediğimiz bir sistemi ortaya attık ve hem İzmir'de hem de Türkiye genelinde kadim üretim havzalarını belirliyoruz. Kadim üretim havzaları, günümüzde perma kültür gibi modern anlamda iklim krizine ya da insanların gıda sorununa, adil ve temiz gıdaya ulaşmasına çözüm olarak düşünebileceğimiz bir sistem."

1971 yılında kurulan ve amacını yeşil ve barış dolu bir geleceğe ulaşmak olarak

tanımlayan uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan Greenpeace, çevresel sürdürebilirlik adına üstlendiği rolleri şu şekilde açıklamıştır:

"Greenpeace, yaklaşık yarım asırdır, gezegenimizin tüm çeşitliliğiyle yaşamı destekleyebildiğinden emin olmak için çalışıyor. Küresel çevre sorunlarını ortaya çıkarmak, yeşil ve barış dolu bir gelecek inşa etmek için şiddetsiz ve yaratıcı çözümler sunarak bağımsız kampanyalar yürütüyor. Gerek kendi laboratuvarı gerek kendisiyle iş birliği yapan onlarca bilim insanının yaptığı araştırmalar ve sunduğu bulgular doğrultusunda bilimsel raporlar hazırlıyor. Şiddet içermeyen doğrudan eylemlerle suçlara tanıklık etmek, suçlular üzerinde baskı oluşturmak ve kamuoyu yaratmak, bir Greenpeace kampanyasının en çok dikkat çeken yanıdır. Barışçıl doğrudan eylemler, tüm kampanya çalışmalarının sadece görünen yüzüdür, arka planda çok kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir."

TEMA Vakfı "*Anadolu'da yaşanmakta olan erozyon ve çölleşme tehlikesine kamuoyunun dikkatini çekmek, bu mücadelenin devlet politikası haline gelmesine katkı sağlamak*" amacıyla 1992 yılında kurulmuştur. TEMA vakfının çalışma alanı çok kapsamlı olmakla birlikte proje bazlı olarak; ağaçlandırma, kırsal kalkınma, çölleşmeyle mücadele projeleri yürütmektedir. Aynı zamanda doğanın korunması adına çeşitli eğitimler verirken savunuculuk faaliyetleri de yapmaktadır. TEMA temsilcisi vakfın çalışma alanıyla ilgili şunları dile getirmiştir:

"TEMA ulusal bir sivil toplum kuruluşu, dar bir ölçekte çalışmıyor. Dolayısıyla bizim çok farklı çalışma alanımız, paydaşlarımız var. Bakanlıkla da birlikte çalıştığımız zamanlar oluyor. Temsilcilerimiz aracılığıyla yerelde de çok yoğun çalışmalarımız olabiliyor. 81 ilde doğaya gönül vermiş çok etkin çalışan temsilcilere sahibiz."

3.2.2. Genel Bulgular

Doğa korumanın ve çevresel sürdürülebilirliğin son zamanlarda daha fazla gündeme gelmesinde; kamuoyu yaratma, farkındalık sağlama rollerini üstlenen sivil toplum kuruluşlarının payı yadırganamayacak derecede büyüktür. Çevresel problemlerin çözümünde sivil toplum kuruluşları önemli bir aktör olarak sahneye çıkmaktadır. Doğa Derneği'nin temsilcisi, günümüzde sivil toplum kuruluşlarının

çevresel sürdürülebilirlik için önemini şöyle açıklamıştır:

"Türkiye'de doğa koruma hukuksal anlamda çok zayıf durumda. Uluslararası sözleşmelerle kapsamında doğa koruma açısından bir alt yapı oluşturabiliyor. Dolayısıyla Türkiye gibi ülkelerde hem ekosistem tahribatı hem bir canlının yaşamının tehlike altında olduğu gibi konularda doğa koruma adına hem yerel hem de ulusal sivil toplum kuruluşlarının olaylara müdahil olması, aktif olması çok değerli. Bütün bu sivil toplum kuruluşlarının farklı farklı kendi içlerinde yaptığı çalışmalar genel anlamda koruma çalışmalarının bütüncül bir şekilde başarıya ulaşmasında etkili oluyor. Yerel dernekler nezdinde başlayan bir mücadele ulusal hatta uluslararası bir mücadeleye dönüşebiliyor, Kaz Dağları örneğinde olduğu gibi. Dünyanın farklı yerlerinde doğa tahribatları yaşanıyor ve aslında doğa korumacılar tek bir yürek olarak mücadele etmenin artık günümüzde gerçekten etki edebileceğinin farkında."

TAV temsilcisine göre, günümüzde özellikle doğanın dengesinin bozulması ve neredeyse önlenemeyecek boyutlara ulaşan çevresel krizlerde STK'lar da söz sahibi olarak önemli projeler üstlenmektedir:

"Çevre ve doğal varlıklar faaliyet alanında çalışan sivil toplum kuruluşları bu alanda özellikle günümüz trendleriyle oldukça etkin olmaya başladı. Eskiden iklim değişikliği lafı çok dikkate alınmıyordu ama bu pandeminin de yaşanması, İstanbul'da tenis topu büyüklüğünde dolu yağmasının nedeninin doğal bazı süreçlerin bozulmasından kaynaklandığının bilimsel kanıtlarını görüyoruz. Sadece bu basit bir hayvandan insana geçen bir hastalık değil, doğal döngüde bazı diğer varlıkların yaşam alanını gasp etmek beraberinde hastalıkları veya kuraklık, çölleşme, kentlerdeki iklimlerin değişikliği meydana getiriyor. Zamanla hepsi birbirine bağlı olan bu döngüde olumsuzlukların yaşanması ve artık bunun farkına da varılmasıyla STK'ların da sözü en azından biraz daha dinlenir hale geldi. STK'lar da bu alanda daha kaliteli, etkili projeler yapma fırsatını yakaladı."

TEMA Vakfı'nın temsilcisi, günümüzde çevre adına somut bir çalışma yürütülmesinde en büyük payın, sivil toplum kuruluşlarına ait olduğunu belirtmiştir. Konuyla ilgili şunları dile getirmiştir.

"Türkiye'de maalesef çok fazla çevre problemi var ve çevre ile ilgili konular biraz geri planda kalıyor. Bir şekilde kamu kurumlarının, Avrupa Birliği uyum süreci dahilinde de bununla ilgili çalışmaları sürüyor fakat yeterli seviyede değil. Türkiye'de şu an çevreyle ilgili gerçek anlamda bir çalışma yürütülüyorsa ve bazı başarılar elde ediliyorsa bunun tamamının STK'ların faaliyetinde olduğunu düşünüyorum."

Önem teşkil eden herhangi bir konuda toplumsal farkındalığın oluşmasında en önemli aracı sivil toplum olarak gören Greenpeace konu ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur:

"Tüm dünyada çevreye yönelik işlenen suçlardan kapımızdaki en büyük kriz iklim krizine kadar bilincin yükselmesi, insanların birlikte hareket edebilmesi, seslerini yükseltebilmesi için toplumdaki en iyi araç sivil toplumdur. Özellikle iklim krizinden en çok etkilenen ve etkilenmeye devam edecek Akdeniz Havzası'nda yer alması nedeniyle de Türkiye'de çevre alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının varlığı çok önemli ve değerli. Sivil toplum kuruluşları, bu kadar hayati konularda sınırlı kaynaklarla ve insanlardan aldıkları güçle, hep birlikte ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlar. Bu anlamda çevre konularında sivil toplumun görüşüne başvurulmayan kararların mutlaka eksiklikler içereceğini düşünmekteyiz".

Sivil toplumun gelişimi ve doğa koruma farkındalığı birbirini besleyen geliştiren olgular olmuştur. 1992 yılında Rio'da ilk Yeryüzü Zirvesi'nin gerçekleşmesiyle başlayan doğa korunma mücadelesi aynı zamanda sivil toplumun da önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüze kadar devam eden çevre zirvelerinde sıklıkla çok aktörlü ve çok ortaklı yönetişim anlayışı ve Türkiye'de AB uyum sürecinin etkisiyle sivil toplum kuruluşlarının rolünü belki de her geçen gün değiştirmektedir. Yönetişimle birlikte sivil toplum kuruluşlarının değişen rolü üzerine TAV şunları dile getirmiştir:

"Sivil toplum kuruluşları kesinlikle artık daha farklı bir konumda bunu şuna bakarak da anlayabiliriz. AB uyum sürecinde artık "yönetişim" diye bir başlık var. Türkiye'nin eksik olduğu alanlarda kendini geliştirmesi için hibe verilirken de anahtar kelime katılımcı olarak yapmak oluyor. Bu katılımcılık ilkesi neticesinde ise özellikle

çevre odaklı projelerde muhakkak sivil toplum kuruluşlarını da görmek istiyorlar."

Kadıköy Belediyesi'ne göre yönetişim ve bu yönetim modelinin katkıları, doğanın korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasını yönünde olumlu ilerleyişi beraberinde getirecektir. Kadıköy Belediyesi temsilcisi durumu şöyle ifade etmiştir:

"Yönetişim modelinin sonuçta bireysel ve kurumsal olarak herkesi etkilediğini düşünüyorum. Çünkü tekdüze bir yönetim sisteminden biraz daha çok sesli bir koroya geçiş yapmış oluyoruz. Herkesin fikri, kültürü, düşüncesi, deneyimleri, gördükleri farklı olabiliyor ve onlar bir şekilde çevre ve sürdürülebilirlik noktasında birleşiyorlar ve STK'lar size geleceğe yönelik yenilikçi güzel fikirler verebiliyorlar, yön gösterebiliyorlar, sahadaki ihtiyacı daha iyi tespit edebiliyorlar."

Küresel olan bir sorun olan doğa korumanın çözümünün küresel iş birliği ile yerelde başlayacak olması sivil toplum kuruluşları ve belediyelerin bu alanda çalışmalarını daha hayati bir hale getirmektedir. Doğrudan belediyelerle paydaşlık ilişkisi bulunmayan TEMA Vakfı dışında diğer sivil toplum kuruluşları belediyelerle gerçekleşmiş olan projelerinin var olduğunu veya hayata geçecek olan birtakım çalışmaları olduğunu dile getirmişlerdir.

Greenpeace, belediye ile iş birliğiyle yürüttüğü ve bu alanda farkındalık yaratan projelerinden birini şu şekilde anlatmıştır:

"Belediyelerle zaman zaman projelerimizin ihtiyaçlarına göre iş birlikleri yapıyor ya da bazen taleplerimizi doğrudan belediyelere yönelterek değişimi başlatan aktörler olmalarını talep ediyoruz. Bunlardan biri, tek kullanımlık plastikler yasaklansın projemiz kapsamında belediyelerle bir sosyal medya kampanyası yaptık. Kampanya kapsamında logosunda deniz ya da deniz canlısı olan belediyelerin logolarını değiştirerek tek kullanımlık plastikler ekledik. Belediyeler 1 günlüğüne logolarını değiştirdi ve kendi aralarında twitter üzerinden bir diyalog geliştirdiler. Toplamda 35 belediye bu kampanyaya katılarak tek kullanımlık plastiklere dikkat çektiler. Anlaştığımız belediyeler dışında, ek olarak 27 belediye daha gönüllü olarak kampanyaya katılarak çok önemli bir farkındalık gerçekleştirdi. Projemize görünürlük sağladığını düşünüyoruz."

Doğa Derneği, çevresel sürdürülebilirliği sağlanmasında belediyelerle ortak olarak yürüttükleri çalışmaların var olduğunu dile getirirken görüşülen diğer sivil toplum kuruluşlarının söylemleri gibi ortak çalışmaların gerçekleşmesinde en güçlü karar vericinin aslında belediye başkanlarının vizyonu olduğunu da vurgulamıştır:

"Korumaya çalıştığımız şey doğa; siyaset üstü bir şey, yaşamımız, varlığımızın kaynağı dolayısıyla herhangi bir politik ya da siyasi anlamda destek olduğumuz bir yerel yönetim yok ama Seferihisar Doğa Okulu'nun kurulmasında o dönemdeki Seferihisar Belediye Başkanı Tunç Soyer'in ve Seferihisar Belediyesi çalışanlarının büyük destekleri oldu. Tabii ki bu okulun kurulmasında belediye başkanının doğa koruma vizyonu benimsemesi aslında çok etkili oluyor. Doğa koruma vizyonunu benimsemiş yerel yönetimlerdeki karar vericilerin; belediye başkanı da olabilir ya da bir daire başkanı da olabilir, bu vizyonu kendi vizyonları olarak görmesi, destek olması çok değerli. Geçen sene İzmir'de büyük bir orman yangını çıkmıştı, yanan alanların tekrar bitki örtüsüyle yeşermesi ile ilgili belediye ile bir çalışma yürüttük. Bundan sonra ki süreçte de İzmir Büyükşehir Belediyesi ile çalışmalarımız devam ediyor olacak."

STK'ların çalışma ölçeklerine göre paydaş seçimlerinde de farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Daha kapsamlı çalışma alanı olan sivil toplum kuruluşları, belediyelerle doğrudan iş birliğini çoğu zaman tercih etmemektedir. Geniş bir bir faaliyet alanı olan TEMA Vakfı konuyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

"TEMA açısından belediyeler doğrudan bizim çok yakın bir paydaşımız demek çok doğru değil. Ama zaman zaman bir araya geldiğimiz kuruluşlar bu daha çok o zaman ki yürüttüğümüz çalışmaya hem de temsilcilerimizin çalışmalarına bağlı oluyor. Temsilcilerimiz aracılığıyla yerelde de çok yoğun çalışmalarımız olabiliyor. Örneğin Erzurum Belediyesi ile temsilcilerimiz iklim eylem planını yapım sürecine doğrudan dahil oldu. Ama genel olarak STK- belediye ortaklığında iş birliği çoğu zaman belediyenin tutumuyla ilgili oluyor. Sadece alttaki bürokratlar değil belediye başkanına göre bile çok değişebilen bir durum, çünkü başkanın seçimi genelde en etkilisi oluyor bu iş birliklerinde. Aynı zamanda belediyelerin önceliklerine o yıl ki durumlarına, yereldeki talebe bazen belediyenin vizyonuna bağlı olarak değişkenlik gösteriyor. Ama kamuya bağlı diğer paydaşlara kıyasla belediyelerin sivil toplumla hareket etme

konusunda çoğu zaman açık olduklarını görüyoruz."

Araştırma sorularının yönetildiği sivil toplum kuruluşları, belediyelerin genel olarak ortak çalışmalara, önerilere ve yeniliklere açık olduklarını ancak bu iş birliğinin kurulmasında belirli unsurların varlığının önem teşkil ettiğini dile getirmişlerdir. Bu iş birliğinin kurulmasında belediyeler nezdinde bir genelleme yapılamayacağı bunun belediyenin ve özellikle belediye başkanının tutumuyla ilişkili olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bunun dışında STK-belediye iş birliği önündeki engelleri; belediyelerin bürokratik yapıları ve iş yükleri nedeniyle yavaş işleyen kurumlar olmaları ve bu nedenle işlerin ağır ilerlemesi, belediyelerde sivil toplum kuruluşları ile projeleri yürütebilecek insan kaynakları yetersizliği ya da bazı yerel yönetimlerin siyaseten yönetilmesi olarak ifade etmişlerdir. Bu konu hakkında Doğa Derneği temsilcisi şunları dile getirmiştir:

"Belediye gerçekten doğanın korunması hususunda bir STK'dan onlara talep gitmesiyle hiç haberdar olmadıkları bir konu bile olsa ilgileniyorlar ve hoşlarına da gidiyor. Çünkü aslında kendi bölgelerine değer katan şeylerin farkında olmak istiyorlar. Bu bağlamda hiç olumsuz bir durum yaşamadık. Ama politik olarak engeller oluyor tabii ki, örneğin; Türkiye'nin, yerel yönetim anlamında da siyaseten yönetilen ülke olması gibi".

STK- belediye diyaloğunu Kadıköy Belediyesi özelinde değerlendirildiğinde, belediye temsilcisinin de sivil toplum kuruluşları ile benzer cevapları verdiği ortaya çıkmaktadır. Kadıköy Belediyesi temsilcisi, belediyelerin iş birliklerine açık olduklarını ve çalışmalarında kuracakları STK ortaklığının, onlara birçok açıdan katkı sağlayacağını düşündüklerini dile getirmiştir:

"Belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerinde herhangi bir engelin var olduğunu düşünmüyorum. Kesinlikle olumlu yönde bakıyorum sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına, onların özverilerine ve kesinlikle yerel yönetimlere faydalı olacaklarını ve olduklarını düşünüyorum. Sivil toplum kuruluşlarında rol alan gönüllü grupları olsun kişiler olsun, onların engin bilgilerine, yerel yönetimlerin

ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. Bu tarz ortak çalışmalar ile belediyeler güçleniyor ve önü daha açık daha etkin projelerin hayata geçmesi kolaylaşıyor. Ve biz bu kapsamda onlara destek olmaktan onlarla beraber çalışmaktan da büyük sevinç duyuyoruz."

Belediye – STK yönetişiminin sağlayacağı katkıları ve önemini TAV temsilcisi de şu şekilde dile getirmiştir:

"Neden özellikle sivil toplum ve belediye diyaloğu önemli? Mesela bir sivil toplum kuruluşu hibe desteği alarak bir proje gerçekleştirebiliyor olsa bile sonuçta bu projenin bir etki yapıyor olması gerekir. STK projenin kalitesini artırır ama etkiyi bakanlık yapar belediye yapar. Çünkü karar verici dokümanları onlar yapıyor. STK sahayı biliyor, sahayı doğru yönlendirebilir. Ben bir köprü olabilirim lütfen siz de bu sahadan gelen ihtiyaçları değerlendirin ve doğru kararları verin diyebilirim. Artık günümüzde her şey veri işi, artık veri toplanıp politika yapıcı bir doküman haline getirilebiliyor. Bu da biraz aslında STK'ların öneminin artmasının nedenlerinden biri. Ancak verilen kararı ve stratejik planını entegre edecek olan kurum belediyeler. Bu nedenle STK'ları ve belediyeleri birlikte kalp ve beyin gibi düşünün biri olmasa diğeri hiçbir işe yaramıyor. Bu yüzden de olmazsa olmazlar."

Görüşülen sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimlerin kapasitelerinin sınırlı olması nedeniyle STK'ların ihtiyaçları tespit ederek belediyelere kendi alanlarıyla ilgili danışmanlık verebilmesini, kolaylaştırıcı hizmetler sunabilmelerini yerel yönetimlere sağlayacakları faydaların başında geleceğini ifade etmişlerdir. Bunlar neticesinde de hem projelerin ihtiyaca yönelik olması hem de daha güçlü çalışmaların gerçekleşmesini beraberinde getirecektir.

Belediye- STK yönetişiminde; yerel yönetimin, sivil toplumun haklı mücadelesinde onu destekleyici bir rol üstlenmesinin, STK'lar açısından sunulabilecek en büyük katkı olarak değerlendirilmektedir. Bu desteği de bürokratik anlamda, karar verici dokümanlar hazırlayarak sunması önemlidir. Doğa Derneği temsilcisi, belediye-STK yönetişiminde belediye ortaklığının önemini şu şekilde açıklamıştır:

"Yerel yönetimler sivil toplumun özellikle doğa koruma anlamında söylemlerinin arkasında duruyor. Zaten yerel yönetim söylemi de doğa korumacıların

söylemlerinden geliyor. Bunların olmasını sağlayan şey aslında yönetim anlayışında STK'ların aktif hale gelmesidir. Sivil toplum kuruluşları olarak bir mücadele veriyorsunuz ama bunun bürokratik anlamda bir karşılığı olmadan maalesef birçok şeyi gerçekleştiremiyorsunuz ya da durduramıyorsunuz. Bunlar da ancak yerel yönetimlerin desteği ile mümkün olabilir. Yani birlikte ortak yürütülen çalışmalar tabii ki daha güçlü bir çalışma alanı sağlayacaktır. Örneğin; Gediz Deltası bütün Akdeniz Çanağı içerisinde de çok önemli bir ekosistem, Doğa Derneği olarak bu alanın Unesco Dünya Mirası kriterlerini sağladığını ortaya koymuştuk ve bununla ilgili kampanya başlatmıştık. Ancak Unesco Dünya Mirası ilan edilebilmesi için konuyu yerel yönetimin benimsemesi lazım çünkü başvuruyu yerel yönetim yapabiliyor. Büyükşehir belediyesi bu vizyonu benimsedi ve başvuruyu gerçekleştirdi. Şu anda Unesco Dünya Mirası Listesi'ne girmek için belediye nezdinde de bizde de gerekli çalışmalar devam ediyor."

Görüşme sağlanan tüm kurumlar için herhangi bir alandaki sorunları kısa sürede çözüme kavuşturmak, önlemler geliştirebilmek kendi içinde mühim olsa da ortak bir paydada buluşulan ve her geçen gün aciliyeti de artmakta olan bir meselenin varlığından bahsetmişlerdir. Bu da hayatımızın her anını etkileyecek olan çevresel sorunlardır. Doğanın korunmasında ve çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında bütün aktörlere ayrı ayrı büyük görevler düşmektedir. Ancak çözümün temelde yani yerelde başlaması, tüm dünyayı küçük ya da büyük oranda olumlu yönde etkileyecektir. Bu noktada da yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Konuyla ilgili görüşlerini Greenpeace şu şekilde dile getirmiştir:

"Küresel etkileri olan çevre sorunlarının çözüm yolları yerelde başlıyor. Bu yüzden belediye gibi yerel yönetimlerin çevre sorunlarının önlenmesinde, ortadan kaldırılmasında, sorunlara çözüm yolları bulunmasında çok önemli bir aktör olduğunu düşünüyoruz. Bu sebeple sivil toplum ve belediye iş birliğinde gerçekleşecek pilot uygulamalarının, çözüm örneklerinin yerelden başlayarak tüm ülkeye örnek teşkil ederek bir dönüşüm sağlayacağına inanıyoruz."

Elde edilen tüm genel bulguları da güçlendirmesi adına iklim değişikliği ile mücadele konusunda iyi uygulama örneği olan, Kadıköy Belediyesi ve Türkiye Avrupa Vakfı ortaklığında yürütülmüş "Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim

Eylemi Projesi" incelenmiştir. Genel bulgular ışığında elde edilen söylemlerden çok pratikte hayata geçmiş bir proje üzerinden sivil toplumun çevresel sürdürülebilirlik adına etkinliği ve etkililiği aynı zamanda bu amaçla yerel yönetimler ile iş birliğinin önemi değerlendirilmek istenmiştir. İyi uygulama örneği seçilirken ise özellikle herkesi ortak paydada toplayan çağımızın kritik krizi olan iklim değişikliğini önlemek için hazırlanan iklim eylem planı tercih edilmiştir.

3.3. Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi

3.3.1. Proje Bilgileri

2019 yılı itibariyle Türkiye'de iklim eylem planını oluşturmuş büyükşehir belediyesi sayısı sadece 9'dur (Sayman, 2019). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2018-2022 Stratejik Planı'nda büyükşehir belediyelerinin tamamının 2022 yılına kadar iklim eylem planlarının oluşturması hedeflendiği belirtilmiştir. İklim kriziyle mücadele için hem il hem ilçe belediyelerinin bir an önce iklim eylem planlarını oluşturmaları önemlilik arz etmektedir. Bu doğrultuda Kadıköy Belediyesi'nin hazırlamış "Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi (KİEP)", hem hazırlık aşaması hem de hem uygulama aşamalarında güçlü bir katılımcılığın önceliklendirildiği iyi uygulama örneklerinden biridir.

Kadıköy Belediyesi, Çevre ve Koruma Müdürlüğü'nün eşgüdümünde 2012 yılında İklim ve Enerji için Bakanlar Sözleşmesi'ni (Covenant of Mayors for Climate & Energy) imzalamıştır. Bu sözleşme kapsamında da 2020 yılına kadar Kadıköy'ün sera gazı salımını %20 oranında azaltmayı hedeflediğine dair "Kadıköy Belediyesi Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı (KSEEP)" hazırlamıştır.

Hazırlanan KSEPP 2015 yılında Bakanlar Sözleşmesi tarafından onay almıştır. Daha sonra ise onayı alınmış olan KSEEP, Paris İklim Anlaşması'nda taahhüt edilen kararları entegre etmek ve iklim krizi ile mücadele konusunda yeni birtakım hedefleri plana ekleme ihtiyacı doğmuştur (Kadıköy Belediyesi Enerji Eylem Planı Raporu :1). Bu doğrultuda Kadıköy Belediyesi, Avrupa Birliği tarafından finanse edilen "İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi" kapsamında açılan

"Türkiye'de İklim Değişikliği Alanında Kapasitenin Geliştirilmesi Hibe Programı'na başvurarak hibe almaya hak kazanmıştır.

Kadıköy ilçesinin yüzölçümü 25,20 km² ve TÜİK verilerine göre 2019 yılı sonu itibariyle nüfusu 482.713 kişiyle İstanbul'un en kalabalık 11. İlçesidir. Kadıköy'ün nüfusunun 2030 yılına kadar %56 oranında artacağı öngörülmektedir. Bunun başlıca sebebi kentsel dönüşüm alanlarından biri olan Fikirtepe'den ayrılan halkın bölgeye tekrar dönecek olması ve Kadıköy'ün yoğun bir göç alıyor olması gösterilmektedir. Sera gazı salımlarının artışında nüfus önemli bir etkendir. Bunun nedeni Kadıköy'de karbon salımlarının büyük bir oranının konutlarda ve seyir halindeki araçlarda kullanılan yakıtlardan kaynaklanmasıdır.

KSEEP' de ilçenin 2016 referans yılıyla toplam sera gazı emisyonu 1.509.302 ton CO2 olduğu belirtilmiştir. Toplam sera gazı salınımlarının %64,5'i, Kapsam 1 kategorisinde "*konut, ticari bina ve endüstriyel tesislerde kullanılan yakıtlar ile kent içi araç trafiği gibi salınımlardan*", %28,5'i Kapsam 2 kategorisinde yer alan "*elektrik tüketiminden"*, geri kalan %7'si ise "*İBB yetki alanında bulunan toplu taşıma araçlarından ve atık su arıtma tesisinden", %*6,35'i "*belediyenin doğrudan kurumsal faaliyetlerinden"* kaynaklanmaktadır.

Şekil 12: Kadıköy İlçesi Kent Sera Gazı Envanteri Dağılımı, 2016

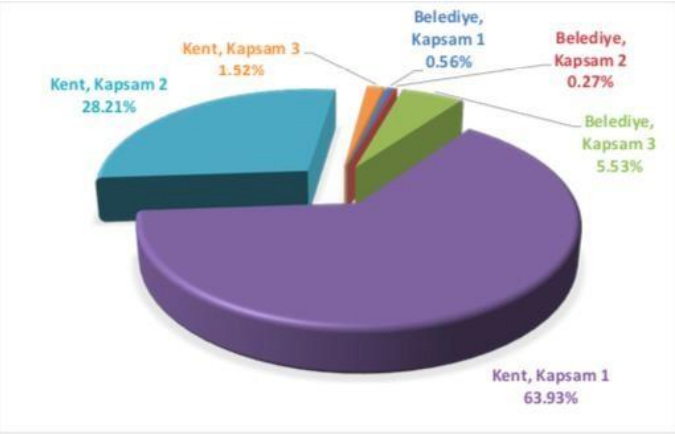

Kaynak: (KSEEP, 2018: xi)

KİEP'in neredeyse tüm basamaklarında mahalle muhtarları, STK'lar, akademik kurumlar, Kadıköy ilçesi sakinleri bu sürece doğrudan ya da dolaylı yoldan dahil

olmuştur. TAV'ın ortaklığıyla yürütülen bu proje kapsamında sivil inisiyatif olarak kurulan Kadıköy İklim Elçileri'nin de rolü önem arz etmektedir. Kadıköy İklim Elçileri muhtarlarla diyalog halinde olmak, halkı bilinçlendirmek, farkındalık uyandırmak gibi görevlerde etkin olarak görev almışlardır.

Kadıköy İklim Elçileri ağının sadece proje boyunca faaliyet gösterecek olmayıp, Kadıköy Kent Konseyi'ne bağlı bir sivil inisiyatif olarak faaliyet göstermeye devam edecek olması hem projede hem de iklim değişikliği ile mücadelede sürdürülebilirliğin sağlanmasında kritik öneme sahiptir. İklim Elçileri, küresel düzeyde 73 ülkede 500'den fazla yerde gerçekleştirilen "İklim İçin Ses Ver (Rise for Climate)" hareketine katılmıştır. Bu doğrultuda Kadıköy'de belgesel gösterimleri ve atölyeler düzenlenmiş, vatandaşları bilinçlendirme çalışmaları yürütülmüştür (Yeşil Gazete, 2018).

KİEP' in başlıca hedefleri Kadıköy ilçesini iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı direnç kazandırmak ve 2030 yılına kadar Kadıköy sınırları sera gazı salımlarını %40 oranında azaltmaktır. KİEP kapsamında iki ayrı plan hazırlanmıştır. İlçede iklim krizinden korunmayı hedefleyen eylemlere, İklim Adaptasyon Eylem Planı'nda ve sera gazı emisyonlarını azaltma eylemlerine, Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nda yer verilmiştir.

Hem azaltım hem adaptasyon planlarında hedefler, maliyet miktarı, tasarruf miktarı açıkça belirtilmiştir. Tüm hedefler belirlenirken önce mevcut durum ortaya konmuştur sonra ise hedefleri hayata geçirecek bir ya da birden fazla faaliyet seçilmiştir. Her hedefin yerine getirileceği zaman aralığı ve yerine getirecek yatırımcılar raporda belirletilmiştir. Bunun yanında her faaliyet planlanan zaman diliminde hayata geçerken belediyenin nasıl bir katkısı olacağı da raporda sunulmuştur. Faaliyetlerin hayata geçerken olası risklerine de değinilmiştir. Tüm bunların yanında faaliyetler için belirli paydaşlar belirlenmiştir. Bunlar arasında kamu kurumları, vatandaşlar, İBB ve ilgili alanlarda çalışan STK'lar vardır.

Sürdürülebilir Enerji Eylem Planı'nda tüm taahhütlerin yerine getirilmesi durumunda, 2030 yılına kadar hiçbir önlem alınmadığı duruma göre yaklaşık 842 bin ton CO_2 tasarruf edileceği öngörülmektedir. KSEEP' de amaçlanan azaltım çalışmaları

şu başlıklar altında toplanmıştır (KSEEP, 2018:23):

- Sürdürülebilir kentsel doku
- Sürdürülebilir kentsel hareketlilik
- Yenilenebilir enerji
- Katılımcı toplumsal farkındalık
- Diğer azaltım çalışmaları

Bu başlıklar altında planlanan faaliyetlerin bir bölümünü ise sürdürülebilir kentsel dokunun geliştirilmesi adına konutlarda ve belediye binalarında, sokaklarda enerji etkin aydınlatma sistemlerinin kullanılması gibidir. Sürdürülebilir kentsel hareketlilik ağı adına, yeşil ulaşım altyapısının oluşturulması, elektrikli araç kullanımının özendirilmesi gibidir. Yenilenebilir enerji amacı için belediye ve iştirak binalarında yenilenebilir enerji uygulamalarıdır. Katılımcı toplumsal farkındalık için bilinçlendirici enerji verimliliği kampanyaları düzenlemek şeklindedir.

Kadıköy Belediyesi İklim Adaptasyon Eylem Planı (KİAEP) ise olası risklerin ve iklim krizinin olası olumsuz etkilerine yönelik hazırlık ve adaptasyonu gerektiren bir eylem planı hazırlanmıştır. Bu doğrultuda etkin ve doğru bir şekilde adaptasyonun yönetilmesi ve değerlendirilmesi için çok aktörlü bir katılımı ile çalışma ile eylem planı hazırlanmıştır. İklim Adaptasyon Eylem Planı'nda ise yeşil alanların miktarını artırarak dengeli dağılımını sağlamak, biyoçeşitliliği arttırmak ve endemik türlerin tespit ederek korumak, kent içi yeşil yolların oluşturulması, kentsel ısı ada etkisini azaltmak ve yarattığı sağlık sorunları ile mücadele etmek şeklinde sıralanabilir (KİAEP, 2018:50).

Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi her ne kadar 2018 yılında bitmiş olsa da taahhütlerinin 2030 yılına kadar devam ediyor olması sebebiyle hali hazırda ilgili faaliyetler ve iyileştirme çalışmaları da devam etmektedir. Kadıköy Belediyesi'nin yayınladığı 2020-2024 yılı Strateji Planı'nda, Katılımcı ve Bütünleyici İklim Eylemi Planı'nın de etkisiyle; doğanın korunması, ikim değişikliği ile mücadele adına gerçekleşen ya da gerçekleşecek olan faaliyetlere ve projelere yer verilmiştir.

Son olarak "Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi",

Belediye Başkanları Küresel İklim ve Enerji Sözleşmesi'ne üyeliği kapsamında 2020 yılında "İklim Başarı Rozeti"ne layık görülmüştür.

3.3.2. Proje Özelindeki Bulgular

Kadıköy Belediyesi Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi özelinde projenin ortaklarından olan Kadıköy Belediyesi ve TAV'a yürüttükleri projenin etkinliği ve belediye-STK yönetişimi üzerine belirli sorular yöneltilmiştir.

Kadıköy Belediyesi'nin TAV' ı proje paydaşı olarak tercih etmesinde özellikle yerellik ve yakınlığın etkili olmuştur. TAV'ın merkezinin Kadıköy Belediyesi'ne yakın oluşu aynı zamanda Kadıköy Belediyesi'nin kent konseyi aracılığıyla TAV'ı daha yakından tanıma şansı, iş birliğinin kurulmuş olmasında önem arz etmiştir.

Eylem planları içinde sadece enerji verimliliği, su verimliliği, yeşillendirme çalışmalarını barındırmadığı gibi tüm bu taahhütler kadar önemli olan adaptasyon sürecini de içinde barındırmaktadır. Çünkü tüm alınacak önlemler de kurumsal olarak belediyelerin, STK'ların ve diğer kuruluşların belli başlı görevleri olsa da geniş ölçekten bakıldığında uygulayıcıların büyük bir bölümünü vatandaşların kendisi oluşturmaktadır ve onların uyum süreci hayati düzeyde önemlidir. Kadıköy Belediyesi temsilcisi yürüttükleri çalışmalarda katılımcılık ilkesinin değerini şu şekilde açıklamıştır:

"Katılımcılık ilkesini eğer biz gerçekleştirmezsek insanlar yaşadıkları ya da öngördükleri şeyleri paylaşamazlarsa, biz de onların istedikleri yönde hedefler belirleyemeyiz. Bu da bu sefer yerel yönetim olarak bizi olumsuz yönde etkileyebilir. Vatandaşları söz sahibi yaparsanız ve onların çalışmalarınıza dahil olmasını sağlarsanız birlikten güç doğar, hep birlikte birtakım sorunların üstesinden gelebiliriz diye düşünüyorum. Onun için de hem eylem planımızı hem strateji planımızı hazırlarken kesinlikle katılımcılık ilkesi doğrultusunda çalışmalarımıza devam ediyoruz."

İklim krizinin önlenmesinde belediyelerin neden iklim eylem planı hazırlaması gerektiği ve bu planı hayata geçirirken sivil toplum kuruluşlarının etkin olmasının getireceği katkılar değerlendirilmeye çalışılmıştır. TAV, çağımızın kritik sorunlarından

birine yönelik belediyelerin iklim eylem planı hazırlamasının gerekliliğini şu şekilde açıklamıştır:

"Ortada bir sorun var iklim değişiyor; sel var kuraklık var dolu var, canlıların sağlığına dokunan bir tarafı var, peki ben yerel yönetimler olarak izleyecek miyim? Zaten izlersem yerel yönetim olarak başkan olarak koltuğumu kaybederim. Bunu izlemeyeceksem de bir aksiyon almalıyım, harekete geçmeliyim peki bunu neye göre yapacağım? Kafama göre bir aksiyon alamam bunu bir plan dahilinde yapmam gerekir. Her şeyi bir plan dahilinde etap etap yapmak zorundasınız. Çünkü ben bir belediyeyim benim bütçem ve yapacaklarım belli, insan kaynağım belli. İklim eylem planı, belediyenin yönetim kadrosuna bir ışık tutan rehber. Aşama aşama neyi ne zaman yapacağını ve arka planında da belediyenin buna ne kadar para harcayacağının analizi yapılıyor. Dolayısıyla kim iklim eylem planını hazırlamak istemez ki. Aslında bunu yapmayı istemeyip hareket etmek çok tehlikeli."

Kadıköy Belediyesi temsilcisi, iklim eylem planlarını oluşturmanın ve planın uygulama ölçeğine taşımanın sürdürülebilirlik için bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir:

"İklim eylem planına kurumsal olarak hazırlamaya başladık ve çalışmalar yürütüyoruz sadece kurumsal olarak planı hayata geçirmeye çalışmak sizi geleceğe taşımıyor ne yazık ki. Bunu ilçe ölçeğine taşımak, il ölçeğine taşımak, ülke ölçeğine taşımak gerekiyor. Türkiye'nin ülkenin tamamı için oluşturduğu bir iklim eylem planı da var sizin ona da uyum sağlamanız gerekiyor, ona uyum sağlama aşamasında da en küçük yapı taşı yerel yönetimlerdir."

TAV temsilcisi projeyi birlikte destekleyip amaca ulaşmak için belediye ile birlikte çalıştıklarını ayrıca proje boyunca özellikle üstlendikleri rolleri de somut olarak birkaç iş başlığı altında dile getirmiştir. TAV tarafından; proje yazılırken ve yürütülürken etkin bir şekilde hayata geçmesi için Kadıköy Belediyesi'ne iş paketleri önerilmiştir. Tüm bunların kararı da belediye ile istişare kapmasında, görüş birliği ile yapılmıştır.

Fayda-maliyet analizi konusunda uzman kişilere ulaşılması noktasında destek

verilmiştir. Projenin katılımcılık noktasında daha fazla desteklenmesini sağlanmıştır bunun dışında kriz anlarında çözüme odaklı verimli fikirler önerilmiştir. TAV tecrübe edindiği iklim eylemi planından da yola çıkarak belediyelerin bu tarz çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarının dahil edilmemesinden kaynaklı oluşabilecek eksiklikleri şöyle vurgulamışlardır:

"Eğer masa başı bir plan yazarsanız onu hayata geçiremezsiniz dolayısıyla ihtiyaç analizi yaptıktan sonra bir plan yapmanız lazım. Burada tamamen yerelin ihtiyacının, yerelin beklentisinin ne olduğunu tespit etmek önemli. Biraz veri madenciliği gibi, yerelin ihtiyacından kasıt şu, ben neye öncelik vermeliyim? Benim ihtiyaçlarım ne? Benim bütçem ne? Peki ben bunları en iyi kimden öğrenebilirim? Ben bunu en iyi STK'lardan öğrenirim. Bireyler ve kamu arasında orta noktanın bulunması için STK'lar önemli. İklim eylem planına baktığınızda eğer yerel sahiplenmezse zaten plan hayata geçmiyor. Kazan Kazan ile biz sonuca ulaşabiliriz. Eğer bir STK işin içinde olmazsa yerel ihtiyacı tam anlamıyla saptayamadan yazılan o plan çöpe gider. Vaktinize, paranıza, insan kaynağına da yazık olur."

Kadıköy Belediyesi temsilcisi, sivil toplum kuruluşlarının iklim eylemi projesine dahil edilmesinin yarattığı faydayı ve projenin gidişatı için kesinlikle iş birliği yapmanın gerekli olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

"Farklı görüşlerin olması farklı bakış açılarının olması, sizi hedefe en kısa şekilde götürebilecek bir yol seçmenize yardımcı oluyor. Sivil toplum kuruluşları bu aşamada hem ülkenin gündemini, güncel hayatı hem de yönetmelikleri vs. takip eden kişilerden oluştukları için iklim eylem planlarına dahil olmaları gerekiyor. Aynı zamanda sizi uzman kişilere de ulaştırabiliyorlar. Farklı bir noktadan bakacak olursak da projenin Kadıköy sakinleri tarafından benimsenmesinde ve iklim elçilerinin projeye katılım göstermesinde bir sivil toplum kuruluşunun varlığının etkili olduğunu düşünüyorum. Özellikle çevre sorununun küresel olması ve önüne geçebilmek için ortak çalışmaların yürütülmesi, alanında uzman kişiler tarafından eğitimlerin verilmiş olması önemli. Eğer paydaşlarımız olmasaydı bu çalışmada toplantı ve sonuçların çıkarımı, kapasite geliştirme konusunda belki eksiklerimiz olabilirdi, raporlama konusunda eksiklerimiz olabilirdi."

Kadıköy Belediyesi temsilcisi proje boyunca TAV ile yönetişimlerinin iyi olduğunu bir kopukluk yaşanmadığını dile getirmiştir. Periyodik olarak projenin gidişatı konusunda istişare edildiğini, zaman yönetiminde başarılı, disiplinli bir çalışma şekli çizdiklerini söylemiştir. Süreç boyunca tek bir problemin olduğunu bunun da sürekli TAV ile diyalog halinde oldukları temsilcinin değişmesiyle yaşadıklarını ancak projenin raporlanması konusunda daha tecrübeli birinin gelmesiyle aslında sorunun faydaya dönüştüğünden bahsetmiştir.

TAV temsilcisi de belediye ile ortak yürüttükleri çalışmada yönetişimin iyi olduğunu ama her zaman daha iyisinin olabileceğini de eklemiştir. İyi ilişkilerin kurulmasında etkili olan unsurlardan birkaçının, TAV temsilcisinin fiziksel olarak belediyenin binasında çalışması böylelikle orada yaşanan bazı sıkıntıların gözlemleyerek daha hızlı çözüm yoluna gidilmesi ya da vakıftan beklentilerini taze taze duyarak geri bildirimlere daha seri bir şekilde yeni önerilerin sunulabilmesi olduğu belirtilmiştir. Ancak daha iyi yönetişim için TAV temsilcisi, her ne kadar Çevre ve Koruma Müdürlüğü ile koordinasyon sıkı olsa bile belediyeler ya da belediye başkan yardımcıları ile diyalog kurma fırsatının verilmesi ya da diğer STK'ların oraya daha sıklıkla davet edilmesinin bu yönetişimi kuvvetlendireceği şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.

Ancak özetle bu süreç, taraflar için iş yapma kültürünü de geliştiren için de iyi bir deneyim olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. TAV temsilcisinin yerel yönetimler ile ilişkilerinde sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için tavsiyesini dile getirmiştir:

"Bir kere ben şunu tavsiye ediyorum, yerel yönetimler ve STK'ların birlikte çalışmalarının iyileştirebilmesi için proje süreci boyunca belli günlerde paydaşlardan biri fiziksel olarak diğer paydaşın ortamında çalışmalı. Proje bittikten sonra ise çalışmanın sürdürülebilir olması için periyodik toplantılar geçekleştirilmeli, yerel yönetimler nabız tutmalı STK'lar da o ihtiyacı projelendirmeli. Kısaca, büyük bir çerçevede yaklaşırsak iyi yönetişim için önemli olan ilişkileri sıkı tutmak diyebiliriz."

Projenin faaliyetlerinden biri olan Kadıköy İklim Elçileri ağına katılım göstermesi için Kadıköy sakinlerine yönelik gönüllülük çağrısında bulunulmuştur.

Katılım göstermek isteyen gönüllü adaylardan bazıları ülkenin siyasi gündeminin de etkisiyle bu ağın tarafsız olup olmadığını sorgulama gereği duymuştur. TAV temsilcisi bu noktada vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarını daha tarafsız gördüğünü gözlemlemiştir. Konuyla ilgili gözlemlerini TAV temsilcisi şu şekilde açıklamıştır:

"Proje kapsamında iklim eylem planının hayata geçmesi için belediyenin destek olduğu sivil bir girişim olan iklim elçileri ağını kurduk. Bu ağa katılma düşüncesi olan insanların bir kısmı şunu sordu: "Kadıköy İklim Elçileri, belediyenin bir organı mı? İklim Elçileri hangi kurumun yapısı ya da organı? Şimdi aslında çevre hepimizi aynı noktada buluşturuyor. Ama bazı kısım belediyenin bir organında yer almak istemedi. Bazı kısma ise belediye bir yandan güven verdi. İnsanlar artık particilikten ya da partizanlıktan öyle sıkılıyor ki, belki çok naif çevreyle ilgili İklim Elçisi olarak bir şey yapacak ama kendine böyle serbest bir platform arıyor. Bu noktada da bir sivil toplum kuruluşu ona o platformu sağlıyor. Çünkü insanlar STK'ları biraz daha tarafsız görüyorlar. Herkese aynı noktada görüyorlar bu nedenle vatandaşları toparlama konusunda STK'lar avantajlı olabiliyor. Rahat bir diyalog kurulmasını sağlıyor. Bizim burada amacımız bu iklim planını hayata geçirmek ve tamamen Kadıköy'ün istekleri ve ihtiyaçları arasında belediye ile bir köprü oluşturmak."

Bu doğrultuda bu iş birliğinde projenin bitmesiyle birlikte TAV'ın önerdiği ilişki devam edememiştir. Proje bir yıl boyunca devam etmiştir. Ancak projenin bittiği 2018 yılından itibaren bu çalışmayla ilgili taraflar iletişim kuramamıştır. Oysa projenin taahhütleri 2030 yılına kadar devam etmektedir. Tarafların iş birliği proje ölçeğinde gerçekleşmiştir. Ancak paydaşlar özellikle bu alanla ilgili herhangi bir hibe projesi açıldığında ya da bir ihtiyaca yönelik proje hayata geçirmek istediklerinde yine paydaş olabileceklerini hatta ilk tercihlerinin birbirleri olabileceğini de dile getirmişlerdir.

Birlikte tekrar iş birliğine sıcak bakan TAV temsilcisi proje sonrasında Kadıköy Belediyesi ile ilişkilerini şu şekilde özetlemiştir:

"Kadıköy Belediyesi ile birlikte proje kapsamında Kadıköy İklim Elçileri ağını kurduk ve devamındaki süreçte onlarla bağlantıyı sıkı tutmak yola devam edebilmek önemli. Projeden sonraki süreçte de belediye ve kent konseyiyle iletişim halindeyiz.

Ama bu iletişim şöyle bir şey değil proje bitti ama biz belediye ile hala birtakım eğitimleri vermeye devam ediyoruz şeklinde değil de Kadıköy İklim Elçileri ile irtibat halinde olmaya devam etmek gibi. Bunun dışında projeden bağımsız olarak Kadıköy Belediyesi ile neye ihtiyacı olursa zaten iletişim ağımız var ve ilerleyen projelerde hala onları bilgilendirmek isteriz."

Kadıköy Belediyesi temsilcisi de TAV ile proje deneyimlerinden yola çıkarak benzer şekilde ileriye yönelik ortaklaşa çalışmalar yürütebileceklerini ifade etmiştir:

"Proje bittikten sonra bu proje kapsamında bir iletişimimiz şu an yok. Ama bu plan içerisindeki hedeflerimizle ilgili biz yine AB projelerine başvuruyoruz. Eğer böyle bir proje açılırsa ve biz o hedeflerimizden birini eğer ki sunmak istersek, yine aynı şekilde TAV ile birlikte ortaklaşa bir iş birliği içerisine girip böyle bir projemiz var beraber çalışalım diyerek bir takım ortaklaşa çalışmalar yürütebiliriz. Ama dediğim gibi TAV ile ilgili şu an bir iletişim yok ama olumsuz yönde de bir şeyimiz yok. Zaten projenin raporu hazırlandıktan sonra bir onay süreci oluyordu o aşamada da zaten sürekli iletişim halindeydik. Hatta o aşamada bizden çok onlar çalıştı diyebiliriz."

AB Projesi kapsamında olan projenin katılım şartları doğrultusunda bu iş birliğinin zorunluluğu doğmuş olsa da paydaşlar, yönetişimin zaten projenin verimli ve etki yaratıcı boyutta olması için gerekli olduğu fikrindedirler. Projenin oluşum aşamasında katılım koşullarını TAV temsilcisi şu şekilde dile getirmiştir:

"Hibe çağrısının şartı, en az bir sivil toplum kuruluşu ve başvuran kurumun belediye olması şeklinde ya da en az bir tane belediye ve sivil toplum kuruluşu başvuran kurum şeklindeydi. AB fonları kapsamında direkt bunu destekleyen kural olarak yazıyorlar. Bunu yazmalarının nedeni sivil toplum kuruluşlarının veya belediyelerin, birlikte iş yapma kültürünün gelişmemesi, tek başına bu işin altından kalkmaya çalışmasıdır. Ama birlikte iş yapma kültürümüzün gelişmesi için artık bunu hibe projelerinde bir kural olarak koyuyorlar. Bir de şöyle bir gerçek var belki bu hibe kapsamında böyle bir ortaklık kuralı olmasaydı ne belediye ne de sivil toplum kuruluşlarının ikisinin de vakti ve insan kaynağı olmadığı için belki birbirlerini bulmakta zorlanacaklardı ama en azından bu tarz projeler bir tetikleyici unsur oluyor."

Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi hazırlık aşamasında, yönetişim anlayışıyla birçok farklı sektörden uzman kişiler davet edilmiştir. Bu doğrultuda projeyi amaca ulaştıracak ve kalitesi artıracak birçok temsilci- merkezi yönetimden, diğer belediyelerden ve farklı sivil toplum kuruluşlarından- danışma kuruluna katılmıştır. Projenin paydaşları olan Kadıköy Belediyesi ve TAV temsilcisi, hedeflerin belirlenmesi aynı zamanda hedeflere ulaşılabilmesi için uzman kitleye danışmanın önemli olduğunu belirtmişlerdir. TAV temsilcisi diğer sivil toplum kuruluşlarının katılımının önemini şu şekilde dile getirmiştir:

"Bizim gözden kaçırdığımız başka bir noktayı da diğer sivil toplum kuruluşları yakalayabilir. Sonuçta bizde kısıtlı insan kaynağı olabiliriz. Kilit kelime katılım ve daha fazla fikir ve o fikirleri sunacak özgür düşünme ortamı. Diğer sivil toplum kuruluşları da bu deneyimleriyle danışma kurulunda büyük katkı sağladılar."

Kadıköy Belediyesi de ihtiyaca yönelik hedefler belirlerken en sağlıklı bilgi alabilecekleri ve danışacakları kurumların alanla ilgili çalışan STK'lar olduğunu belirtmiştir:

"Sadece yapılmış olmak için yapılan bir plan değil iklim eylemi planı. Yani planda biz gerçekleştirebileceğimiz ulaşabileceğiz hedefleri bir araya getirmek istedik bunun için de bütün uzmanların bir arada olması gerekiyordu. Sivil toplum kuruluşları da kendi uzmanlık alanlarıyla bizi hedeflerimize ulaştırmak için çalışmalara, odak toplantılarına katılan kişiler olmuştur."

Hem çevre STK'larının verdiği yanıtlar hem de proje özelinde verilen yanıtlar ışığında çeşitli çıkarımlarda bulunularak bir sonraki bölümde değerlendirmelere yer verilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın zeminini oluşturan sivil toplum, siyaset biliminde en çok tartışılan kavramlardan biri olmuş ve her ideolojide kendine önemli bir yer edinmiştir. Sivil toplum, Osmanlı'dan günümüze kadar kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz anlamların yüklendiği inişli çıkışlı bir serüven yaşamıştır. Günümüzde daha çok demokrasi ve demokratik toplumun oluşabilmesinin ön şartlarından biri olarak anılmaktadır. STK'lar sivil toplumu temsil eden örgütlenmiş yapılardır. STK'lar en genel tanımıyla; ortak bir hedef uğruna alanında uzman kişilerin gönüllü olarak bir araya geldiği, partiler üstü bir yapıda ancak devleti etkileyebilme amacı taşıyan, kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır.

Türkiye'de STK'ların gelişmesinde ve meşruiyet kazanmasında etkili olan en önemli hadiseler, ülkede yaşanmış bir takım siyasi olaylar, büyük çaplı afetlerin gerçekleşmesi, küreselleşme ve bu hususta dış politikanın etkisi olmuştur. Dış politikanın etkisi, daha çok çevre odaklı uluslararası düzeyde gerçekleşen toplantılar neticesinde alınan karar ve anlaşmaların çerçevesinde yaşanmıştır. Politikanın sınırlarının genişlemesiyle, politika yapıcılar da son zamanlarda küresel zirvelerde ortaya atılan, yönetişim modeline bir nevi ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Küresel sorunlarla mücadelede küresel çözümlerin gerekliliği söylemlerini barındıran zirvelerde bu gereklilik için yönetişim modeli önerilmekteydi. Yönetişim modeli, devletin rolünü sınırlandığı gibi yönetimde çok aktörlü ve çok ortaklılığı beraberinde getirmiştir. Bu model sivil toplum kuruluşlarına derdini anlatabilme, kamuoyu oluşturabilme, kaliteli çalışmalar yürütebilme imkânı sağlamıştır. Ancak STK'ların yürüttükleri çalışmaların etkililiğinin arttırabilmesi, verdikleri mücadelelerin bürokratik anlamda bir karşılığının olabilmesi için kamu kurumlarıyla iş birliği önem arz etmektedir.

Araştırmada temel olarak, STK'ların değişen rolü özellikle çevresel sürdürülebilirlik adına yaşanan global gelişmelere paralel olarak iyileşen bir süreçte ele alınmıştır. Bunun amacı bu gelişimle birlikte sivil toplum kuruluşlarının çevresel yönetişimde yeni bir aktör olarak üstlendikleri rollerin de önemini göstermektir. Ayrıca

çevresel yönetişimin olası faydaları yerel yönetimler ile iş birliğiyle yürütülen iyi uygulama projesi üzerinden örneklendirilerek, kurulan ortaklığın gerekliliğini gösterebilmek amaçlanmıştır.

Çevre konusunun önceliklendirilmesi nedeni, özellikle iklim değişikliği ve küresel ısınma krizinin etkilerinin geri döndürülemez bir boyuta ulaşmadan tüm aktörlerin iş birliğiyle hızlı, etkili, sürdürülebilir aksiyonlar alması gerektiğinin önemli olmasıdır. Belirlenen bu amaç doğrultusunda, Türkiye'de doğrudan faaliyet alanı doğa koruma olan ya da doğrudan faaliyet alanı olmayıp bu alanda da çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları görüşme için seçilmiştir.

Araştırmada örnek olarak sunulan "Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi", çok kapsamlı bir kavram olan çevrenin daha çok iklim boyutuna yönelik hazırlandığı için, örneklemin iklim mücadelesi konusunda da etkin faaliyetler yürüten STK'lardan seçilmesine önem verilmiştir. Ayrıca örnekleme bu projenin bir paydaşı olan aktif katılımcı bir misyon belirleyen ve STK'lar ile çalışmalar yürüten Kadıköy Belediyesi de dahil edilmiştir.

Yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler pandemi sürecinin yaşanmasıyla, kurumlarla e-posta üzerinden iletişim kurulup randevulaşılarak ortaklaşa belirlenen tarih ve saatlerde, çevrimiçi görüşme, telefon ve e-mail yoluyla gerçekleştirilmiştir. Çevre alanında çalışan STK'lara ve "Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi" ni yürüten kuruluşlara önceden hazırlanmış farklı görüşme soruları yöneltilmiştir. Seçilen kuruluşların öncelikle kurumsal web sayfaları incelenerek genel bilgilerin yanı sıra kurumların doğanın korunması hususundaki rolleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Özellikle araştırmada iyi uygulama örneği projesine ait olarak yayımlanan raporlar detaylıca incelenmiştir. Son olarak kurumların verdiği mülakat cevapları baz alınarak birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Görüşülen kurumların her biri çevresel sürdürülebilirlik için birçok önemli faaliyetler üstlenen ve üstlenmeye de devam eden yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte çalışan sivil toplum kuruluşlarıdır. Kadıköy Belediyesi de geniş kapsamlı bir kavram olan çevrenin korunması ve iyileştirilmesi adına çeşitli çevre birimlerine sahip olan ve

yaptığı çalışmalarda katılımcılık ilkesini de güderek önemli işlere imza atan bir yerel yönetimdir. “Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi” paydaşı olarak Kadıköy Belediyesi’ni de dahil ettiğimiz görüşmelerde her ne kadar tek bir belediyenin yanıtlarından yola çıkarak belediyeler için genelleme yapmak sağlıklı olmasa da görüşmeci STK’ların belediyelerle ile iş birlikleri deneyimleri ve Kadıköy Belediyesi’nin söylemelerinin de aynı yönde olması ortak çıkarımlarda bulunabilmeyi kolaylaştırmaktadır.

Kuruluş temsilcileri ile yapılan görüşmelerde katılımcılık ilkesinin hayatımıza girmesini sağlayan yönetişim modeliyle birlikte bu çok aktörlü yönetim sürecinde STK’lar kendilerine önemli bir yer bulabilmişlerdir. Özellikle kritik ve aciliyeti artan doğanın korunması hususunda Türkiye’de doğa korumanın hukuksal anlamda zayıf olması ve Türkiye’de çevre ile ilgili konuların geri plana atılması STK’ların bu alandaki varlığını ve rolünü daha değerli kılmaktadır.

İnsanların birlikte ortak iyiye ulaşmak için kamuoyu oluşturmak, farkındalık yaratacak, ihtiyaç halinde en hızlı aksiyonu alacak, dinamik yapı sivil toplum kuruluşları olarak gözükmektedir. Yaşanan 1999 Marmara Depremi sonrasındaki süreçte STK’ların kriz anında üstlendikleri kritik roller ve devletten önce gösterdikleri müdahaleler bu anlamda varlık sebeplerini kanıtlar niteliktedir.

Dünyanın kapısında bekleyen çevresel krizlere karşı çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi, tüm aktörlere eş zamanlı olarak mücadele yürütme sorumluluğu vermektedir. Her çevre sorununun, her yerde farklı düzey ve şekillerde bir yıkım yarattığı bilinmektedir. Bu süreçte yerel düzeyde başlayan kalıcı çözümler zaten küresel sorunları ortadan kaldırmak için ilk ve en önemli basamağı oluşturacaktır. Uluslararası düzeyde varılan anlaşmalar ya da kurumsal olarak hazırlanan planlar, stratejiler tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Alınan önlem ve kararlarda asıl önemli olan tüm bunları yerele entegre edebilmek ve toplumun uyum, adaptasyon sürecini de sağlayabilmektir. Halka daha yakın bir duruş sergileyen yerel yönetimler ve STK’lar bu sürecin yürütülebilmesinde önemli aktörlerdir.

Görüşülen kurumların çoğunluğu çevresel sürdürülebilirlik için belediyeler ile

çeşitli projeler yürütmüştür ya da diyalog halindedir. Aldığımız yanıtlara istinaden diğer kamu kurumlarına kıyasla belediyelerin STK'larla iş birliğine daha açık oldukları söylenebilir. Aynı zamanda STK'lar tespit ettikleri çevresel sorunları belediyelere haberdar ettiklerinde olumlu tepkilerle karşılaştıklarını ve belediyelerin STK'ların çevresel söylemleri arkasında durduğu iletmişlerdir. Bu tarz geri bildirimler ile belediyelerin özellikle ihtiyaca yönelik olan sorunları tespiti daha kolaylaşmaktadır.

STK'lardan alınan yanıtlar dışında Kadıköy Belediyesi temsilcisinin de STK'ların güncel olayları yakinen takip ediyor oluşu, STK ortaklığında hedefe en kısa yoldan ulaşılabileceği söylemi de aslında bu tespiti kanıtlar niteliktedir.

Yerel ölçekte çalışan STK'lara nazaran ulusal ya da uluslararası ölçekte çalışan STK'lar genellikle yerel yönetimler yerine bakanlıklarla iş birliği yapmayı tercih etmektedir. Bu durum şu şekilde de değerlendirilebilir geniş ölçekli STK'ların yürüttükleri ya da yürütecekleri faaliyetler neticesinde direkt merkezi yönetime bağlı paydaşlara ihtiyaç duyulmaktadır. Ulusal ölçekte çalışan STK'ların yerel yönetimlerle daha az etkileşim halinde olması beklenen bir sonuç olmasının yanında yürütülen projenin niteliğiyle uyuşması halinde yerel yönetimlerle çalışmaya soğuk bakmadıkları da gözlemlenmiştir.

Görüşmeci kuruluşların söylemleri ışığında belediye ve STK yönetişimini engelleyen tepeden dayatmacı bir engel bulunmamaktadır. Ancak bu ilişkinin kurulmasında belirleyici rolü belediyenin hatta direkt olarak belediye başkanlarının tutumu ortaya koymaktadır. STK'larla çalışmayı tercih eden bu vizyona sahip belediyeler çeşitli konularda STK'lar ile iş birliği yapmaktadır. Belediye açışından değerlendirildiğinde de STK-belediye yönetişiminde herhangi bir engelin var olmamasıyla birlikte hukuksal dayanaklar ya da prosedürlerin yönetişimi direkt engellemese bile zorlaştırıcı bir etki yapabileceği şeklinde bir endişenin olduğu var olduğu söylenebilir.

Diğer bir önemli husus ise belediyelerin ağır işleyen bürokratik kurumlar olması, sahip oldukları insan kaynağı ve kapasitenin yetersizliği kısmen de olsa görüşmeci STK'lar belediyelerle iletişim kurmasında zorlayıcı olmaktadır. Aslında tam da bu

noktadaki zorlayıcı durumlar STK'ların aynı zamanda bu ortaklıkta üstlendikleri rolleri de oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin "eksiklerini" oluşturan kurumsal yapıları, daha dinamik yapılar olan STK'larla iş birlikleriyle, kendilerini en iyi şekilde iyileştirebilecekleri noktaları da oluşturmaktadır.

Görüşmeci kurumların belediyelerle çalışma deneyimle ışığında, bazı belediyelerin siyaseten yönetilmesi ya da ülkenin siyasi gündemi, vatandaşların belediyelere karşı kimi zaman ön yargı içinde olmalarına sebebiyet verdiği gözlenmiştir. Bu noktada vatandaşlar tarafsız olarak gördükleri bir STK'nın içinde bulunduğu çalışmaları/önlemleri daha kolay benimsemektedir. Aynı şekilde işin içinde güvendikleri bir yerel yönetimi görmek de katılım düzeyini değiştirebilmektedir. Her ne kadar çevre adına verilen evrensel bir mücadele olsa da vatandaşların kuruluşlara duyduğu güven katılım düzeylerini etkilemektedir. Tüm bunlar çerçevesinde de paydaşlar birbirlerinin eksik kaldıkları noktada hızlı bir çözüm aracı olmaktadır.

Görüşülen kurumların yanıtları ışığında belediye-STK yönetişiminin, belediyelere sağlayacağı katkıların bir kısmı şu şekildedir; çalıştıkları alanla ilgili olarak kendi uzmanlıkları sayesinde yol göstermek ya da ilgili uzmanlara ulaştırma kolaylığı sağlayabilmek. STK'lar sahada çalışma deneyimleriyle ve bireyler ile kamu arasında ortak bir noktadaki duruşuyla ihtiyaçların daha hızlı tespit edilerek daha hızlı şekilde çözüm geliştirebilmektedir.

Ülkenin gündemini, ulusal ve uluslararası hukuki süreçleri ya da AB kaynaklı projelerde yönetmeliklerini takip eden bir STK tercihi ise tespit ve raporlama etkinlik sağlayacaktır. Tüm bunlar aslında belediyenin kapasitesinin yetersiz kaldığı noktada STK'ların onları tamamlaması olarak da değerlendirilebilir. Ancak kurulan iş birliklerinin gerçekten etkin olabilmesi öncelikle iki taraf açısından da doğru iş birlikçi kurumların seçimiyle yakından ilgili olmaktadır.

Öncelikle Dünyayı bekleyen çevre adına en büyük tehlikelerden biri olarak değerlendirilen iklim değişikliği ve küresel ısınma her ne uluslararası anlaşmalara taşınmış olsa da bu suçun en büyük sorumlusu olan ülkeler bu önlemleri uygulamaktan imtina göstermektedirler. Görüşmeci kurumlar Türkiye'de hukuksal alt yapının

uluslararası anlaşmalar yoluyla oluştuğunu belirtmişlerdir.

Türkiye'de taraf olduğu ya da henüz taraf olamadığı küresel anlaşmalardan sonra doğanın korunması adına belli iyileştirmeler yoluna gitmektedir. 2011-2023 İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı'nı oluşturmak bu duruma örnek teşkil etmekle beraber iklim eylem planını oluşturan belediye sayısı ise çok sınırlıdır. Kadıköy Belediyesi ve TAV'ın ortaklığında gerçekleşen iklim planı bu yönüyle çok özeldir. Bu kısımdan sonraki değerlendirmeler, "öncelikli" olarak belediye-STK iş birliğini hayata geçirebilmiş araştırma için örnek çalışma olarak gösterilen iklim eylemi projesi paydaşları temsilcilerinin söylemleri ışığında elde edilen değerlendirmelerden oluşmaktadır.

Ortada çevre adına çok büyük bir problem varken yerel yönetimlerin bunun karşısında bir aksiyon almayarak sadece seyretmesi şüphesiz birtakım olumsuzlukları beraberinde getirecektir. Bu durumda belediyenin sağladığı hizmetleri sorgulayan vatandaşlar haliyle durumdan hoşnut kalmayacaktır. Aynı zamanda alınmayan önemlerin sonucu halk sağlığı da tehdit altında kalacaktır. Bu nedenle iklim eylem planlarını hazırlamamış olan belediyeler hem kendi kurumsal kimlikleri zedelemekte hem halkın hem de doğanın sağlığını riske atmaktadır.

Belediye temsilcisinin yanıtlarından yola çıkarak, belediyeler sahip oldukları ağır iş yükü ve insan kaynağı yetersizliği sebebiyle kimi zaman güncel sorunların tespitinin ve takibi atlayabilmektedir. Tüm bunların sağlanmasının zorluğu da göz önüne alınırsa belediyeleri hem insan kaynağı açısından destekleyecek hem danışmalık sağlayarak yönlendirebilecek uzman bir kadronun desteğiyle iklim eylem planı hazırlaması daha kısa sürede daha kaliteli işlerin ortaya çıkabilmesini beraberinde getirecektir. İklim eylemi gibi kapsamlı bir çevresel krizin çözümünde iş birliğinde doğru paydaşların seçimi önemlilik arz etmektedir.

STK'ların çevresel yönetişimde kendine yer bulabilmesi, AB projelerinde STK'ların muhakkak dahil edilmesi şartının varlığıyla yakından ilgilidir. Bu sayede STK'lar nicelik anlamında çalışmalarını arttırmaktadır. Nitelik anlamında bir kanıya varılabilmesi için birden fazla ortaklaşa yürütülen projenin çıktılarının incelenmesi

gerekmektedir. Ancak çalışmada incelediğimiz bir AB hibe projesi olan "Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Planı" üzerinden temsilcilerinin yanıtları kapsamında birkaç kanıya varılabilmektedir. Bu ortaklık şartı olmasaydı paydaşların yetersiz zaman ve insan kaynağı gibi problemleri, taraflardan herhangi birinin özellikle kapsamlı bir projeyi hayata geçirmesini engelleyecek veya erteleyecektir. Proje ortaklığıyla çalışmaların kalitesi artmaktadır. Aynı zamanda iş birlikleri, belediye ve STK'nın iş yapma kültürünü de olumlu ölçüde geliştirmektedir.

Ortaklık seçiminde, kuruluşların katılım sağladıkları çalıştaylar kendilerini gösterebilmeleri, tanıtabilmeleri için önemli alanlardır. Bu noktada çalıştaylar sayesinde yakınlık kurma şansı elde edilen kuruluşlar arasında, ileriki zamanlarda yürütecekleri çalışmalar için daha kısa sürede daha doğru paydaş seçimi gerçekleşmiş olacaktır. Aynı şekilde STK'ların belediyelerin bir organı da olan kent konseyleriyle diyalogları sayesinde birbirini tanıyan ve çalışma alanlarını iyi bilen kuruluşlar ilgili projelerde birbirleriyle çalışmayı tercih edebilmektedirler. Kurulan bu ortaklığın tercih sebeplerinden biri de kuruluşlar arası lokasyonların yakınlığıdır. Bunun nedeni, daha sıklıkla bir arada çalışma imkanının sağlandığı kurumlar, birbirlerinin yaşadıkları sorunu daha hızlı tespit ederek yine daha hızlı bir çözüm yolu geliştirebilecektir.

Belediyelerle iş birliği yapan görüşülen STK'ların yanıtları çerçevesinde ortak yürüttükleri projelerde genellikle iyi yönetişimin sağlandığı söylenebilir. Ancak daha önceden de ifade ettiğimiz gibi bu ilişkinin kurulmasında en büyük belirleyicinin belediye başkanının tutumu olmasının yanı sıra doğrudan belediye başkanları ya da başkan yardımcıları ile daha fazla diyalog kurabilmek daha da iyi bir yönetişimi beraberinde getirmektedir.

Hem hayata geçirilen projenin sürdürülebilirliği hem de paydaşlar arasındaki ilişkinin sürdürülebilirliği için ortaklaşa yürütülen çalışma sonrası belli aralıklarla bir araya gelebilmek önemlidir. Bu tarz toplantılarda güncel durum ve ihtiyaç tespiti yapılabilmektedir. Böylelikle yeni ihtiyaçlara yönelik paydaşlar tekrar bir proje geliştirebilirler. Ortaklar arasındaki iyi yönetişim, kimi zaman kuruluşlara daimî bir paydaş da kazandırabilmektedir. Yönetişimin güçlü olduğu bir projede, kuruluşlar ileride oluşabilecek olası iş birliklerinde aynı kurumla çalışmaya sıcak bakması

beklenmektedir. Kimi STK'lar ise iş birliği belediye ile doğrudan iletişim halinde kalmak yerine kent konseyleri aracılığıyla bu iletişimi sürdürebilmektedir.

Belediye ve STK diyaloğunun önemi birbirlerini yerel ölçekte çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında birbirlerini tamamlayabilen kuruluşlar olmasından ileri gelmektedir. STK'lar yürüttükleri projelerin sürdürülebilir ve etkililiği olmasını amaçlamaktadırlar. Aynı zamanda faaliyet alanları içinde sorunu tespit ederek gösterdikleri çabaların nihai sonuçlara ulaşmasını hedeflemektedirler. Bu anlamda hala Türkiye'de yeterince katılım mekanizmalarına dahil olamayan STK'lar karar alıcı ya da politika yapıcı olan belediyelerle iş birliği yolunu tercih etmektedirler.

Ortaklaşa çalışma sonrası ortaya çıkan proje çıktılarının politika yapıcı bir doküman haline gelmesi çalışmaların etkililiğini de artıracağı aşikardır. Verilen mücadele, bürokratik anlamda bir karşılığı olduğu zaman aslında kalıcı olarak bir yerlere varılabilmektedir. Bu noktada yerel yönetimlerin desteği veya iş birliği çok büyük bir önem teşkil etmektedir. Özetle, Belediye-STK yönetişimi hem kurumların kendilerini geliştirebilmelerine imkân tanımakta hem de çalıştıkları faaliyetleri, çalışmaların etkinliğini ve etkililiğini arttırmaktadır şekilde bir değerlendirme yapılabilir.

Sonuç olarak yürütülen çalışma çerçevesinde başlangıçtaki varsayımlara ulaşıldığı söylenebilir. İlk varsayım Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının çevresel sürdürülebilirlik adına etkinliği ve etkililiği hakkında bilgi edinerek çeşitli çıkarımlarda bulunabilmektir. İkinci olarak, belediye ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle çevresel sürdürülebilirlik noktasında yaptıkları iş birliklerinin önemli bir yönetişim modelini oluşturabileceği yönündedir. Mülakat yanıtlarına göre örneklemde yer alan kuruluşların çevresel sürdürülebilirlik adına etkin roller üstlendiği ve küreselleşmeyle birlikte bunun artık bir nevi zorunluluk da olduğu tespit edilmiştir. Belediye-STK yönetişiminin hem çevrenin korunmasında değerli çözümleri daha kısa sürede kaliteli bir şekilde hayata geçirebildiği hem de bu yönetişimin kurumların kendi kapasitesini de geliştirdiği görülmüştür.

Bu çalışmadan da yola çıkılarak, daha geniş bir örneklem ile özellikle birden fazla yerel yönetimlerin dahil edildiği çalışmaların yapılması, yerel yönetim-STK yönetişimiyle ortaya çıkan çalışmaların etkinliğinin ve etkililiğinin daha detaylı analiz edilebilmesi adına yararlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Anğ, T. (2003). *Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*. 1.Basım. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları. s.29-52

Aydın, U. (1998). "Yeni Demokrasinin Yeni Aktörleri", *Merhaba Sivil Toplum*. T. Ulaş (drl.). 1.Basım. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları. s.69-78

Belge, M. (1998). "Sivil Toplum Örgütleri", *Merhaba Sivil Toplum.* T. Ulaş (drl.). 1.Basım. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları. s.23-37

Çaha, Ö. (2017). *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı: Sivil Toplumun Türkiye ve Dünyadaki Serüveni*. 1. Basım, İstanbul: Mana Yayınları.

Erözden, O. (1998). "STK'lar ve Hukuki Çerçevede Yenilik Talepleri Üzerine Notlar", *Merhaba Sivil Toplum*. T. Ulaş (drl.). 1.Basım. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayınları. s.13-22

Heywood, A. (2012). *Siyaset*. 6.Basım. İstanbul: Adres Yayınları.

Keane, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*. E. Akın ve diğerleri (çev.), 1.Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keleş, R. (1998). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. 2.Basım. Ankara: İmge Yayınevi.

Koray, M. (2005). *Sosyal Politika*. 4.Basım. Ankara: İmge Yayınları.

Mardin, Ş. (2017). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. 23. Basım. Ö. Tuncay (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cerit Mazlum, S. (2006). *Sivil Toplum ve Dış Politika: Yeni Sorunlar, Yeni Aktörler*. 1.Basım. Ankara: Bağlam Yayınları.

Meadows, D. H, Meadows, D. L., Randers, J. ve Behrens, W. (1972). *The Limits to Growth*. 5. Printing. New york: Univers Books.

Onbaşı, F. (2005). *Sivil Toplum*, 1.Basım. İstanbul: L&M Yayınları.

Savran Acar, G. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx.* 3.Basım. İstanbul: Belge Yayınları.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı. (2003). *Düşünen Sivil Toplum: Felsefi Yaklaşımlar-Açılımlar*. 1.Basım. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, İ. (1996). *Habitat II Konferansı Yazıları.* 1.Basım. Ankara :T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Tekeli, İ. (2012). *Türkiye için STK'lar ve Katılımcı Demokrasi Yazıları*. Birinci Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli, İ. ve Atöv, A. (2017). *Sürdürülebilir Toplum ve Yapılı Çevre*. 1.Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zariç, S. (2019). *Demokratikleşme ve Küreselleşme Bağlamında Türkiye'de Sivil Toplum ve Bir STÖ Örneği: BİLSAM*. 1.Basım. İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Süreli Yayınlar

Acar, M. (2003). 21.Yüzyılı Şekillendirecek İki Anahtar Kavram Olarak Küreselleşme ve Sivil Toplum. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1(4), 75-83.

Balaban Yönten, A. ve İnce Çoban, İ. (2015). Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 149-169. http://static.dergipark.org.tr/article-download/3099/c676/a898/imp-JA37YA88CP-0.pdf (16.03.2020).

Belis, D., Joffe, P.., Kerremans, B., ve Qi, Y. (2015). China, the United States and the European Union: Multiple Bilateralism and Prospects for a New Climate Change Diplomacy. *CCLR*, 9(3), 203-218. https://cclr.lexxion.eu/data/article/8497/pdf/cclr_2015_03-006.pdf (06.08.2020).

Bozlağan, R. (2010). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(50), 1011-1028. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/9155 (20.05.2020).

Çepel, N. (2007). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 5(20), 35-48.

Çuhadar, C. (2018). Hegel'in "Hukuk Felsefesinin Prensipleri. Adlı Eseri Bağlamında Ahlakın Oluşumu. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 719-748. http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2018_V07_I04/56b42029d0e77d450ff3e9bf1764e60f.pdf (10.03.2020).

Diamond, L. (1994). Rethinking Civil Society: Toward Democratic Consolidation . *Journal of Democracy*, 5(3), 4-14. https://muse.jhu.edu/article/225379/pdf (03.05.2020).

Doğan, S. (2005). Türkiye'nin Küresel İklim Değişikliğinde Rolü ve Önleyici Küresel Çabaya Katılım Girişimleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 6(2), 57-73. http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php (01.07.2020).

Erdoğan, S. (2018). İklim Değişikliğine Karşı Verilen Küresel Mücadele ve Avrupa Birliği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 703-718. http://journals.manas.edu.kg/mjsr/archives/Y2018_V07_I04/67c06589c8da83321ae9c74e9491e58b.pdf (01.07.2020).

Erdoğan Tosun, G. (2003). Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 1(4), 59-73.

Göksel Nigar, D. ve Güneş Birden, R. (2005). The Role of NGOs in the European Integration Process: The Turkish Experience. *South Eurpoen Society & Politics*, 10(1),

57-72. https://www.academia.edu/452909/The_Role_of_NGOs_In_the_European_Integration_Process_the_Turkish_Experience (28.05.2020).

Karadağ, A. (2003). Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi,* 1(4), 45-58.

Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Journal of Yaşar University*, 3(12), 1853-1876. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179214 (05.05.2020).

Öğütçü, M. (2009). Dayanışma Hakkı Olarak Yurttaşların Sağlıklı ve Dengeli Bir Çevrede Yaşama Hakkı. O. E. Aslan (Ed). *İnsan Hakları Yıllığı* içinde. 27, 35-48.

Sarıbay, A. Y. (1997). Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum. *Liberal Düşünce Dergisi*, 2(6), 32-43. http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/06/05-ali-yasar-saribay-turkiyede-demokrasi-ve-sivil-toplum.pdf (27.02.2020).

Saygılı, A. (2014). Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1), 185-198. http://static.dergipark.org.tr/article-download/7204/7b7e/3472/imp-JA32EG43EF-0.pdf (23.05.2020).

Şahin, Ü. (2020). İklim Politikalarında Yeni Dönem: Paris Anlaşması ve Hak Temelli Yaklaşım. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 35(1), 37-45. https://www.academia.edu/42678837/İklim_Politikalarında_Yeni_Dönem_Paris_Anlaşması_ve_Hak_Temelli_Yaklaşım (20.04.2020).

Şahin, Z. (2018). Sivil Toplumun Globalleşmeyle Dönüşümü: Global Sivil Toplum Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(27), 422-432. https://www.academia.edu/39672545/SİVİL_TOPLUMUN_GLOBALLEŞMEYLE_DÖNÜŞÜMÜ_GLOBAL_SİVİL_TOPLUM_ÜZERİNE_BİR_İNCELEME (20.03.2010).

Şen, E. (1994). Çevrenin Korunmasında Uluslararası Örgütlenme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(10), 67-76. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/5613 (26.02.2020).

Talas, M. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (29), 387-401. http://static.dergipark.org.tr/articledownload/imported/5000073118/5000067341.pdf? (02.06.2020).

Tumay, M. ve Okatan, F. (2015). Alexis De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 321-339. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/19_3_9.pdf (02.06.2020).

Üstüner, F. (2000). Türkiye'de Demokrasi Tartışmalarının Düşünsel Arka Planı:1945-1950. *ODTÜ Gelişme Dergisi,* 27 (1-2), 183-206 https://docplayer.biz.tr/112286223-Fahriye-ustuner-orta-dogu-teknik-universitesi-siyaset-bilimi-ve-kamu-yonetimi-bolumu-ankara.html (01.05.2020).

Yaman, Y. (2003). Sivil Toplum Kuruluşlarında Gelişmeye Giden Yolda Bir Araç: Benchmarking. *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Edam Yayınları, 1(4), 113-121.

Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum ve Devlet. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 27(2), 226-242. http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php (10.03.2020).

Raporlar

Arat, G., Türkes, M. ve Saner, E. (2002). Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi. *Uluslararası Sözlesmeler Ön Rapor*. Ankara: TÜBİTAK

Kadıköy Belediyesi. (2018). Kadıköy Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi. *Kadıköy Belediyesi Enerji Eylem Planı Rapor 1.*

Kadıköy Belediyesi. (2018). Kadıköy Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi. *Kadıköy Belediyesi İklim Adaptasyon Eylem Planı Rapor2.*

Kuzgun, Ş. (2013). Yönetişim ve Sivil Toplum. *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Trakya Kalkınma Ajansı.

TÜSEV. (2011). Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası. *Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II*, İstanbul: TÜSEV

Tezler

Akbulut, E. (2011). Sivil Toplum Kuruluşlarının Kurumsal İtibar Yönetimi Sürecinde Halkla İlişkiler Uygulamalarının Rolü. *Doktora Tezi.* İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Gür, T. (2018). Sivil Toplum Kuruluşlarının 28 Şubat Sürecindeki Rolü: TOBB ve TÜSİAD Örneği. *Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Hacettepe Üniversitesi SBE.

Kocagül Akdenizli, D. (2018). Avrupa Birliği'nin Türkiye'deki Sivil Topluma Sağladığı Mali Destekler: Sosyal İnşacı Değerlendirme. *Doktora Tezi.* İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

Markal, B. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları ve Büyükşehir Belediyelerinin Ortak Çalışmaları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Çankaya Üniversitesi SBE.

Özbek, Ç. (2015). Demokrasinin "Yeni" Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri. *Doktora Tezi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE.

Yılgın, R. (2019). Yerli Sosyolojinin İmkân ve Sınırlılıkları. *Yüksek Lisans Tezi.* Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi SBE.

Avcı, M. (2007). Yönetişim Çerçevesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Değişen Rolü ve Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme: Isparta İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.

Kanunlar ve Yönetmelikler

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu. (2001). T.C. Resmi Gazete (24607, 22 Kasım 2001).

5253 Sayılı Dernekler Kanunu. (2004). T.C. Resmi Gazete (25649, 23 Kasım 2004).

5393 Sayılı Belediyeler Kanunu. (2005). T.C. Resmi Gazete (25874, 3 Temmuz 2005).

Kent Konseyi Yönetmeliği (2006). T.C. Resmî Gazete Sayısı (26313, 8 Ekim 2006)

Kişisel Görüşme, Mülakat

Doğa Derneği Temsilcisi. "Çevresel Sürdürülebilirlik Adına Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetim İş Birliği". konulu görüşme. İstanbul: 19 Ağustos 2020

Greenpeace Temsilcileri. "Çevresel Sürdürülebilirlik Adına Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetim İş Birliği" konulu görüşme. İstanbul: 21 Ağustos 2020

Kadıköy Belediyesi Temsilcisi. "Çevresel Sürdürülebilirlik Adına Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetim İş Birliği" konulu görüşme. İstanbul: 18 Ağustos 2020

TEMA Vakfı Temsilcisi. "Çevresel Sürdürülebilirlik Adına Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetim İş Birliği" konulu görüşme. İstanbul: 15 Ağustos 2020

Türkiye Avrupa Vakfı Temsilcisi. "Çevresel Sürdürülebilirlik Adına Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetim İş Birliği" konulu görüşme. İstanbul: 15 Ağustos 2020

Gazete

BBC News. (24 Ekim 2019). Paris Agreement: Trump Confirms US will Leave Climate Accord. https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50165596 (12.08.2020).

Timperley, J. (16 Aralık 2019). Cop25: What was achieved and where to next?. *Climate Home News*. https://www.climatechangenews.com/2019/12/16/cop25-achieved-next/ (09.08.2020).

Yeşil Ekonomi. (1 Nisan 2020). Türkiye'nin Sera Gazı Emisyonları 2018. https://yesilekonomi.com/turkiyenin-sera-gazi-emisyonlari-2018de-geriledi/ (30.07.2020).

Yeşil Ekonomi. (6 Aralık 2019). Yerel İklim Değişikliği Eylem Planı Hazırlayan Büyükşehir Belediyesi Sayısı 9'a Ulaştı. https://yesilekonomi.com/yerel-iklim-degisikligi-eylem-plani-hazirlayan-buyuksehir-belediyesi-sayisi-9a-ulasti/ (23.08.2020).

Yeşil Gazete. (31 Ağustos 2018). Kadıköy İklim Elçileri'nin Düzenlediği "İklim İçin Ses Ver" Etkinliği Eylül Ayında başlıyor. https://yesilgazete.org/blog/2018/08/31/kadikoy-iklim-elcilerinin-duzenledigi-iklim-icin-ses-ver-etkinligi-eylul-ayinda-basliyor/ (24.08.2020).

Website ve Diğer Kaynaklar

Belge, M. (2003). Sivil Toplum Nedir? *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları ve Araştırma Birimi*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/belge_std_1.pdf (08.03.2020).

Çepel, N. ve Ergün, C. (2006). *Küresel Isınma ve Küresel İklim Değişimi.* https://www.academia.edu/6213794/1_KÜRESEL_ISINMA_VE_KÜRESEL_İKLİM_DEĞİŞİMİ_Necmettin_ÇEPEL?auto=download (01.07.2020).

Doğa Derneği. *Hikayemiz.* https://www.dogadernegi.org/hikayemiz/ (20.08.2020).

Eralp Sezer, Sibel (2006). *Avrupa Birliği Katılım Sürecinde Türkiye için Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları*. REC Türkiye.

http://cevreciyiz.tv/Upload/Docs/CevreAkademisi/CevreKoruma/ab_katilim.pdf . (20.07.2020).

Ferdig, M. A. (2007). *Making Sense of Sustainability" Sustainability Leadership Institute.*http://www.sustainabilityleadershipinstitute.org/downloads/ferdig_2007_MakingSenseOfSustainability.pdf (07.07.2020).

Greenpeace. *Değerlerimiz.*https://www.greenpeace.org/turkey/hakkimizda/degerlerimiz/ (20.08.2020)

Güleç Özüpak, B. (2020). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı: Yerel Yönetimlerde Kaliteli ve Anlamlı Bir Katılım için Uygulama Rehberi.*, TÜSEV Yayınları. https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/Katilim2020.pdf (15.08.2020).

Kadıköy Belediyesi (2020). *Kadıköy Belediyesi 2020-2024 Stratejik Planı.* https://anlat.kadikoy.bel.tr/kbpanel/Uploads/Files/Kadıköy%20Belediyesi%202020-2024%20Stratejik%20Plan%20Taslağı(1).pdf (25.06.2020).

Kadıköy Belediyesi (2020). *Kadıköy Belediyesi'ne İklim Başarı Rozeti.* https://www.kadikoy.bel.tr/Haberler/kadikoy-belediyesine-iklim-basari-rozeti (25.06.2020).

Kadıköy Belediyesi. *Misyon, Vizyon* https://www.kadikoy.bel.tr/Kurumsal/Misyon-Vizyon (25.06.2020).

Keyman, F. (2006). *Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha*. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/t/u/turkiye-de-sivil-toplumun-seruveni.pdf (20.04.2020).

NASA- GISS .*Global Temperature , Global Land-Ocean Temperature Index.* https://climate.nasa.gov/climate_resources/127/global-temperature/ (10.08.2020).

Scholte, J. A. ve Keyman, F. (2005). Küreselleşme ve Sivil Toplum. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*. https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/scholte_keyman_std_10.pdf (12.03.2020).

Sivil Toplum Sektörü. *Kamu-STK İş Birliğini Nasıl Kurabilirsiniz?*. http://siviltoplumsektoru.org/wp-content/uploads/2020/05/Kamu-STK-İş-Birliği.pdf (15.08.2020).

Şahin, Ü. (2014). Türkiye'nin İklim Polikalarında Aktör Haritası. *İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üniversitesi*. https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20200327-00034519.pdf (23.05.2020).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2017). *2018-2022 Stratejik Plan*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/stratej-k-plan-20180131154303.pdf (23.08.2020).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. *Paris Anlaşması*. https://iklim.csb.gov.tr/paris-anlasmasi-i-98587 (16.06.2020).

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. *T. C. Ulusal Katkı Niyet Beyanı*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/icerikler/indc-turkey-tur-20191210125308.doc (16.06.2020).

T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Derneklerin Faaliyet Alanına Göre Dağılımı*. https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi (03.06.2020).

T.C. İç İşleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Kamu-STK İş Birliği Araçları*. https://www.siviltoplum.gov.tr/bilgimerkezi/kamu-stk-isbirligi-araclari (15.08.2020).

TEMA Vakfı. *Tarihçe*. http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=130 (20.08.2020).

Türkiye Avrupa Vakfı. *Türkiye Avrupa Vakfı Hakkında.* http://turkiyeavrupavakfi.org/turkiye-avrupa-vakfi-hakkinda/ (20.08.2020).

UNDP Turkey. *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.* https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html (13.08.2020).

UN Environment Programme (2019*). Emissions Gap Report 2019: Global Progress Report on Climate Actionhttps.* https://www.unenvironment.org/interactive/emissions-gap-report/2019/ (13.08.2020).

United Nations. (1987). *Our Common Future*. Brundtland Report. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf https://worldpopulationreview.com/country-rankings/pollution-by-country (03.07.2020).

United Nations. (1992). *Report of the United Nations Conference on Environment and Development.* https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf (20.07.2020).

United Nations. (1996). *Istanbul Declaration on Human Settlements and the Habitat Agenda.* https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2015/10/istanbul-declaration.pdf (20.07.2020).

United Nations. (1998). *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change.* https://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf (23.07.2020).

World Population Review (2020). *Pollution By Country 2020.* https://worldpopulationreview.com/country-rankings/pollution-by-country (12.08.2020).

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı.* https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/02-vakiflarin-turlerine-g.pdf (01.06.2020).

World Population Review. (2020). *Pollution By Country 2020.* https://worldpopulationreview.com/country-rankings/pollution-by-country (12.08.2020).

EKLER

EK 1: Çevre Sivil Toplum Kuruluşları Görüşme Soruları

GÖRÜŞME SORULARI

1. Türkiye'de çevre sivil toplum kuruluşlarının, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir aktör olarak görüyor musunuz? Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki durumunu nasıl değerlendirirsiniz?
2. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında derneğiniz/vakfınız ne gibi roller üstlenmektedir?
3. Çevresel sürdürülebilirlik için üstlendiğiniz (üstlenmek istediğiniz) rollerde belediyelerden destek alabiliyor musunuz? Ya da bu iş birliği tercih ettiğiniz bir çalışma yöntemi midir?
4. Belediyelerin sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğine sıcak baktığını düşünüyor musunuz?
5. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında sivil toplum kuruluşları ve belediye yönetişiminin sağlayacağı faydaları nasıl değerlendirirsiniz?
6. Herhangi bir belediye ile yürütmüş olduğunuz bir projeniz var mı? Var ise iş birliği ile projenizin daha etkin hale geldiğiniz düşünüyor musunuz? Yaşadığınız zorluklar oldu mu?
7. Çevresel sürdürülebilirlik için gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin tasarlanmasında ve uygulanmasında belediye- sivil toplum kuruluşları iş birliğini engelleyen unsurların var olduğunu düşünüyor musunuz? Var olduğunu düşünüyorsanız, bu unsurlar nelerdir?
8. Yönetişim anlayışının son dönemde çok taraflı ya da çok aktörlü yönetim anlayışını güçlendirdiğini düşünüyor musunuz? Sivil toplum kuruluşlarının bu açıdan etkinliği ve etkililiği hususunda görüşleriniz nedir?
9. Özellikle küresel sorunların çözümünde son zamanlarda sıklıkla vurgulanan çok aktörlü ve çok ortaklı yönetişim modelinin, sivil toplum kuruluşları ve belediyelerin diyaloğunu güçlendirdiğini düşünüyor musunuz?

EK 2: İklim Eylemi Projesi Paydaşları (TAV) Görüşme Soruları

GÖRÜŞME SORULARI

1. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarını, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir aktör olarak görüyor musunuz? Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki durumunu nasıl değerlendirirsiniz?
2. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında Türkiye Avrupa Vakfı ne gibi roller üstlenmektedir?
3. Çevresel sürdürülebilirlik için üstlendiğiniz (üstlenmek istediğiniz) rollerde belediyelerden destek alabiliyor musunuz? Ya da bu iş birliği tercih ettiğiniz bir durum mudur?
4. Belediyelerin sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliğine sıcak baktığını düşünüyor musunuz?
5. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında sivil toplum kuruluşları ve belediye yönetişiminin sağlayacağı faydaları nasıl değerlendirirsiniz?
6. Çevresel sürdürülebilirlik için gerçekleştirilen kamu hizmetlerinin tasarlanmasında ve uygulanmasında belediye- sivil toplum kuruluşları iş birliğini engelleyen unsurların var olduğunu düşünüyor musunuz? Var olduğunu düşünüyorsanız, bu unsurlar nelerdir?
7. Yönetişim anlayışının son dönemde çok taraflı ya da çok aktörlü yönetim anlayışını güçlendirdiğini düşünüyor musunuz? Sivil toplum kuruluşlarının bu açıdan etkinliği ve etkililiği hususunda görüşleriniz nedir?
8. Özellikle küresel sorunların çözümünde son zamanlarda sıklıkla vurgulanan çok aktörlü ve çok ortaklı yönetişim modelinin, sivil toplum kuruluşları ve belediyelerin diyaloğunu güçlendirdiğini düşünüyor musunuz?
9. Türkiye Avrupa Vakfı olarak ortaklık kurduğunuz Kadıköy Belediyesiyle Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi'ni hayata geçirdiniz;
    - İklim eylem planı neden gereklidir, bu sürece dahil olmanızın öneminden bahsedebilir misiniz? Bu ortaklık için Kadıköy Belediyesi ile diyaloğunuz nasıl gelişti?

- “Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi’nde” üstlenmiş olduğunuz roller nelerdir? Belediyeler iklim eylem planlarına neden sivil toplum kuruluşlarını da dahil etmelidir?
- Kadıköy Belediyesi bu projeyi paydaşları olmadan yürütseydi hangi noktalarda eksiklik yaşayabilirdi?

10. Kadıköy Belediyesi ve Türkiye Avrupa Vakfı’nın yönetişimi proje boyunca güçlü müydü ya da daha güçlü bir hale nasıl gelebilirdi? Bu yönetişimin zayıf kaldığı noktalar olduğunu düşünüyor musunuz?

EK 3: İklim Eylemi Projesi Paydaşları (Kadıköy Belediyesi) Görüşme Soruları

GÖRÜŞME SORULARI

1. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında Kadıköy Belediyesi ne gibi roller üstlenmektedir?
2. Kadıköy Belediyesi, çevresel sürdürülebilirlik için üstlendiği rollerde sivil toplum kuruluşlarından hangi konularda destek almaktadır ya da hangi durumlarda iş birliğini tercih etmektedir? Kurulan bu iş birliklerini güçlü buluyor musunuz?
3. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarını, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir aktör olarak görüyor musunuz? Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki durumunu nasıl değerlendirirsiniz?
4. Çevresel sürdürülebilirlik için gerçekleştirdiğiniz kamu hizmetlerinin tasarlanmasında ve uygulanmasında Kadıköy Belediyesi ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğini engelleyen unsurların var olduğunu düşünüyor musunuz? Var olduğunu düşünüyorsanız, bu unsurlar nelerdir?
5. Özellikle küresel sorunların çözümünde son zamanlarda sıklıkla vurgulanan çok aktörlü ve çok ortaklı yönetişim modelinin, sivil toplum kuruluşları ve Kadıköy Belediyesi'nin diyaloğunu güçlendirdiğini düşünüyor musunuz?
6. Yönetişim anlayışının son dönemde çok taraflı ya da çok aktörlü yönetim anlayışını güçlendirdiğini düşünüyor musunuz? Sivil toplum kuruluşlarının bu açıdan etkinliği ve etkililiği hususunda görüşleriniz nedir?
7. Kadıköy Belediyesi olarak ortaklık kurduğunuz Türkiye Avrupa Vakfı ile Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi'ni yürütmektesiniz;
    - Belediyeler neden iklim eylem planı hazırlamalıdır?
    - Proje için Türkiye Avrupa Vakfı ile ortaklık kurulmasının önemi neydi? Belediyeler iklim eylem planlarına neden sivil toplum kuruluşlarını da dahil etmelidir?
    - Kadıköy Belediyesi bu projeyi paydaşları olmadan yürütseydi hangi noktalarda eksiklik yaşayabilirdi?
8. Eylem Projesi'nde Türkiye Avrupa Vakfı ne gibi roller üstlenmiştir?

9. Kadıköy Belediyesi ve Türkiye Avrupa Vakfı'nın yönetişimi proje boyunca güçlü müydü? Bu yönetişimin zayıf kaldığı noktalar olduğunu düşünüyor musunuz?
10. Bütüncül ve Katılımcı İklim Eylemi Projesi hazırlanırken ya da uygulama aşamalarında, danıştığınız farklı sivil toplum kuruluşları oldu mu? Olduysa eylem projesine sağladıkları katkıları nasıl değerlendirirsiniz?
11. Kadıköy Belediyesi Katılımcı ve Bütüncül İklim Eylemi Projesi'nde, sıklıkla vurguladığınız aktif katılımını önceleyen katılımcı bir perspektifle, küresel bir çevre sorununa yaklaşmanız ne gibi katkılar sağlamıştır?